

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧАБАНЕЦЬ Тетяна Миколаївна

УДК 347.77:351.82(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В УКРАЇНІ**

25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т.М. Чабанець

Науковий керівник: Драган Ірина Василівна, доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник

ЧЕРКАСИ – 2025

АНОТАЦІЯ

Чабанець Т.М. Удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук (доктора філософії) з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет цивільного захисту України, Черкаси, 2025.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретичних і методологічних засад, розробці науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю в Україні.

Розроблено теоретичні концепції механізмів державного управління інтелектуальною власністю. Обґрунтовано розуміння цих механізмів як динамічної системи, що зазнає трансформації під впливом цифрових технологій та інформаційної взаємодії. Проведено управлінсько-правовий аналіз впливу цифровізації на принцип захисту порушених прав, з урахуванням викликів, пов'язаних з обігом нематеріальних цифрових активів (акаунти, медичні інформаційні бази тощо).

Уточнено зміст поняття механізмів державного управління інтелектуальною власністю як комплексу правових, організаційно-економічних засобів та цифрових інструментів, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності в межах національної інноваційної системи. Проаналізовано існуючі теоретичні концепції: утилітарну (оптимізація правового режиму задля користі суспільства), трудову (визнання творчої праці основою права), пропріетарну (як похідну від природних прав), а також особистісну (моральне право автора).

Окреслено напрями адаптації українських механізмів до зарубіжного досвіду: розробка внутрішньогалузевих регламентів доходів (США), удосконалення правової бази комерціалізації (США), реалізація міжнародних інноваційних програм (США, Японія, Корея, Китай, Німеччина), встановлення обов'язкових показників дослідницької активності в університетах (Великобританія), підтримка малого інноваційного бізнесу шляхом податкових преференцій (Японія, США).

Удосконалено склад механізмів державного управління інтелектуальною власністю. Зокрема, правовий механізм охоплює норми Цивільного кодексу України та спеціальні закони, що регулюють охорону різних об'єктів інтелектуальної власності. Організаційно-економічний механізм реалізується через діяльність державних органів, таких як Міністерство економіки України та Національний орган інтелектуальної власності. Контрольні та захисні механізми включають судовий захист, антипіратські заходи та боротьбу з контрафактом у взаємодії з митними та правоохоронними структурами.

Запропоновано законодавчі ініціативи у сфері механізмів державного управління правами інтелектуальної власності. Зокрема, запропоновано доповнити статтю 420 Цивільного кодексу України нормою про об'єкти, створені із застосуванням штучного інтелекту. Також ініційовано включення до статті 433 нової частини 433-1, яка регламентуватиме авторські права на програмне забезпечення, створене за допомогою нейромереж, та пов'язані з ним інформаційні масиви. Крім того, передбачено закріплення у проєкті закону про зміни до низки законодавчих актів (у частині процедур ідентифікації та автентифікації) визначення терміна «цифровий профіль». У статті 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» пропонується запровадити поняття «цифрова особистість».

Удосконалено структуру регіональної системи управління інтелектуальною власністю в умовах децентралізації, яка тепер складається з чотирьох блоків. Інноваційно-відтворювальний блок включає суб'єкти, що займаються науково-дослідною діяльністю, виробництвом та реалізацією інноваційної продукції, заклади вищої освіти з функцією підготовки кадрів для науки та інновацій, а також учасників ринку венчурного інвестування — від фондів до приватних інвесторів. Інфраструктурно-інституційний блок представлений технопарками, бізнес-інкубаторами, центрами трансферу технологій та консалтинговими структурами, які спеціалізуються на маркетингу, управлінні проєктами, юридичному та бухгалтерському супроводі, а також захисті прав інтелектуальної власності. Управлінсько-координаційний блок охоплює виконавчі органи влади на регіональному рівні, органи місцевого самоврядування та представників територіальних громад. Інформаційно-аналітичний блок відповідає за збір, обробку й поширення інформації про інновації, формування суспільної підтримки інноваційних ініціатив і аналітичний супровід інноваційного розвитку.

Розроблено підходи до трансформації правових засад державного управління інтелектуальною власністю в умовах цифровізації. Систематизовано принципи цивільного права за ознакою їх релевантності до цифрових відносин. Визначено дві основні групи: принципи, які змінюють своє змістовне навантаження (свобода договору, захист прав, добросовісність, підтримка слабшої сторони), та нові принципи, що виникають у цифровій практиці (безпаперова взаємодія, інформаційна безпека, доступ до інформації). Обґрунтовано необхідність гнучкого тлумачення класичних правових категорій в умовах цифрової реальності. Відхилено концепцію автономного «цифрового обороту» на користь інтеграції цифрових явищ у чинну правову систему. Особливу увагу приділено взаємозв'язку смарт-контрактів із принципом

свободи договору, з урахуванням ризиків, пов'язаних із анонімністю, верифікацією сторін і межами автоматизованого укладання правочинів.

Обґрунтовано концепцію розмежування правового режиму виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності та речових прав на матеріальні й віртуальні носії. Запропоновано трактувати віртуальні об'єкти як окрему категорію активів, які можуть вільно обертатися на ринку, із забезпеченням їх правового захисту через можливість подання позову про відновлення доступу. Аргументовано необхідність запровадження нової правової конструкції — «права доступу до віртуального об'єкта» як самостійного виду майнових прав, що гарантує правомірному користувачу захист у разі втрати контролю над цифровим активом через неправомірні дії третіх осіб.

Розроблено концепцію судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності як самостійного роду інженерно-технічної експертизи при дослідженні механізмів державного управління інтелектуальною власністю з урахуванням специфіки нематеріальної природи об'єктів. Враховуючи нематеріальну природу об'єктів інтелектуальної власності, визначено типологію об'єктів експертизи (родову та видові класи), сферу застосування та систематизовано головні експертні завдання: ідентифікаційного характеру (визначення авторства, новизни тощо) і діагностичного (оцінка правопорушення, рівня схожості, технічної унікальності тощо).

Ключові слова: державне управління, інтелектуальна власність, механізми державного управління, цифровізація, правові засади, цифрові права, судова експертиза, інноваційна система, публічна політика, комерціалізація, смарт-контракт, цифровий профіль, цифрова особистість, віртуальні об'єкти, право доступу, децентралізація, регіональне управління, міжнародний досвід, авторське право, винахід, корисна модель, промисловий зразок, торговельна марка.

ANNOTATION

Chabanets T.M. Improving the mechanisms of state management of intellectual property in Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

The dissertation for a PhD degree in Public Administration, specialty 25.00.02 – mechanisms of the public administration. - National University of Civil Defense of Ukraine, Cherkasy, 2025.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological principles, the development of scientific and practical recommendations for improving the mechanisms of state management of intellectual property in Ukraine.

Theoretical concepts of state intellectual property management mechanisms have been developed. The understanding of these mechanisms as a dynamic system undergoing transformation under the influence of digital technologies and information interaction has been substantiated. An administrative and legal analysis of the impact of digitalization on the principle of protection of violated rights has been conducted, taking into account the challenges associated with the circulation of intangible digital assets (accounts, medical databases, etc.).

The content of the concept of state intellectual property management mechanisms as a complex of legal, organizational and economic means and digital tools that ensure the implementation of state policy in the field of intellectual property within the national innovation system has been clarified. Existing theoretical concepts have been analyzed: utilitarian (optimization of the legal regime for the benefit of society), labor (recognition of creative work as the basis of law), proprietary (as a derivative of natural rights), and personal (moral right of the author).

The directions of adaptation of Ukrainian mechanisms to foreign experience are outlined: development of intra-industry revenue regulations (USA), improvement of the legal framework for commercialization (USA), implementation of international innovation programs (USA, Japan, Korea, China, Germany), establishment of mandatory indicators of research activity in universities (UK), support of small innovative businesses through tax preferences (Japan, USA).

The composition of state intellectual property management mechanisms has been improved. In particular, the legal mechanism covers the norms of the Civil Code of Ukraine and special laws regulating the protection of various intellectual property objects. The organizational and economic mechanism is implemented through the activities of state bodies, such as the Ministry of Economy of Ukraine and the National Intellectual Property Authority. Control and protective mechanisms include judicial protection, anti-piracy measures and the fight against counterfeiting in cooperation with customs and law enforcement agencies.

Legislative initiatives in the field of state intellectual property management mechanisms have been proposed. In particular, it is proposed to supplement Article 420 of the Civil Code of Ukraine with a norm on objects created using artificial intelligence. It is also initiated to include in Article 433 a new part 433-1, which will regulate copyrights for software created using neural networks and related information arrays. In addition, it is envisaged to consolidate the definition of the term “digital profile” in the draft law on amendments to a number of legislative acts (in terms of identification and authentication procedures). Article 2 of the Law of Ukraine “On Digital Content and Digital Services” proposes to introduce the concept of “digital personality”.

The structure of the regional intellectual property management system under decentralization has been improved, which now consists of four blocks. The innovation and reproduction block includes entities engaged in research and

development activities, production and sale of innovative products, higher education institutions with the function of training personnel for science and innovation, as well as participants in the venture investment market - from funds to private investors. The infrastructure and institutional block is represented by technology parks, business incubators, technology transfer centers and consulting structures specializing in marketing, project management, legal and accounting support, as well as protection of intellectual property rights. The management and coordination block includes executive authorities at the regional level, local governments and representatives of territorial communities. The information and analytical block is responsible for collecting, processing and disseminating information about innovations, forming public support for innovation initiatives and analytical support for innovative development.

Approaches to the transformation of the legal foundations of state management of intellectual property in the context of digitalization have been developed. The principles of civil law are systematized according to their relevance to digital relations. Two main groups are identified: principles that change their substantive content (freedom of contract, protection of rights, good faith, support for the weaker party), and new principles that arise in digital practice (paperless interaction, information security, access to information). The need for flexible interpretation of classical legal categories in the conditions of digital reality is substantiated. The concept of autonomous “digital turnover” is rejected in favor of integrating digital phenomena into the current legal system. Special attention is paid to the relationship of smart contracts with the principle of freedom of contract, taking into account the risks associated with anonymity, verification of parties and the limits of automated conclusion of transactions.

The concept of delimiting the legal regime of exclusive rights to the results of intellectual activity and property rights to tangible and virtual media is substantiated.

It is proposed to treat virtual objects as a separate category of assets that can circulate freely on the market, ensuring their legal protection through the possibility of filing a lawsuit to restore access. The need to introduce a new legal construct is argued - "the right of access to a virtual object" as an independent type of property rights, which guarantees the legitimate user protection in the event of loss of control over a digital asset due to unlawful actions of third parties.

The concept of forensic examination of intellectual property objects as an independent type of engineering and technical examination is developed when studying the mechanisms of state management of intellectual property, taking into account the specifics of the intangible nature of objects. Taking into account the intangible nature of intellectual property objects, the typology of objects of expertise (generic and specific classes), the scope of application and the main expert tasks are systematized: of an identification nature (determination of authorship, novelty, etc.) and diagnostic (assessment of the offense, level of similarity, technical uniqueness, etc.).

Keywords: public administration, intellectual property, mechanisms of public administration, digitalization, legal principles, digital rights, forensic examination, innovation system, public policy, commercialization, smart contract, digital profile, digital personality, virtual objects, right of access, decentralization, regional management, international experience, copyright, invention, utility model, industrial design, trademark.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Федоренко В.Л., Чабанець Т.М. Єдиний винахідницький задум та формула винаходу: проблеми теорії та практики патентування в Україні. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. № 1 (7). С.84-100. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1629/2569>. *Особистий внесок: запропоновано напрями удосконалення Закону України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» у сфері патентування винаходів (корисних моделей).*
2. Чабанець Т.М. Фоя О.А. Особливості патентування штамів мікроорганізмів. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. № 3(9). С. 63-73. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1701/2144>. *Особистий внесок: розглянуто правові аспекти захисту біологічних об'єктів.*
3. Федоренко В.Л., Скрипнюк О.В., Фоя О.А., Чабанець Т.М. Питання ідентифікації позначень, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту, та які є об'єктами порівняння при проведенні експертного дослідження торговельних марок. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. №5(17). С.67-95. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1938/2344>. *Особистий внесок: проведено історично-правовий аналіз еволюціонування товарних знаків і їх правового захисту в Україні та за кордоном.*
4. Федоренко В.Л., Фоя О.А., Чабанець Т.М. Зображення чи імітація торговельною маркою державного герба України та інших гербів: поняття, об'єкти і їх ознаки, питання, стадії експертного дослідження та їх зміст. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. № 4 (16). С.25-46. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1917/2326>. *Особистий внесок: розглянуто питання теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності щодо зображення чи імітації торговельною маркою.*

5. Федоренко В.Л., Фоя О.А., Чабанець Т.М. Дослідження фонетичної схожості торговельних марок при проведенні судової експертизи з питань інтелектуальної власності. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник. 2021. № 6 (18). С. 11-27. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1948/2354>. *Особистий внесок: узагальнено, проаналізовано спеціальну термінологію, що використовується при проведенні відповідних експертних досліджень щодо інтелектуальної власності.*

6. Федоренко В.Л., Чабанець Т.М. Позначення торговельних марок, що є кольором: проблеми судово-експертної теорії та практики із інтелектуальної власності. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2022. № 5(23). С.23-49. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2369/2845>. *Особистий внесок: здійснено аналіз практики рішень Апеляційної палати Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» щодо реєстрації знаку, який є кольором або поєднанням кольорів.*

7. Чабанець Т. М. Практичні аспекти викладення альтернативних ознак у формулі винаходу (корисної моделі). Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2022. № 6 (24). С.62-70. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2338/2818>.

8. Кисла С.А., Чабанець Т.М. Товарознавча експертиза та дослідження парфумерних товарів та парфумів. Нішеві парфуми. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2023. № 1 (25). С. 15-19. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2576/3039>. *Особистий внесок: визначено проблеми ідентифікації парфумерної продукції в нормативно-технічній документації.*

9. Чабанець Т.М. Підходи до підвищення ефективності механізму державного управління інтелектуальною власністю. Вчені записки ТНУ імені

В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2025. Том 36 (75). № 2. С. 126-131.

10. Чабанець Т.М. Напрями удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 12. С. 223-226.

Стаття у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Європейського Союзу:

11. Chabanets T.M. Evaluation of the effectiveness of state regulation of intellectual property. Public administration and state security aspects. Vol. 1/2025. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/uk/arhiv/213-chabanets-t-evaluation-of-the-effectiveness-of-state-regulation-of-intellectual-property>

Інші публікації:

12. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні: навч.-метод. вид.; В.Л. Федоренко (кер.), О.Г. Адлер, Л.П. Тимошик, Н.М. Ковальова, О.В. Голікова, Т.М. Чабанець та ін.; за ред. проф. В.Л. Федоренка, вид. 2-ге, розшир. і доп. / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022, 196 с. *Особистий внесок: параграф 3.4. Дослідження пов'язані з винаходами і корисними моделями.*

13. Методика дослідження торговельних марок (знаків для товарів та послуг) / Федоренко В., (від. Вик.) Ковальова Н., Скрипнюк О., Фоя О., Чабанець Т. та ін. Київ, НДЦСЕ у сфері ІТ та інтелектуальної власності Мінюсту України. 2023. 179 с. *Особистий внесок: Розділ 3 Порівняльні об'єкти дослідження при проведенні експертизи торговельних марок та Розділ 5. Порядок проведення експертизи.*

14. Методика експертного дослідження промислових зразків / Н.М. Ковальова (відп. вик.) та ін. Київ: НДЦСЕ у сфері ІТ та інтелектуальної власності Мін'юсту України. 2023. 42 с. Реєстраційний код 13.4.01 від

07.03.2024. *Особистий внесок: Розділ 1. Загальні положення судово-експертних досліджень промислових зразків. Розділ 2. Промисловий зразок як об'єкт судової експертизи. Розділ 3. Ознаки промислового зразка. Розділ 4. Судово-експертні дослідження.*

15. Методика проведення судової експертизи пов'язаної з винаходами та корисними моделями (удосконалена) / Т.М. Чабанець (відп. Вик.) та ін. Київ: НДЦСЕ у сфері ІТ та інтелектуальної власності Мін'юсту України. 2023. 195 с. *Особистий внесок: визначено: поняття винаходу та корисної моделі як об'єкту судової експертизи; об'єкти, що не визнаються винаходом і корисною моделлю.*

Тези конференцій:

16. Чабанець Т.М., Фоя О.А. Ознаки промислового зразка: актуальні проблеми судової експертизи. Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайнівські читання»): Матер. II Міжнар. науково-практ. конф. (20 грудня 2018 р., м. Київ); за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка / Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. К.: Вид-во «Ліра», 2018. С.108-111. *Особистий внесок: досліджено поняття ознаки промислового зразка та запропоновано певну послідовність розташування.*

17. Чабанець Т.М. Продукт через спосіб. Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайнівські читання»): Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2019 р. м. Київ); за ред. акад. НАПрН України О.В. Скрипнюка і проф. В.Л. Федоренка / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С.126-129.

18. Фоя О.А., Чабанець Т.М. Встановлення відомості особи в призмі питань інтелектуальної власності. Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань

інтелектуальної власності («Крайнівські читання»): Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (24 грудня 2020 р. м. Київ); за ред. акад. НАПрН України О.В. Скрипнюка і проф. В.Л. Федоренка / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Ліра, 2020. С. 87-93. *Особистий внесок: запропоновано механізм визначення судовим експертом особи як відомої, чий заслуги визнані людством.*

19. Федоренко В.Л., Коваленко В.В., Чабанець Т.М. Зображення чи імітація торговельною маркою державного прапора України та інших державних прапорів: проблеми судово-експертної теорії та практики. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. Наук-метод.зб./ Київський НДІ судових експертиз редкол. Д.В. Журавльов (голова ред.), О.Г. Рувін (заст. Гол. Ред.) та ін. – Київ. Видавництво Ліра-К. 2022 – Вип. 67. С. 627- 647. *Особистий внесок: досліджено проблеми теорії та практики експертних досліджень, які стосуються зображення чи імітації торговельною маркою державного прапора України та інших державних прапорів.*

20. Чабанець Т.М. Судові експертизи у сфері інтелектуальної власності в системі комплексів та у складі комплексних судових експертиз (сучасна практика та проблемні питання). Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайнівські читання»): матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (23 грудня 2024 р., м. Київ); за ред. д.т.н. М.О. Можаяєва / НДЦСЕ судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Людмила, 2025. С. 7-14.

ЗМІСТ

Вступ	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ	26
1.1. Поняття механізмів державного управління інтелектуальною власністю	26
1.2. Теоретичні концепції та об'єкти механізмів державного управління інтелектуальною власністю	35
1.3. Закордонний досвід удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю	50
Висновки до розділу 1	62
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В УКРАЇНІ	66
2.1. Аналіз механізмів державного управління правами інтелектуальної власності	66
2.2. Аналіз реалізації механізмів державного управління інтелектуальною власністю в контексті розвитку національної інноваційної системи	105
2.3. Розвиток механізмів державного управління інтелектуальною власністю на регіональному рівні	115
Висновки до розділу 2	127
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ	129

3.1. Трансформація правових засад державного управління інтелектуальною власністю в умовах цифровізації	129
3.2. Особливості державного регулювання використання нових цифрових технологій у сфері обігу прав на результати інтелектуальної власності	140
3.3. Концепція судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності при дослідженні механізмів державного управління інтелектуальною власністю	150
Висновки до розділу 3	163
ВИСНОВКИ	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	170
ДОДАТКИ	191

ВСТУП

Актуальність теми. У контексті переходу України до економіки знань та зростаючого значення інтелектуального капіталу, актуальність удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю зумовлена потребою ефективного трансферу та комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. Особливої важливості ця проблема набуває в умовах цифровізації, міжнародної конкуренції та потреби підвищення інноваційної спроможності національної економіки. Незважаючи на наявність законодавчої бази (зокрема: Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Закон України «Про авторське право і суміжні права», Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій»), в ній не визначено єдиної системи управління інтелектуальною власністю, недостатньо врегульовано механізми впровадження об'єктів інтелектуальної власності у господарську діяльність, відсутні чіткі норми щодо оцінки, обліку та комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. Крім того, інституційна система управління розпорошена, бракує кадрової підготовки, а координація між органами виконавчої влади та бізнесом є слабкою. Це ускладнює інтеграцію об'єктів інтелектуальної власності у конкретні сектори економіки та стримує інноваційний розвиток.

Таким чином, необхідне системне оновлення підходів до державної політики у сфері інтелектуальної власності — як на рівні законодавства, так і механізмів її реалізації.

Різні аспекти управління інтелектуальною власністю висвітлено у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених. Окрім українських фахівців (О. Є. Аврамова, Г. О. Андрощук, Н. О. Біла, В. В. Ващкович, Л. В. Головка, О. П. Даниленко, Н. В. Дацій, І. В. Драган, Ю. М. Жукова, Н. С. Іванченко, Є. В.

Калінін, В. В. Коваленко, Д. Ю. Литвиненко, А. Г. Маринушкін, А. І. Олійник, О. І. Пархоменко – Куцевіл, О. Е. Радутний, О. Б. Савчук, О. В. Скрипнюк, В. В. Ткаченко, В. Л. Федоренко, О. А. Фоя), можна виділити також таких зарубіжних дослідників: J. Locke, Adam D. Moore, Mark A. Lemley, R. L. Okediji, P. Drahos, D. Gangjee.

Водночас низка теоретичних, методологічних і практичних проблем залишається невирішеною. Зокрема, потребують подальшої розробки концепції механізмів державного управління інтелектуальною власністю, їхній склад, законодавче забезпечення, структура регіональної системи, а також правові підходи до управління у цифрову епоху. Недостатньо опрацьованими залишаються питання розмежування виняткових і речових прав та концепція судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності. Це визначає актуальність теми дослідження, її наукову новизну, мету, завдання, предмет, об'єкт, а також напрями апробації та практичного впровадження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота здійснена в рамках науково-дослідної теми навчально-науково-виробничого центру Національного університету цивільного захисту України «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (державний реєстраційний номер 0118U01007). Роль автора полягає в удосконаленні механізмів державного управління інтелектуальною власністю.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних і методологічних засад, розробка науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю в Україні.

Відповідно до мети поставлені такі завдання:

- розробити теоретичні концепції механізмів державного управління інтелектуальною власністю;
- визначити склад механізмів державного управління інтелектуальною власністю;
- запропонувати законодавчі ініціативи у сфері механізмів державного управління правами інтелектуальної власності;
- удосконалити структуру регіональної системи управління інтелектуальною власністю;
- розробити підходи до трансформації правових засад державного управління інтелектуальною власністю в умовах цифровізації;
- обґрунтувати концепцію розмежування правового режиму виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності та речових прав на матеріальні й віртуальні носії;
- розробити концепцію судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності.

Об'єкт дослідження – управління інтелектуальною власністю.

Предмет дослідження – удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основами дисертаційної роботи виступають праці українських та зарубіжних учених з проблем управління інноваціями, інтелектуальним потенціалом та формування підходів до державного управління результатами їх інтелектуальної діяльності.

Об'єктивність та достовірність дослідження підтверджуються його методичним апаратом – застосуванням методів системного та порівняльного аналізу, класифікації, графічних методів візуалізації, статистичних методів.

Крім того, при підготовці дисертаційного дослідження вивчено чинні нормативно-правові документи України та зарубіжних країн, що регулюють

відносини, що виникають при реалізації об'єктів інтелектуальної власності на ринку, монографії, наукові статті та звіти науково-дослідних інститутів з тематики дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукової проблеми розвитку теоретико-методологічних засад, методичних і науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю в Україні.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

- запропоновано трактування принципів державного управління інтелектуальною власністю як динамічної системи, яка трансформується під впливом цифрових технологій та інформаційних моделей взаємодії та піддано управлінсько-правовому аналізу вплив цифровізації на принцип захисту порушених прав, з урахуванням обмежень, що виникають у зв'язку з оборотом нематеріальних цифрових об'єктів, таких як акаунти, медичні інформаційні масиви тощо;

удосконалено:

- склад механізмів державного управління інтелектуальною власністю, а саме: правовий механізм (розділ IV «Право інтелектуальної власності» (статті 418–455) Цивільного кодексу України визначає загальні засади правового регулювання інтелектуальної власності; спеціалізовані закони України визначають порядок охорони окремих об'єктів інтелектуальної власності (Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; Закон України «Про авторське право і суміжні права»; Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»; Закон України «Про охорону прав на промислові зразки»; Закон України «Про правову охорону географічних зазначень»; Закон України

«Про державну систему правової охорони інтелектуальної власності»); організаційно-економічний механізм реалізується через діяльність органів державної влади (Міністерство економіки України здійснює формування політики у сфері інтелектуальної власності; Національний орган інтелектуальної власності виконує функції експертизи, реєстрації, ведення реєстрів, розгляду скарг тощо); контрольні та захисні механізми (у сфері захисту прав у судовому порядку - Цивільно процесуальний кодекс України; антипіратські заходи, боротьба з контрафактною продукцією – у взаємодії з правоохоронними органами, митницею та іншими структурами);

- структуру регіональної системи управління інтелектуальною власністю, яка в умовах децентралізації складається з таких блоків: інноваційно-відтворювальний блок (підприємства, фірми, організації, що виконують дослідження та розробки, а також займаються виробництвом та реалізацією інноваційної продукції, заклади вищої освіти, які займаються підготовкою та перепідготовкою кадрів для наукової та інноваційної діяльності, а також розробкою та комерціалізацією інновацій; організації венчурного інвестування, у тому числі інноваційні, венчурні фонди, компанії, приватні венчурні інвестори та їх асоціації); інфраструктурно-інституційний блок (технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, консалтингові фірми з маркетингу, управління високотехнологічними проектами та програмами, захист інтелектуальної власності, юридичний, бухгалтерський та інформаційний супровід інноваційних фірм); управлінсько-координаційний блок (органи виконавчої влади регіону, органи місцевого самоврядування, представники територіальних громад); інформаційно-аналітичний блок (забезпечує отримання та поширення інформації про перспективні розробки, формування сприятливої громадської думки, аналітичний супровід процесів інноваційного розвитку;

- концепцію судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності (SEOIB) як самостійного роду інженерно-технічної експертизи при дослідженні механізмів державного управління інтелектуальною власністю з урахуванням специфіки нематеріальної природи об'єктів, яка полягає у визначеннях родового та видових об'єктів SEOIB, їхньої предметної області, а також систематизації основних експертних завдань – ідентифікаційного та діагностичного характеру;

дістали подальшого розвитку:

- законодавчі ініціативи у сфері механізмів державного управління правами інтелектуальної власності, зокрема: внесення до ст. 420 Цивільного кодексу України положення про об'єкт, створений штучним інтелектом; доповнення ст. 433 новою частиною 433-1 щодо авторських прав на нейромережеве програмне забезпечення та пов'язані інформаційні масиви; закріплення у проєкті Закону України «Про внесення змін до окремих законодавчих актів (щодо уточнення процедур ідентифікації та автентифікації)» поняття «цифровий профіль»; введення до ст. 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» визначення «цифрова особистість»;

- теоретичні підходи до трансформації правових засад державного управління інтелектуальною власністю в умовах цифровізації, а саме: систематизовано принципи-методи цивільного права з позицій їх релевантності до цифрових правовідносин (виділено дві групи: принципи, що зазнають зміни смислового навантаження (свобода договору, механізми захисту прав, принцип добросовісності, захист слабкої сторони); принципи, які формуються новітньою практикою (принцип безпаперової взаємодії, принцип інформаційної безпеки, принцип права доступу); обґрунтовано необхідність адаптивного підходу до тлумачення традиційних правових категорій (зокрема, суб'єктивного цивільного права) в умовах цифрової реальності, а також відхилено концепцію автономного «цифрового обороту» на користь інтеграції нових явищ у діючу правову

систему; розкрито взаємозв'язок між використанням смарт-контрактів і принципом свободи договору, з урахуванням ризиків анонімності, ідентифікації сторін та меж застосування автоматизованих механізмів укладання угод;

- на теоретико-прикладному рівні обґрунтування концепції розмежування правового режиму виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності та речових прав на матеріальні й віртуальні носії, що містять такі результати, у контексті цифрової економіки, а саме: запропоновано підхід до правової кваліфікації віртуальних об'єктів як окремої категорії оборотоздатних активів із можливістю застосування механізму захисту через позов про відновлення фактичного доступу; аргументовано необхідність впровадження нової правової конструкції — «права доступу до віртуального об'єкта» як окремого виду майнового права, що забезпечує захист правомірного користувача в умовах втрати контролю над цифровим активом унаслідок неправомірних дій третіх осіб.

Практичне значення одержаних результатів. Основні ідеї та висновки дослідження доведено до конкретних положень, методик і рекомендацій. Вони можуть бути використані при розробці державних стратегій та програм, методичних документів на рівні закладів вищої освіти та наукових організацій при організації ефективного процесу реалізації об'єктів інтелектуальної власності з метою забезпечення ефективного трансферу результатів інтелектуальної діяльності та витрачання коштів, що виділяються на наукові дослідження та розробки.

Результати наукового дослідження були впроваджені в практичну діяльність Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України та використані у процесі розробки нормативно-методичних документів, що стосуються

проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності (довідка № 23 від 30.07.2025 р.).

Результати наукового дослідження були використані Українським національним офісом інтелектуальної власності та інновацій Міністерства економіки України у процесі підготовки аналітичних матеріалів та формування пропозицій щодо удосконалення державної політики у сфері інтелектуальної власності (довідка № 6923/2603-07-2025 від 05.08.2025 р.).

Результати дослідження були імплементовані у розроблення, оновлення та впровадження методик і навчально-методичних видань, що регламентують порядок проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності у межах діяльності Міністерства юстиції України (довідка № 109030/129986-31-25/6.2 від 31.07.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, які отримані в ході проведення досліджень, розроблено здобувачем самостійно та викладено в особисто опублікованих працях. Особистий внесок здобувача у працях, опублікованих у співавторстві, наведено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження були представлені та пройшли апробацію на науково-практичних заходах різного рівня, а саме: Міжнародні науково-практичні конференції «Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайнівські читання»))» (Київ, 2018, 2019, 2020, 2024), Міжвідомчий науково-методичний семінар «Криміналістика і судова експертиза» (Київ, 2022).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 20 авторських наукових працях загальним обсягом 12,3 обл.-вид. арк. (5,6 обл.-вид. арк. належить авторові), у тому числі: 10 статей у вітчизняних наукових фахових виданнях з державного управління, 1 стаття у періодичному науковому

виданні іншої держави, яка входить до Європейського Союзу, 4 інших публікацій, 5 тез доповідей.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи – 196 сторінок комп’ютерного набору. Дисертація містить 3 таблиці на 4 сторінках. Список використаних джерел містить 197 найменувань на 21 сторінках. 3 додатки містяться на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ

1.1. Поняття механізмів державного управління інтелектуальною власністю

Україна, як і багато інших країн, зацікавлена у тому, щоб високотехнологічний сегмент економіки розширювався та стійко розвивався. Саме тому існує державна підтримка інноваційної активності у реальному секторі. З цією ж метою державні фінанси інвестуються у створення інноваційної системи та її інфраструктури.

У сучасному світі, де вільна конкуренція та технології (у тому числі дослідження, розробки та інновації) розглядаються як ключові драйвери збалансованого економічного зростання, сталого та економічно безпечного розвитку, сформувалися певні механізми, що стосується проблеми інтелектуальної власності: прав на неї та її використання. З одного боку, винаходи та новації (тобто все те, що є стратегічним базисом високотехнологічної індустрії), повинні мати механізм захисту від копіювання та неправомірного відтворення, оскільки вони утворюють унікальні конкурентні переваги сучасних економічних агентів – високотехнологічних компаній. З іншого боку, ексклюзивні патенти на винаходи, новації, корисні моделі, промислові зразки та дизайн обмежують дифузії технологій, поширення їх в економічному та соціальному середовищі. Отже, в основі функціонування механізмів державного управління інтелектуальною власністю історично лежить

концепція того, що права на цю власність надаються саме авторам чи винахідникам. І ці права завжди є обмеженими за часом та обсягом. Але при цьому бажаним є нарощування інтелектуальної власності, оскільки вона заохочує наукові дослідження та розробки, конверсію результатів інтелектуальної діяльності у реальний та фінансовий сектор економіки, стимулює інноваційну активність, підприємницьку та корпоративну ініціативу.

Проблема механізму захисту прав інтелектуальної власності громадян чи суб'єктів господарювання виникла ще у XVIII столітті. У XIX столітті до цієї проблеми звертався у своєму листуванні один із засновників сучасних США Томас Джефферсон [188]. У минулому столітті (1967 рік) міжнародним співтовариством було засновано Всесвітню організацію інтелектуальної власності (BOIV або WIPO – World Intellectual Property Organization), яка відносить до інтелектуальної власності об'єкти і, відповідно, права на них.

З юридичного погляду термін "механізми державного управління інтелектуальною власністю" є неподільним, крім цього, механізми державного управління інтелектуальною власністю - це самостійна група правових режимів і не є окремим випадком права власності, хоча в українській економіці і існує така помилка, ймовірно, пов'язана з нерозвиненістю формального правового механізму інтелектуальної власності. Тому у загальному сенсі термін чи поняття "механізми державного управління інтелектуальною власністю" означає законодавчо закріплені, але тимчасово виключні права (зокрема особисті немайнові права) на результати інтелектуальної діяльності чи засоби індивідуалізації. Таке право надається автору чи розробнику та об'єктивно є монополією останнього на результати своєї діяльності (інтелектуальної, наукової, творчої, іншої подібної).

Автор чи розробник – правовласник – може дозволяти використовувати результати своєї інтелектуальної діяльності іншим фізичним чи юридичним

особам, але такі особи не мають права використовувати чужу інтелектуальну власність без дозволу правовласника. Це визначення, яким оперує Всесвітня організація інтелектуальної власності. З метою уточнення терміну «механізми державного управління інтелектуальною власністю» необхідно використати законодавство України.

Отже, під механізмами державного управління інтелектуальною власністю слід розуміти систему правових засобів, організаційно-економічних методів та інструментів, цифрових технологій, за допомогою яких реалізується державна політика у сфері використання, комерціалізації, охорони та захисту прав інтелектуальної власності у національній інноваційній системі.

Склад даних механізмів наступний. правовий механізм державного управління складають: розділ IV «Право інтелектуальної власності» (статті 418–455) Цивільного кодексу України визначають загальні засади правового регулювання інтелектуальної власності [154]; спеціалізовані закони України, які визначають порядок охорони окремих об'єктів інтелектуальної власності (Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; Закон України «Про авторське право і суміжні права»; Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»; Закон України «Про охорону прав на промислові зразки»; Закон України «Про правову охорону географічних зазначень»; Закон України «Про державну систему правової охорони інтелектуальної власності» [111].

Організаційно-економічний механізм реалізується через діяльність органів державної влади: Міністерство економіки України здійснює формування політики у сфері інтелектуальної власності; Національний орган інтелектуальної власності виконує функції експертизи, реєстрації, ведення реєстрів, розгляду скарг тощо [116].

Контрольні та захисні механізми складають: у сфері захисту прав у судовому порядку - Цивільно процесуальний кодекс України [155];

антипіратські заходи, боротьба з контрафактною продукцією – у взаємодії з правоохоронними органами, митницею та іншими структурами.

У даному визначенні механізми державного управління інтелектуальною власністю об'єкти інтелектуальної власності подібні й у міжнародному праві. Отже, з точки зору науки державного управління протиріч між теорією прав на інтелектуальну власність та практикою правозастосування не спостерігається. Проте, існує етична та інституційна проблема інтелектуальної власності, а також прав на неї та її використання. Формально інститут інтелектуальної власності передбачає, що розпорядження такою власністю здійснюється або на основі переходу виняткових прав за законом або на основі переходу виняткових прав за договором.

У такому разі може бути здійснено як відчуження (передача прав на інтелектуальну власність у повному обсязі), і надання прав (надання права використання об'єкта інтелектуальної власності за умов ліцензійного договору). І тут, по-перше, постає питання про те, що право розпорядження інтелектуальною власністю не є складовою виключного права на фірмове найменування та найменування місця походження товару (роботи, послуги). Отже, виникає проблема відчуження засобів індивідуалізації юридичних осіб. На практиці це означає, що, наприклад, договір купівлі-продажу компанії (як сукупності матеріальних та нематеріальних активів) не передбачає, що засіб індивідуалізації компанії буде безумовно включено в договір, а це може вплинути на ринкову вартість і вартість репутаційного капіталу (goodwill) економічного агента.

По-друге, надання прав на інтелектуальну власність можливе на основі простої або виключної ліцензії. Проста ліцензія передбачає, що ліцензіар може надавати право на об'єкт інтелектуальної власності іншим особам, виключна ліцензія такої можливості не передбачає. Іншими словами, за винятковою

ліцензією отримує вигоди лише ліцензіар, відповідно всі економічні та інші вигоди акумульовані лише у цієї особи. На практиці представники ділового середовища дуже умовно і нечітко розуміють відмінності у правомочності, а також відмінності у видах ліцензії на уявлення права інтелектуальної власності.

Отже, в українському діловому обороті діють переважно неформальні інститути у сфері правомочності використання та правомочності розпорядження інтелектуальної власністю, тобто результатами інтелектуальної діяльності та засобами індивідуалізації, що в тому числі може бути значною перешкодою для збільшення попиту на інновації у приватному та корпоративному споживчому сегменті. Крім цього, враховуючи існуючі прогалини в українському законодавстві з охорони прав інтелектуальної власності, стає зрозумілим, чому багато результатів інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації проходять зарубіжну, але внутрішню реєстрацію або безпосередньо продаються економічним агентам інших країн. Звісно ж, що юридико-правова сторона питання отримає розвиток науці державного управління, а формальний інститут інтелектуальної власності стане ефективнішим і заступить неформальні інститути у сфері правомочності використання та правомочності розпорядження інтелектуальною власністю. Зараз українське законодавство у цьому питанні не видається ще достатньо оптимальним. Але дана проблема не є темою цього дисертаційного дослідження, тому далі доцільно звернутися до етичної сторони питання в галузі створення та використання інтелектуальної власності, яка, втім, безпосередньо пов'язана з інституційними аспектами цієї проблематики.

Отже, інтелектуальна власність – це результат чиеїсь конкретної інтелектуальної діяльності. Простіше кажучи, інтелектуальна власність – це активне втілення когнітивних і творчих здібностей людини в будь-якому об'єкті, починаючи від наукових та літературних творів і закінчуючи базами даних, сортами рослин, фірмовими відзнаками та іншими відзнаками. Це означає, що

одна людина від ідеї до її втілення здійснює інтелектуальну діяльність, яку згодом захищає як свою власність.

Цілком можливо, що у креативному, творчому середовищі (різні види мистецтва, література тощо) таке може мати місце, але далеко не завжди. У наукових фундаментальних та прикладних дослідженнях результат інтелектуальної діяльності – це практично у всіх випадках "колективна творчість". Справа в тому, що наукові та технологічні розробки, як правило, базуються на великій дослідницькій базі, накопиченій попередніми поколіннями, іншими словами, наукова та дослідницька діяльність у сучасних умовах – це одночасно і використання накопичених результатів інтелектуальної діяльності, і збільшення нового знання.

Тому і теоретично, і юридично, і практично дуже складно оцінити, перше, власний когнітивний і творчий внесок кожної конкретної людини в отримані нею результати інтелектуальної діяльності (отже, під сумнів ставиться питання про наявність інтелектуальної власності, прав володіння та розпорядження нею), а, по-друге, складно розмежувати частки таких вкладів у колективній взаємодії команд розробників, науковців, дослідників. Саме звідси говорив Ф. фон Хайек, коли писав, що проблема економічного розвитку – це проблема використання знань, які нікому не дано у своїй сукупності [195]. І оскільки складно розмежувати новацію та її імітацію, постає питання щодо посилення прав інтелектуальної власності та доцільності такого посилення.

Загальновідомо, що створення новацій, проведення фундаментальних, прикладних досліджень та розробок, у тому числі здійснюваних високотехнологічними компаніями для отримання конкурентних переваг, потребує значних інвестиційних витрат та витрат, частина з яких є безповоротною, інакше кажучи, не окупається. Тому високотехнологічні компанії закладають інвестиційні втрати, що виникають на етапі НДДКР, у

кінцеву вартість товару. В результаті оригінальний продукт завжди має вищу вартість, ніж його імітація, оскільки імітатори, маючи доступ до технологій, отримують переваги за ціною за рахунок економії затримок (трудові витрати, витрати комерціалізації, трансакційні витрати). І в цьому випадку логічним рішенням є посилення прав на інтелектуальну власність. Посилення прав на інтелектуальну власність зміцнює монопольне становище високотехнологічних компаній, насамперед компаній-гігантів, які переважно базуються в найбільш розвинених країнах. Проте дослідження показують, що посилення прав на інтелектуальну власність збільшує і трансакційні витрати високотехнологічних компаній.

В результаті в середньостроковій перспективі швидкість інновацій та темп їх поширення зростає, але у довгостроковій перспективі знижується. Це пов'язане з тим, що трансакційні витрати, пов'язані з підтримкою прав інтелектуальної власності, скорочують інвестиційні можливості високотехнологічних компаній, але це своє чергу створює преференції для імітаторів. Вирішенням проблеми може стати залучення приватних, інституційних внутрішніх та прямих іноземних інвестицій у високотехнологічні розробки, водночас необхідне стимулювання попиту на оригінальну та унікальну, але не імітовану продукцію.

Наявність інвестицій може створити умови, в яких має місце певна, але не постійна рівновага між витратомісткістю створення об'єктів інтелектуальної власності та тими вигодами, які отримує суспільство, держава та високотехнологічні компанії. Але очевидно, що така модель може успішно функціонувати у країнах із високим рівнем життя та достатньою підприємницькою активністю, орієнтованою на довгострокову присутність у соціально-економічній системі держави.

В Україні ж склалася модель вимушеного підприємництва, яке не вміє використовувати чи створювати інновації для отримання конкурентних переваг, нарощування економічних та інших вигод за рахунок інтенсивної експлуатації результатів інтелектуальної діяльності, залучення до економічного обігу об'єктів інтелектуальної власності, інших нематеріальних активів, сформованих з допомогою індивідуального чи організаційного інтелектуального капіталу. Вимушене підприємництво, не орієнтоване на довгостроковий розвиток, створення унікальних високотехнологічних продуктів, є метою для загроз економічно безпечного функціонування та розвитку національної соціально-економічної системи. Але це макрорівень проблеми, на мікрорівні вимушене підприємництво за рахунок масштабного поширення, по-перше, формує ортодоксальну модель споживчого попиту, а по-друге, створює додаткові бар'єри для виходу на ринок нових підприємців, які зацікавлені у створенні та освоєнні високих технологій.

Це призводить до того, що в національній економіці спостерігається низька інноваційна активність і, крім цього, нова інтелектуальна власність не формується, а раніше створені об'єкти інтелектуальної власності та інші інтелектуальні, зокрема нематеріальні активи експлуатуються екстенсивно, не формуючи ринку високотехнологічної продукції (товарів, робіт).

За інших рівних умов екстенсивне використання результатів інтелектуальної діяльності, що не призводить до створення нових інтелектуальних активів та інтелектуальної власності, формує обмеження у сталому соціально-економічному розвитку і на макро-, і на мікрорівні.

У свою чергу, нестійкий і незбалансований соціально-економічний розвиток, орієнтований, наприклад, на сировинну, рентну або ресурсну модель, яка досі використовується в російській економіці, не дозволяє нарощувати конкурентні переваги, а отже, формує вразливості. Економічні вразливості,

пов'язані зі структурними галузевими диспропорціями в національних економіках, у тому числі слід вважати причиною локальних та глобальних криз. При цьому криза – це не кінцевий пункт у розвитку, наприклад, суб'єкта господарювання, але є точка стратегічного перегину, проходження якої означає необхідність пошуку нових шляхів або напрямків динамічно сталого розвитку цього суб'єкта. Це вказує на те, що існує об'єктивний взаємозв'язок між двома економічними категоріями "інтелектуальна власність" та "економічна безпека" у контексті дослідження закономірностей та специфіки розвитку високотехнологічних компаній у сучасних умовах.

Є два основні способи створення об'єктів інтелектуальної власності, на які юридична особа може отримати виняткові права:

1) через інтенсивну експлуатацію всіх видів капіталу і в першу чергу - інтелектуального капіталу, що дозволяє проводити науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, створювати новації, технології, інші наукомісткі рішення, які одночасно можуть являти собою корпоративні інновації та високотехнічний продукт для реалізації на конкурентному ринку (товари, роботи, послуги);

2) через придбання виняткових прав на об'єкти інтелектуальної власності, створені третіми особами (фізичними чи юридичними) – перехід виняткових прав від автора (авторів)/розробника (розробників) високотехнологічної компанії (перехід виняткових прав згідно із законом або перехід виключних прав за договором).

Призначення інтелектуальної власності слід трактувати як здатність створених, профінансованих чи придбаних об'єктів інтелектуальної власності приносити цій компанії економічні вигоди (або як право компанії отримати економічні вигоди від експлуатації об'єктів інтелектуальної власності у майбутньому). Оскільки об'єкти інтелектуальної власності не мають

матеріально-речовинної (фізичної) форми, то за загальними правилами вони належать до нематеріальних активів – враховуються у складі інтелектуальних активів.

Таким чином, в рамках даної дисертаційної роботи інтелектуальна власність буде розумітися як однойменний актив, створений або придбаний відповідно до чинних норм законодавства, яке приносить або може принести економічні чи інші вигоди, а також сформувати та підтримувати унікальні (стійкі, не копійовані або не копіювані) конкурентні переваги. Інвестиції в інтелектуальну власність і, відповідно, створення інтелектуальних активів слід розглядати як інвестиції в динамічно стійкий розвиток економіки.

1.2. Теоретичні концепції та об'єкти механізмів державного управління інтелектуальною власністю

Дослідниками найчастіше відзначається особливий статус інтелектуальної власності, зв'язок з нематеріальними благами, суб'єктивний характер інтелектуальних прав, визначення яких надається через внутрішню структуру, що складається з двох основних розділів: особистих немайнових та виняткових прав [38]. Відповідно, до особистих прав належать права немайнового характеру, що належать автору (право авторства, на недоторканність твору тощо) або публікатору (право на вказівку імені на примірнику твору), до виняткових прав - право використання твору. Існують різні підходи щодо визначення права інтелектуальної власності залежно від її співвідношення з класичною власністю, сприйняття значущості нематеріальних прав автора тощо. Однією з перших підстав класифікації є методологічне питання про віднесення інтелектуальної власності до підвидів власності.

Перший підхід полягає у визначенні права інтелектуальної власності через категорію власності, тоді як другий говорить про особливий характер виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності [13]. Вказана відмінність не є єдиною підставою класифікації підходів до визначення сутнісних особливостей інтелектуальної власності, але почати варто саме з двох вищезазначених позицій. Надалі будуть розкриті інші класифікації, сприйняття яких, проте, неможливе без визначення ключового питання розуміння місця права інтелектуальної власності загалом.

Варто відзначити, що існування двох протилежних підходів існує ще з середини XIX ст., причому в основу поділу було покладено критерій матеріальності. Так, прибічник першої концепції А. Франк [151] визнавав наявність особливостей об'єктів інтелектуальної власності, але водночас говорив про «мінову» цінність тілесних об'єктів, що містять результат інтелектуальної діяльності. К. Ейзенлор та А. Вагнер говорили про те, що «право власності не обов'язково має бути спрямоване на матеріальний об'єкт, державна влада має право силою закону розширювати межі поняття права власності відповідно до нових потреб, зокрема шляхом включення до нього авторського права» [42].

Засновниками другого підходу (І. Блюнчлі, К. Гарейс, О. Гірке) [176], навпаки, підкреслювалися особистий характер інтелектуальних прав та їх нерозривний зв'язок з автором, що призводить до того, що вони є особливою категорією прав. У рамках першої концепції (про інтелектуальну власність як складовий елемент загальної категорії власності) інтелектуальні права визнаються підвидом власності, визнаним міжнародними договорами. Її прихильники визначають поняття власності через тріаду виняткових повноважень власника (володіння, користування, розпорядження), роблячи висновок про те, що інтелектуальна власність є особливою категорією власності. На підтвердження цього розуміння наводяться такі аргументи: по-

перше, можна говорити про абсолютний характер прав, не потрібно жодних додаткових документів для встановлення обов'язку невизначеного кола осіб дотримуватися прав особи, якій належить відповідний об'єкт; по-друге, лише власник може встановлювати межі та способи припустимого використання конкретного об'єкта; по-третє, більшість правочинів, що становлять право інтелектуальної власності, мають властивість відчужуваності, крім окремих непередаваних прав. Крім того, відзначають деяку подібність, що говорить про близькість понять, що обговорюються: можна відзначити єдність способів набуття прав (первинні і вторинні). Отже, якщо право інтелектуальної власності є не що інше, як підвид права власності в його класичному розумінні, воно має мати ті ж властивості, що і ширша категорія.

Цікавим є підхід У.М. Хофельда [184], який пропонує систематизацію прав як наступних логічних пар: право вимоги - обов'язок, свобода поведінки - відсутність зовнішніх претензій, влада - підпорядкування, недоторканність - неможливість впливу. Розглянемо кожну із зазначених пар у розумінні класичної власності та інтелектуальної власності як її особливої категорії. У класичному розумінні кореляція «право вимоги — обов'язок» означала право власника на захист майна та обов'язок відсутності посягань з боку третіх осіб (наприклад, праву власника захищати межі належної йому земельної ділянки та перешкоджати заподіяння шкоди цій ділянці третіми особами відповідає зобов'язання третіх осіб дотримуватися кордонів). Стосовно інтелектуальної власності право вимоги може бути зведене до виняткових прав, де «винятковість» передбачає обмеження третіх осіб у можливості будь-якого використання об'єкта прав. При цьому ключовими є дві характеристики: обсяг прав і способи захисту, що надаються, доступні власнику (або іншому уповноваженому власнику). Щодо другої пари, стосовно власності в цілому, можна говорити про те, що власник вільний у прийнятті рішень про способи

використання належного йому майна, аж до його знищення, тоді як треті особи не мають права обмежувати свободу поведінки власника, захищену такими «привілеями». Цікаво, що У.М. Хофельд називає цю поведінку «привілеями» чи «вільними правами» власника.

У межах використання інтелектуальної власності свобода поведінки власника досить обмежена. Так відсутність реалізації продукції під товарним знаком, що належить правовласнику, загрожує втратою прав на сам товарний знак. Незважаючи на уявну схожість із ситуацією втрати права власності через втрату інтересу власника щодо іншого майна, варто звернути увагу на більш короткий період, за який, за умови бездіяльності власника, права будуть втрачені.

Обмеження прав на свободу поведінки власника також вбачається в особливостях антимонопольного регулювання, наприклад власник патенту не має права нав'язувати покупцю придбання послуг, пов'язаних з винаходом. У той самий час існує інша позиція, яка полягає в тому, що власник патенту вправі не тільки обумовлювати придбання патенту придбанням супутніх послуг, але й повністю виводити винахід з обігу, і застосування положень антимонопольного законодавства виправдане лише у випадках, коли йдеться про винаходи, обмеження доступу до яких суттєво зачіпає суспільний інтерес. Іншими словами, можна говорити, що якщо щодо правомочності вимоги інтелектуальні права не багато в чому відмінні від класичної власності, то щодо свобод власника все ж таки існують певні обмеження.

Під співвідношенням влади та підпорядкування У.Н. Хофельд має на увазі право власника здійснювати правомочності за розпорядженням, наданням третім особам права використання тощо, а також підпорядкування третіх осіб змінам у статусі майна, що виникли з ініціативи власника. В рамках інтелектуальної власності право відчужувати права або окремі правомочності

іншим особам є дуже значущим, по суті, лежить в основі ліцензійних договорів, а також інших угод про надання прав використання об'єктів інтелектуальної власності. Говорячи про останню пару, У.Н. Хофельд запроваджує поняття власного імунітету, під яким розуміється недоторканність власності та обов'язок шкоди третіми особами. Щодо класичної власності автор наводить приклад відносин, пов'язаних із земельною ділянкою, в яких власник захищений від спроб з боку третіх осіб здійснити продаж або передачу земельної ділянки в оренду, так само як і від посягань на перетин територіальних меж ділянки будь-якою особою проти волі власника. У той самий час інші особи змушені підпорядковуватися зазначеним обмеженням.

У цілому нині можна назвати, що четверта категорія прав, виділених У.Н. Хофельдом, є пасивним правом власника, що передбачає, що жодна особа не має влади над майном крім власника. Аналогічний висновок можна зробити і про інтелектуальну власність: ніхто не має права встановлювати можливості відчуження або використання твору без згоди правовласника, в той же час існує низка особливостей, пов'язаних не так з розщепленням прав як з переходом прав між власниками, а також і з можливою множинністю осіб на стороні власника (що, однак, справедливо). При цьому правовласник не захищений від вимог з боку власників інших патентів: він може бути впевнений у нездатності третіх осіб укласти ліцензійний договір щодо належного патенту або накласти обтяження на патент, наприклад надавши його як предмет застави. Однак, якщо існує два патенти, права на які можуть бути порушені при реалізації того чи іншого товару, правовласники зобов'язані будуть отримати згоду один одного. У той же час зазначається, що, зважаючи на специфіку прав інтелектуальної власності, захист основного права не гарантує аналогічного захисту суміжних прав щодо того ж об'єкта, що створює певні труднощі.

Таким чином, перший підхід полягає у тому, щоб співвіднести право інтелектуальної власності та класичне право власності як ставлення частини до цілого. На противагу цій концепції виділяється другий підхід, який полягає в тому, що право інтелектуальної власності є самостійною категорією, оскільки має інші сутнісні характеристики.

Прибічники другої концепції характеризують інтелектуальну власність як виняткові права на результати інтелектуальної діяльності. При цьому питання виділення об'єктів інтелектуальної власності в окрему категорію базується аж ніяк не на нематеріальному характері об'єктів інтелектуальної власності, а на суттєвій відмінності їх від об'єктів права власності, що передбачає відношення панування над річчю. Так, друга концепція – виняткових прав, виходить із розуміння прав на результати інтелектуальної діяльності у контексті майнових прав. Виходячи з основної тези, дослідники говорять про те, що правомочність у рамках володіння винятковими правами також істотно відрізняються від класичної тріади правочинів власника.

Виділяють дві правомочності, а саме: використання інтелектуального продукту та розпорядження правами на нього, особливо наголошуючи на некоректності використання поняття «правомочності володіння» щодо нематеріального інтелектуального об'єкта, оскільки володіння передбачає наявність уречевленості [113]. Більше того, не можна сказати, що зміст правомочностей користування та розпорядження збігається з класичним розумінням.

Наприклад, під використанням тут розуміється відтворення твору, дії з практичного застосування продукту, підконтрольними правовласнику при цьому є ті способи, які пов'язані з оприлюдненням твору або доведення його до загального збору. При цьому категорія практичного застосування стає актуальною, якщо йдеться про 3D моделі, де використання нематеріального

об'єкта безпосередньо пов'язане з його реалізацією у формі матеріального об'єкта (архітектурного, містобудівного тощо).

Щодо розпорядження правами на інтелектуальну власність у порівнянні з класичним виразом також існують деякі особливості. До інтелектуальних прав у вітчизняному законодавстві крім виняткових прав відносять також особисті немайнові права, щодо яких важко говорити про можливості розпорядження, хоча закордонні правопорядки, наприклад законодавство Великобританії, містять альтернативні способи зняття обмежень з власника прав [174].

Проте необхідність часткового відчуження прав, які стосуються особистим немайновим, усе ж таки існує, оскільки особисті немайнові права автора часто обмежують нового правовласника у його свободі, тобто незважаючи на, здавалося б, особистий нематеріальний характер, призводять до майнових наслідків. Таким чином, незважаючи на відсутність можливості розпорядження особистими немайновими правами у «чистому» вигляді, можливі інші варіанти: сформульоване у ширшому значенні поняття переробки щодо програмних продуктів, що дозволяє вносити зміни у цілісний твір без згоди автора, незалежно від наявності права на недоторканність твору, прямої згоди автора на внесення змін, доповнень, скорочень тощо. у твір загалом чи обмеженої частини окремими способами.

Щодо розпорядження винятковими правами можна говорити про те, що специфіка механізмів державного управління інтелектуальною власністю полягає головним чином у тому, що часто замість передачі об'єкта або права одній певній особі видається дозволи на використання об'єкта інтелектуальної власності. На доповнення концепцій, зазначених вище, використаємо інші теорії щодо природи інтелектуальної власності: договірна, негативна, позитивна, особистісна, демократична, екологічна тощо. У цьому аспекті механізми

державного управління інтелектуальною власністю в Україні засновані на чотирьох концепціях.

Утилітарна концепція побудована на основі принципу максимізації користі для великої кількості осіб, що стосовно концепції інтелектуальної власності означає оптимальний правовий режим, який не тільки дозволяє створювати найбільш сприятливі умови для авторів, а й відкриває суспільству доступ до знання [192], таким чином, мета законодавчого регулювання - встановлення балансу обсягу прав та обмеження щодо поширення та використання твору.

Про такий підхід говорять, як правило, щодо англосаксонської системи права. Так, підхід до інтелектуальної власності, що склався в США і Великобританії, є суто утилітарним і полягає в тому, що інтелектуальні права являють собою приватноправовий інститут, ототожнюються з майновими правами з поширенням на них цивільно-правових і кримінально-правових засобів захисту.

Трудова концепція, також звана теорією винагороди, так само як і утилітарна, відноситься до англо-саксонської системи права і зародилася завдяки ідеям Дж. Локка [88]. Відповідно до неї інтелектуальна власність є результатом творчої праці, відповідно, необхідне надання еквівалентної винагороди автору. Незважаючи на значимість ідей захисту результатів праці від несанкціонованого присвоєння та неприпустимості збагачення за рахунок іншої особи, концепція найчастіше піддається критиці за певну односторонність та обмеженість захистом майнового добробуту автора.

Пропрієтарна концепція (соціального планування) заснована на концепції безтілесних речей і близька за своїм розумінням до утилітарної, проте говорить швидше про співвідношення з природними правами, ніж про «соціальне благо». Надалі теорія зазнала деяких змін і підлягала розгляду у ключі *sui generis*, проте

зберігала класичну для права власності тріаду повноважень [173]. У рамках концепції існували різні підходи до обґрунтування схожості авторського права із правом власності: А. Франк пропонував розглядати авторські права як «мінову цінність», закріплену у фізичній формі, якою є матеріальний носій [151]. К. Ейзенлор та А. Вагнер, навпаки, говорили про те, що подібність полягає не так у наявності матеріального об'єкта, як у схожості правової конструкції [42].

Особистісна концепція, що відноситься до доктрин континентального права, вважається заснованою на філософських поглядах І. Канта та Г. Гегеля і говорить про моральне право автора на результати його діяльності, визначаючи їх як «продовження особистості» автора. Особливим внеском зазначеної теорії вважають формування ідеї «моральних прав», тобто особистих немайнових прав авторів твору. Прихильники теорії, такі як І.І. Блюнчлі, До. Гарейс та О. Гірке, говорили про значущість нерозривного зв'язку особистості автора з твором, а основною складовою - право автора вибрати подальшу долю твору, вирішити, чи буде він опублікований чи залишиться в таємниці [176].

Варто зазначити, що щодо виділення особистих немайнових прав також немає одностайності: частина країн дотримується моністичної концепції (Німеччина, Австрія) і не розмежовують майнові та немайнові правомочності автора, частина - дуалістичної концепції (Франція, Бельгія) і поділяють зазначені елементи в законодавстві.

Таким чином, незважаючи на різноманіття підходів до визначення поняття механізмів державного управління інтелектуальною власністю, основним методологічним питанням, відповідно до якого будуються дослідження елементів інтелектуальних прав, є питання співвідношення цього поняття з правом власності. Основними є концепції віднесення інтелектуальної власності до окремої категорії. Аналогами в рамках класичної власності, дослідники роблять висновок про схожість логічних пар відносин «власник - треті особи».

Інші теорії, що існують у рамках концепцій інтелектуальної власності, життєздатні, проте акцентують увагу на менш суттєвих деталях, говорячи швидше про права автора та джерела їх виникнення або про баланс приватних та публічних інтересів, ніж про сутнісні характеристики інтелектуальної власності.

Генетично концепція механізму державного управління інтелектуальною власністю вважається такою, що впливає з класичної власності, при цьому велике значення має застосування аналогії закону для заповнення існуючих у законодавстві прогалин. Використання аналогії права чи закону є механізмом, який застосовний не тільки щодо інтелектуальної власності. Наприклад, застосування норм речового права щодо нематеріальних об'єктів має місце під час вирішення проблем у рамках бездокументарних цінних паперів, прав на частки тощо.

Для того щоб перейти до розгляду категорії об'єктів механізмів державного управління інтелектуальною власністю, необхідно виділити основні підходи до визначення об'єктів прав у цілому, оскільки інтелектуальна власність має приватно-правовий характер, об'єкти інтелектуальної власності підлягають розгляду як об'єкти цивільних прав, що входять до системи.

У рамках теорії цивільних прав об'єкт є результатом правовідносини, конкретну мету, для виконання якої відношення здійснювалося, що відображено у відповідних концепціях, наприклад у роботі Е. Бірлінга [175]. Об'єкт - це спрямоване виконання боржника, причому поняття об'єкта правовідносини дещо ширше поняття об'єкта обороту в цілому.

Авторство терміна «об'єкт» у межах теорії правовідносини та її подальше смислове наповнення належить Ф.К. Савіньї, поняття розкривалося з урахуванням римської категорії «речей», що передбачало різні предмети правового панування, як матеріальні об'єкти, а й поведінка зобов'язаних осіб

[189]. Ф.К. Савінії виділяв об'єкт як складову частини зобов'язання, називаючи його також «змістом» останнього [189], причому йшлося про об'єкт саме в рамках зобов'язальних правовідносин, про задоволення (*Leistung*), наданим боржником, що складається з невірних дій особи, підпорядкованої чужій волі.

У літературі представлені такі підходи щодо визначення поняття «об'єкт»:

- прихильники наявності тілесної речі або уречевленого результату, які розуміються як об'єкт правовідносини (Й. Унгер [190]). При цьому прихильники цієї теорії робили також спроби визнання об'єктом безтілесних речей, що, проте, піддалося критиці. Так було з позицій Д.Д. Гримма [197] вжита Е. Беккером [172] спроба виділення як об'єкта тілесних і безтілесних речей, яких він відносить права, також може вважатися завершеною;

- об'єкт як панування панівної волі над якимось предметом, яким у загальному сенсі може бути визнана воля третіх осіб, або підлегла чужому пануванню особа (О. Гірке, Ф. Регельсбергер [183]);

- Е. Бірлінг виділяє характеристику двоїстості поняття «об'єкт»: у зобов'язанні об'єктом стає поведінка зобов'язаної особи, і навіть сама річ, яку спрямований інтерес пасивного суб'єкта, у своїй поведінка боржника стає об'єктом першого роду, а річ - об'єктом другого роду. У той самий час відчувається якесь змішання між об'єктом відносного і абсолютного правовідносини. Проте цікаві його міркування про «продукти духу» у ключі об'єктів правовідносин, до яких він відносить літературні твори, а також діяльність, ведення якої заборонено іншим особам;

Існуючі концепції піддавалися критиці із боку Я.М. Магазинера [77], який стверджував їхню неспроможність через низку логічних протиріч. Так, вказівка на річ як об'єкт права некоректно через те, що річ є матеріальним субстратом абсолютно різних відносин і у разі визнання її об'єктом права виникає ситуація збігу об'єктів при розбіжності змісту відносин. З зазначеною позицією, проте,

складно погодитися, оскільки одна й та сама річ, стаючи об'єктом інтересу у межах тих чи інших відносин, може підлягати застосуванню по-різному: не можна говорити про те, що річ, придбана за договором купівлі-продажу, за своїми змістовними характеристиками повністю збігається з аналогічною, що використовується в рамках орендних відносин. Якщо у першому випадку річ стає об'єктом у сенсі переходу прав на неї в повному обсязі, у другому випадку об'єктом є швидше можливість використання речі та вилучення з неї корисних властивостей. «Перехрещення» багатьох правовідносин у рамках однієї речі також можна поставити під сумнів при розгляді аналогії з суб'єктом: одна і та ж особа може бути кредитором в рамках одного відносини, боржником у рамках іншого, власником речей тощо, що не викликає логічних протиріч у визначенні його як суб'єкта права.

Продовжуючи критику концепцій, Магазинер наводить опис речі як межі укладених у ній прав, а також визнання «панування» над річчю алегоричним перенесенням відносин між фізичними особами, оскільки, на його думку, панування можливе лише у разі наявності у підлеглого об'єкта волі. У той самий час визнається важливість прийняття такої концепції на вирішення практичних завдань. У зарубіжній літературі він виділяє два основні підходи, перший з яких ґрунтується на категорії панування над річчю діями третіх осіб (або навіть над особистістю), або над майном, зокрема панування кредитора над майном зобов'язаної особи у зобов'язанні, чи проміжна позиція панування як з особистістю, і над майном. Другий підхід полягає у розумінні під об'єктом поведінки зобов'язаної особи, у такому разі в абсолютному правовідносинах таким стає утримання від зазіхання, а у відносному - поведінка особи як така.

Критикуючи першу теорію, слід виходити не тільки із вказівки на фактичний характер панування замість сутнісного співвідношення прав і обов'язків щодо об'єкта, але з того, що розуміння панування над діями

зобов'язаної особи або навіть її особистістю багато в чому є трансльованою з римського права концепцію, яка була справедлива з огляду на наявність відносин рабовласництва, а також схожості рабства з статусів. Незважаючи на те, що критика багато в чому будується на ідеологічному протиставленні правопорядкам «буржуазних країн» права держави, що «переміг соціалізму», підхід вважатимуться обґрунтованим, зокрема через збереження за зобов'язаною особою статусу суб'єкта правий і обов'язків, і навіть неможливості збігу суб'єкта й об'єкта у єдиному зобов'язанні.

Перелік концепцій не є вичерпним, але дозволяє зробити умовну класифікацію теорій об'єкта правовідносин.

Моністичні теорії презюмують єдність об'єкта в рамках речових та зобов'язальних правовідносин. До них, наприклад, можна віднести теорії інтересу, панування, поведінки зобов'язаних осіб, як співвідношення об'єкта зі змістом правовідносини. Теорії поділу об'єкта в рамках речових та зобов'язальних відносин припускають, що наявність суттєвих якісних відмінностей у рамках правовідносин щодо речей та поведінки зобов'язаних осіб не дозволяє говорити про єдину концепцію об'єкта.

Концепції дуалізму припускають паралельне існування об'єктів першого та другого порядку як у зобов'язальних, так і у речових правовідносинах. Наявність викладених вище підходів дає привід говорити про відсутність єдиного розробленого поняття об'єкта правовідносин, змішування понять об'єкта права і правовідносини, об'єкта абсолютних і відносних прав тощо, пов'язаного із категорією інтересу суб'єктів.

Варто відзначити, що з практичної точки зору визначення того чи іншого предмета в якості об'єкта правовідносин нечасто стає прикладом розгляду судовими інстанціями. встановлювалося, що до об'єктів цивільних правовідносин відносять речі, у тому числі готівку, інше майно, у тому числі

безготівкові кошти, майнові права, роботи та послуги, нематеріальні блага (раніше також інформація), результати інтелектуальної діяльності, прирівняні до них кошти. Переходячи до питання змісту поняття об'єкта інтелектуальної власності, можна вважати справедливим зроблені раніше висновки щодо розуміння об'єктів правовідносин як мету суспільних відносин, або визнання об'єктом поведінки суб'єкта або тих упредметнених результатів, які передбачаються до виникнення в результаті правовідносини. У рамках права інтелектуальної власності не можна говорити про те, що під об'єктом розуміється тільки такий результат інтелектуальної діяльності, який зафіксований як охоронюваний законом законодавцем. Відмінною рисою об'єктів у рамках інтелектуальних прав є їхній нематеріальний характер, що нарівні з такими характеристиками, як відтворюваність, нездатність бути об'єктом володіння, наявність прав прямування, формує їх специфіку та відрізняє від об'єктів права власності. Таким чином, повертаючись до представленої раніше класифікації, зазначимо, що визнання за об'єктом обов'язкової наявності матеріального субстрату в загальному випадку має бути піддано сумніву. У зазначеному визначенні об'єктів інтелектуальної власності особливу увагу хочеться приділити такій характеристиці, як «нездатність бути об'єктом володіння», оскільки в ході справжньої роботи надалі буде розглянута нова концепція володіння, змінена через зміну фактичного наповнення відповідної правової категорії та полягає у відмові від матеріального характеру.

Повертаючись до питання про природу об'єктів інтелектуальної власності, зазначу, що найчастіше говорять про їхнє включення до переліку об'єктів цивільних прав. При цьому вони можуть розглядатися як самостійний елемент (наприклад, за аналогією з бездокументарними цінними паперами), так само як частина майнового комплексу, що поєднує в собі як матеріальні, так і нематеріальні об'єкти. З вищевикладених позицій, і навіть з положень судової

практики, можна стверджувати, що єдиного критерію віднесення тієї чи іншої предмета чи явища до об'єктів цивільних прав немає: виділяється кілька підходів, перший у тому числі можна назвати формально-юридичним, тобто. до об'єктів відноситься все, що зазначено як їх у відповідній статті Цивільного кодексу України, і другий, що полягає у визначенні об'єкта правовідносини шляхом відповідності реальної мети зобов'язання за умови відсутності виключення його з обороту.

Підсумовуючи проміжні підсумки дослідження, щодо положення інтелектуальної власності у системі цивільних прав слід зазначити недостатню автономність концепції: до специфічних правовідносин застосовуються загальні правила, обмежені винятками, пов'язаними з особливостями реалізації інтелектуальних прав (виключні права є аналогом усіченого права власності: правовласник зберігає правомочності користування та розпорядження; результати інтелектуальної діяльності вводяться в обіг за допомогою прав на них).

З погляду правовідносин, що виникають щодо об'єктів, створених у межах інтелектуальної діяльності, поділяють ставлення, об'єктом якого є матеріальний носій (речові права на об'єктивізацію результату інтелектуальної діяльності), і ставлення, спрямоване на нематеріальний об'єкт (виключні права). При цьому в рамках обігу прав на об'єкти інтелектуальної власності розглядається лише питання про перехід виняткових прав.

Відсутність властивості матеріальності у сфері інтелектуальної власності не тільки виключає можливості фізичного панування і володіння, а й обмежує способи здійснення відповідних прав, привносить деякі особливості в механізми захисту в порівнянні з застосовними для захисту права власності, а також призводить до формування особливої категорії - виняткових прав, які, по суті, являють собою аналог власності, використання нематеріальних об'єктів.

Зазначені вище причини, так само як розбіжність об'єкта права інтелектуальної власності та його матеріального носія, можуть бути аргументами для визнання інтелектуальної власності особливою категорією, яка не підлягає розгляду як складова частина більш загальної категорії власності. Крім того, застосування терміна «власність» може бути поставлене під сумнів, оскільки, по суті, зміст обговорюваної категорії є, швидше, об'єднанням виняткових прав, що становлять аналог права власності на такі об'єкти, та особистих немайнових прав автора. При цьому можливість віднесення об'єктів інтелектуальної власності до об'єктів цивільних прав не заперечується. Щодо визначення об'єктів інтелектуальної власності використовується спосіб перерахування складових елементів, що, на наш погляд, є застарілим підходом до розуміння концептуально важливих елементів правовідносини. Слід також виділити в якості проблемного питання те, що в рамках підходів, що склалися, дослідниками не розглядається питання введення в обіг прав на нематеріальні носії, навіть у розумінні правозастосовника нематеріальна складова результату інтелектуальної діяльності співвідноситься з винятковими правами, що не завжди справедливо.

1.3. Закордонний досвід удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю

В умовах прискорення темпів оновлення інновацій, скорочення життєвого циклу, складання циклів розвитку та зміни економічних відносин, коли ключові тенденції розвитку економічних відносин спираються на принципи цифрової економіки та економічних знань, інтелектуальна власність стає визначальною у питаннях розвитку окремих підприємств, відростків, регіонів і країн світу в

цілому, як впливає на конкурентоспроможність продукції та послуг. При цьому країни світу з розвиненою економікою в умовах поточної ситуації підприємництва всіх господарюючих суб'єктів, у незалежності від форм власності та завдань, орієнтації на ринкову економіку визнають необхідність у прийнятті уваги як власних основних інтересів, так і вимог економічної ситуації, її ризиків, в особливостях в умовах глобалізації. При цьому за кордоном особиста роль у впливі на соціально-економічну ситуацію належить закладам вищої освіти, як системоутворюючого інституту у взаємодії суспільства, держави, економічної сфери. У цьому зв'язку необхідно вивчити передовий досвід зарубіжних країн у сфері удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю.

Узагальнення результатів статистичних досліджень Світового банку, Світової організації інтелектуальної власності, державної служби статистики України дозволяє сформулювати такі основні тези щодо тенденцій інноваційної діяльності у світі:

- у всьому світі інноваційна діяльність є дуже активною. Однак на шляху глобальних інновацій виникають нові перешкоди, що полягають у різкому зниженні темпів економічного зростання;
- змінюється географія інновацій;
- у даний час зберігається глобальний розрив у сфері інновацій. Інноваційні ресурси та результати інтелектуальної діяльності здебільшого сконцентровані у країнах-лідерах рейтингу;
- дохідність деяких країн від НДДКР значно вища;
- пріоритетним завданням залишається перехід від кількості інновацій до їхньої якості. При цьому для оцінки якості інновацій використовуються такі показники, як рівень доходів країн від НДДКР, якість ЗВО та публікацій, а також кількість міжнародних патентів.

Найбільш якісні результати та високий дохід від їхньої комерціалізації отримують «країни з розвиненою економікою, високим рівнем розвитку ЗВО та НДДКР. При цьому в цих країнах можна відзначити такі фактори, що впливають на механізми державного управління інтелектуальною власністю:

- баланс у фінансуванні фундаментальної науки та прикладних досліджень з пріоритетом фінансування останніх та трансферу технологій приватним сектором;
- усунення впливу на прикладні дослідження від держави до приватного сектору.

Висока патентна активність країн обумовлена насамперед опрацьованими питаннями у сфері регулювання даної сфери, зокрема, комерціалізацією результатів інтелектуальної діяльності та заходами стимулювання авторів цих результатів.

Розглянемо рівень розвитку механізмів державного управління інтелектуальною власністю на прикладі окремих країн.

Китай. Інституційні реформи в науково-технічній сфері Китаю спрямовані насамперед на стимулювання технологічного розвитку країни шляхом ухвалення законодавства в галузі захисту інтелектуальної власності, а також забезпечення мотивації розробників технологічних інновацій (наукових організацій, ЗВО, промисловості) на основі регулювання питань стимулювання підприємств і приватних осіб до активної участі в накопиченні та ін. Загалом нині система управління інтелектуальною власністю у Китаї визначається Національною стратегією в галузі інтелектуальної власності. Одним з ключових аспектів, відображеними в цьому документі, є вирішення завдання зміцнення системи судового захисту інтелектуальної власності, при цьому підтверджується провідна роль китайського суду у захисті інтелектуальної власності.

США. Регулювання питань інтелектуальної власності в США є також досить опрацьованим і здійснюється на базі двох основних законів - Закону Байя-Доула (Державний закон № 96517, 1980-х рр.) та Закон Стівенсона-Уайлдера (Державний закон № 96418). При цьому перший закон регламентує питання патентного регулювання у сфері запатентованих результатів інтелектуальної діяльності, створених університетами, організації науки, науковими лабораторіями та іншими неурядовими організаціями за рахунок бюджетного фінансування. Другий закон охоплює питання регулювання прав на результати спільної інтелектуальної діяльності, державних та приватних партнерів на умовах співфінансування робіт, під час яких ці результати було отримано.

Чітке регулювання відносин між державою та розробниками об'єктів інтелектуальної власності стимулює ЗВО та промислові організації до створення застосовних та комерційно значущих результатів інтелектуальної діяльності, що мають високий потенціал комерціалізації.

Японія. У Японії управління інтелектуальною власністю набуло широкого розвитку із твердженням у 1990-х роках. системи TLO (Technology Licensing Office – відділ ліцензування технологій) та японською версією Закону Байя-Доула.

Система TLO передбачає спрощення процедур передачі технологій з університетів у приватний сектор, у результаті великі університети Японії почали створювати відділи ліцензування технологій. Ці ініціативи були підтримані, наприклад, урядовим субсидуванням у розмірі до 30 млн ієн, що виділяються як державні субсидії на п'ять років і становлять 2/3 витрат на забезпечення діяльності університетських відділів ліцензування технологій для залучення експертів з передачі технологій. Починаючи з цього часу університети вступили в нову еру, коли вони стали не просто академічними установами, які

реалізують традиційно освітні послуги та проводять дослідження, а й зазнали істотних структурних змін, спрямованих на використання результатів наукових досліджень у комерційних або промислових цілях.

Перша Стратегічна програма у сфері розвитку відносин у сфері інтелектуальної власності, затверджена ще 2003 р., була зосереджена на трьох основних напрямках: створення результатів інтелектуальної діяльності, забезпечення їхнього захисту, забезпечення їх комерціалізації. Велику увагу було приділено університетам та науково-дослідним інститутам як одним із ключових розробників результатів інтелектуальної діяльності.

Крім того, з самого початку становлення та розвитку даного напрямку в країні Японське патентне відомство працювало над формуванням компетентних груп консультантів з ліцензування патентів (експерти з прав інтелектуальної власності та трансферу технологій) та їх направленням до університетів та установ науки для забезпечення трансферу результатів університетських/наукових досліджень товариств. Обов'язок таких консультантів з ліцензування патентів визначається як «поширення запатентованих технологій, що ліцензуються, належать університетам, державним дослідницьким інститутам і компаніям, і розуміння потреб малих і середніх підприємств і стартапів у технологіях для розуміння відповідності між цими технологіями та потребами.

Корея. Відносини у галузі інтелектуальної власності активно почали розвиватися відносно недавно. Найбільш суттєві кроки у сфері регулювання процесів забезпечення правового захисту результатів інтелектуальної діяльності було зроблено у 2017 р. Зокрема, скорочено термін розгляду заявок на видачу патентів.

В галузі прав промислової власності найбільш значною законодавчою зміною у 2017 р. є впровадження системи анулювання патентів та скорочення

терміну подання заявок на розгляд патентів. У цей період почала реалізовуватися політика підвищення конкурентоспроможності інтелектуальної власності малих і середніх підприємств (МСП). Корейське управління інтелектуальної власності здійснює відбір МСП з високим потенціалом зростання трансферу технологій та експорту продукції, створеної із залученням об'єктів інтелектуальної власності, що охороняються, з метою їх індивідуальної підтримки, спрямованої на підвищення темпів комерціалізації інтелектуальної діяльності.

Крім того, у галузі патентного регулювання була розроблена політика підтримки досліджень та розробок, стратегії стандартизації та стандартні патентні стратегії для зміцнення потенціалу МСП, які мають першокласні технології, що відповідають міжнародній стандартизації. Щодо податкових пільг, то внаслідок придбання МСП зовнішніх технологій, таких як патенти, податковий кредит на витрати збільшився з 7 до 10%. Також було впроваджено політику заохочення винаходів співробітників шляхом звільнення від оподаткування до застосування, реєстрації та виплати їм компенсацій за винаходи. Раніше звільнення від оподаткування обмежувалося компенсацією за реєстрацію патенту. Кредити, отримані на цих курсах, можуть бути використані для перезаліку низки кредитів у певних університетах.

Визначено політичні ініціативи щодо підтримки захисту інтелектуальної власності в галузі штучного інтелекту та інтернету речей як пріоритетне завдання у 2017 р. для підготовки до наступу 4-ї промислової революції. Також запроваджено так звану «систему надання даних про інтелектуальну власність», починаючи з 1 травня 2017 р., яка безкоштовно надає дані про патентні публікації для просування підприємств-початківців з використанням інформації про інтелектуальну власність та корпоративне зростання.

Європа. Слід зазначити, що у Європі розроблено та безперервно вдосконалюється спеціальне законодавство, яке регулює питання реалізації об'єктів інтелектуальної власності.

У Великій Британії кожен університет має право встановлювати власні правила щодо інтелектуальної власності. Прийнято систему, за якої держава активно сприяє комерціалізації результатів наукових досліджень.

У Німеччині встановлено єдині правила щодо прав на інт електуальну власність для співробітників державних та приватних організацій. Відповідно до цих правил автори винаходів зобов'язані в першу чергу запропонувати свої результати роботодавцю, який у разі прийняття здійснює патентування та зобов'язується реалізувати виплату роялті авторам. У разі відмови від запропонованого винаходу працівник має право здійснювати його комерціалізацію самостійно.

При цьому патентна активність зарубіжних університетів зростає, що обумовлено тенденціями інтеграції університетської науки і промисловості, що спостерігаються. У цьому контексті закордонні університети прагнуть налагодити партнерські відносини з організаціями реального сектору економіки. Для вирішення цього завдання великі закордонні виші розробляють власну політику ефективного управління інтелектуальною власністю та передачі знань. Політика в галузі інтелектуальної власності забезпечує структуру, передбачуваність та сприятливе середовище, в якому підприємства та дослідники можуть отримувати доступ до знань, технологій, що є інтелектуальною власністю, та обмінюватися ними.

Аналізуючи системи та підходи до механізмів державного управління інтелектуальною власністю, у тому числі комерціалізацією результатів, у закордонних університетах можна виділити такі особливості:

- матеріальне стимулювання співробітників організації у вигляді роялті від продажу роботодавцем створених ним результатів інтелектуальної діяльності, що охороняються. Щодо цього напряму можна навести приклад Каліфорнійського університету (США), основною метою патентної програми якого є сприяння розвитку науки і техніки забезпечення використання результатів інтелектуальної діяльності, винаходів на благо суспільства та формування відповідних доходів від ліцензійних відрахувань університету та винахіднику. Університет як власник патенту забезпечує стимулювання комерціалізації результатів інноваційної діяльності шляхом продажу ліцензій промисловим компаніям, доходи від яких спрямовуються на цілі стимулювання співробітників у вигляді роялті від комерціалізації існуючих результатів інноваційної діяльності, а також за допомогою фінансування університетських досліджень за новими напрямками. Таке матеріальне стимулювання, наявність ефективної системи розподілу доходів університету від комерціалізації інтелектуальної власності, всебічна організаційна підтримка процесу комерціалізації результатів інноваційної діяльності забезпечують зростання кількості опублікованих патентів Каліфорнійського університету та університету перше місце в рейтингу;

- стимулювання комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, одержаних у рамках виконання робіт державного замовника, шляхом надання гарантій економічної вигоди від її комерціалізації. Звертаючись знову до досвіду американських вишів та американської системи заходів у сфері комерціалізації наукових розробок та інтелектуальної власності, слід зазначити, що результати інтелектуальної діяльності, створені на користь державних інвесторів, підлягають ліцензуванню, і в результаті уряд отримує ліцензію на використання результатів інтелектуальної діяльності, а університет може вільно комерціалізувати дослідження та промисловості. При цьому уряди штатів

розробляють програми фінансування, в яких особлива увага приділяється співпраці між університетами та компаніями, що дозволяє покращувати міждисциплінарні дослідження та трансфер результатів інтелектуальної діяльності у кінцевий продукт та здійснювати економічний розвиток. В результаті реалізації таких механізмів університети набувають додаткового інтересу до якісної реалізації проектів на користь державних замовників, після чого результати досліджень не залишаються забутими, а проводиться їх комерціалізація на користь промислових підприємств;

- стимулювання реалізації спільних дослідницьких проектів наукових та промислових організацій. Статистика у частині спільних досліджень та створення за їх результатами спільних результатів інтелектуальної діяльності також свідчить про те, що найбільша активність у галузі патентування та комерціалізації інтелектуальної власності спостерігається у країнах із найбільшою інтеграцією у процеси спільного здобуття наукових результатів. При цьому механізм взаємодії залучені учасники різних сфер, як представники університетської науки і наукових організацій, так і промислові компанії;

- закріплення ключових показників ефективності університетів у частині кількості отриманих результатів інтелектуальної діяльності, що охороняються. Закріплення ключових показників ефективності, як показує практика британських університетів, також дає свої результати у сфері поширення інтелектуальної діяльності. Великобританія є прикладом значущості інтелектуальної власності окремих учених, співробітників університетів. Так, наприклад, за рішенням Ради з фінансування вищої освіти під час проведення національної оцінки науково-дослідної діяльності університетів та окремих співробітників університетів патенти поряд з публікаціями в наукових журналах є мірою оцінки «якості» діяльності з погляду академічних досягнень та інноваційної активності. Встановлення подібних показників стимулює процеси

створення британськими університетськими вченими результатів інтелектуальної діяльності, які мають високий потенціал комерціалізації;

- забезпечення ефективної діяльності малих інноваційних підприємств, створюваних при університетах та наукових організаціях, у тому числі з метою комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності університетів. Якщо говорити саме про ефективність діяльності малих інноваційних підприємств, створюваних при вишах та наукових організаціях, у тому числі для цілей комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності вишів, то організації цього типу безсумнівно сприяють комерціалізації. Наприклад, у японських вишах спостерігається практика співробітництва у сфері комерціалізації інтелектуальної власності у трьох формах:

1) інтегрована форма, коли у вузі є спеціалізований підрозділ, який займається комерціалізацією інтелектуальної власності. Приклади можна знайти в Університеті Кейо, Університеті Ніппон та Токійському технологічному інституті;

2) форма індивідуального співробітництва між університетом та зовнішньою організацією, що займається комерціалізацією результатів інтелектуальної діяльності тільки цього конкретного вишу. Наприклад, Today TBO, Ltd займається виключно інтелектуальною власністю Токійського університету; компанія Yamaguchi Technology Licensing Organization, Ltd. займається виключно інтелектуальною власністю Університету Ямагути;

3) форма співробітництва «один для багатьох», коли одна зовнішня організація співпрацює з низкою вишів у напрямку комерціалізації їх інтелектуальної власності. Наприклад, компанія Kansai Technology Licensing Organization Co., Ltd. управляє інтелектуальною власністю Кіотського університету, Університету Ріцумейкан тощо, тоді як компанія Tohoku Techno

Arch Co., Ltd. керує інтелектуальною власністю Університету Тохоку, Університету Івате та ін.

Такі механізми стимулювання комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності поширені і в США, де, наприклад, WARF (Дослідний фонд випускників Вісконсіна) є партнером з трансферу технологій та комерціалізації інтелектуальної власності Університету Вісконсін-Медісон. WARF заробив понад 800 млн дол. у вигляді ліцензійних відрахувань від патентів, виплатив понад 170 млн дол. викладачам та співробітникам-винахідникам та повернув університету понад 1,25 млрд дол., а також створив фонд, який наразі становить близько 2 млрд. Дол.

Отже, дані факти підтверджують, що наявність центрів комерціалізації, різних структур підтримки комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності у складі університету, центрів підприємництва є ефективними з погляду комерціалізації інтелектуальної власності університету. Розглянуті вище напрями стимулювання діяльності в галузі управління та комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності в окремих країнах (лідерах).

Отже, можна дійти висновку у тому, що в українській практиці управління комерціалізацією результатів інтелектуальної діяльності слід використовувати передовий зарубіжний досвід, який приніс іноземним організаціям економічні вигоди, за умови адаптації існуючих закордонних механізмів державного управління інтелектуальною власністю умовам та особливостям України. Ключові напрями адаптації представлені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Ключові напрями адаптації механізмів державного управління інтелектуальною власністю України закордонному досвіду

Напрями	Країни	Умови для адаптації
Матеріальне	США	Розробка внутрішніх

стимулювання співробітників у вигляді роялті від продажу роботодавцем створених ним результатів інтелектуальної діяльності, що охороняються		галузевих регламентів та методик розподілу доходів від комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності співробітників, створених у рамках ініціативних НДР
Стимулювання комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, одержаних у рамках виконання робіт державного замовника, шляхом надання гарантій економічної вигоди від її комерціалізації	США	Удосконалення української нормативно-правової бази щодо забезпечення можливості залучення на комерційній основі розробників результатів інтелектуальної діяльності до їх комерціалізації
Стимулювання реалізації спільних дослідницьких проектів наукових та промислових організацій	Японія, США, Німеччина, Республіка Корея, Китай	Формування та реалізація державних та міждержавних програм, які передбачають спільну реалізацію інноваційних проектів науковими та виробничими установами
Закріплення ключових показників ефективності університетів у частині кількості отриманих результатів інтелектуальної діяльності, що охороняються	Великобританія	Удосконалення та закріплення на державному рівні ключових показників науково-дослідної діяльності університетів із запровадженням обов'язкових мінімальних показників дослідницької активності (насамперед у вигляді зареєстрованих об'єктів інтелектуальної власності)
Забезпечення ефективної	Японія, США	Державне стимулювання

діяльності малих інноваційних підприємств, що створюються при університетах та наукових організаціях		господарської діяльності малих інноваційних підприємств, які здійснюють комерціалізацію результатів інтелектуальної діяльності шляхом надання їм податкових пільг та інших преференцій з метою скорочення податкового навантаження на реалізацію проміжних продуктів, які згодом стануть основою виробництва конкурентоспроможної промислової продукції, здатної забезпечити фінансову та економічну ефективність підприємств
--	--	---

Пропозиції по ключовим напрямам адаптації передових зарубіжних практик в Україні, наведені в таблиці 1.1 доповнюють цілісне уявлення про створення комплексного підходу до механізмів державного управління інтелектуальною власністю.

Висновки до розділу 1

1. Уточнено сутність поняття механізмів державного управління інтелектуальною власністю, під якими слід розуміти систему правових засобів, організаційно-економічних методів та інструментів, цифрових технологій, за

допомогою яких реалізується державна політика у сфері використання, комерціалізації, охорони та захисту прав інтелектуальної власності у національній інноваційній системі.

Удосконалено склад механізмів державного управління інтелектуальною власністю, а саме: правовий механізм (розділ IV «Право інтелектуальної власності» (статті 418–455) Цивільного кодексу України визначає загальні засади правового регулювання інтелектуальної власності; спеціалізовані закони України визначають порядок охорони окремих об'єктів інтелектуальної власності (Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; Закон України «Про авторське право і суміжні права»; Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»; Закон України «Про охорону прав на промислові зразки»; Закон України «Про правову охорону географічних зазначень»; Закон України «Про державну систему правової охорони інтелектуальної власності»); організаційно-економічний механізм реалізується через діяльність органів державної влади (Міністерство економіки України здійснює формування політики у сфері інтелектуальної власності; Національний орган інтелектуальної власності виконує функції експертизи, реєстрації, ведення реєстрів, розгляду скарг тощо); контрольні та захисні механізми (у сфері захисту прав у судовому порядку - Цивільно процесуальний кодекс України; антипіратські заходи, боротьба з контрафактною продукцією – у взаємодії з правоохоронними органами, митницею та іншими структурами).

2. Розвинуто теоретичні концепції механізмів державного управління інтелектуальною власністю, які узагальнюють існуючі теорії класичної власності, а саме: утилітарна концепція (побудована на основі принципу максимізації користі для великої кількості осіб, що стосовно концепції інтелектуальної власності означає оптимальний правовий режим, який не тільки дозволяє створювати найбільш сприятливі умови для авторів, а й відкриває

суспільству доступ до знання); трудова концепція (інтелектуальна власність є результатом творчої праці, відповідно, необхідне надання еквівалентної винагороди автору); пропрієтарна концепція (соціального планування) заснована на концепції безтілесних речей і говорить про співвідношення з природними правами); особистісна концепція (говорить про моральне право автора на результати його діяльності).

3. Доповнено напрями адаптації механізмів державного управління інтелектуальною власністю України закордонному досвіду, а саме: розробка внутрішніх галузевих регламентів та методик розподілу доходів від комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності співробітників, створених у рамках ініціативних НДР (США); удосконалення української нормативно-правової бази щодо забезпечення можливості залучення на комерційній основі розробників результатів інтелектуальної діяльності до їх комерціалізації (США); формування та реалізація державних та міждержавних програм, які передбачають спільну реалізацію інноваційних проектів науковими та виробничими установами (Японія, США, Німеччина, Республіка Корея, Китай); удосконалення та закріплення на державному рівні ключових показників науково-дослідної діяльності університетів із запровадженням обов'язкових мінімальних показників дослідницької активності (насамперед у вигляді зареєстрованих об'єктів інтелектуальної власності) (Великобританія); Державне стимулювання господарської діяльності малих інноваційних підприємств, які здійснюють комерціалізацію результатів інтелектуальної діяльності шляхом надання їм податкових пільг та інших преференцій з метою скорочення податкового навантаження на реалізацію проміжних продуктів, які згодом стануть основою виробництва конкурентоспроможної промислової продукції, здатної забезпечити фінансову та економічну ефективність підприємств (Японія, США).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз механізмів державного управління правами інтелектуальної власності

Процес формування нової економічної системи розпочався у зв'язку з якісними змінами, що запустили процеси переходу від традиційної «матеріаломісткої та трудомісткої» економіки до системи, в якій відбувається заміна традиційних факторів виробництва більш сучасними, цифровими. З погляду економіки процес активної цифровізації характеризується як нова реальність, з погляду державного управління також виникає система, відмінна від звичної, що вимагає юридичного закріплення нових способів взаємодії між суб'єктами господарювання, оновлення антимонопольного регулювання та формування нової ринкової інфраструктури в цілому.

Законодавство України не містить прямого визначення "цифрової економіки", але закріплює ключові поняття та правовий режим, що регулюють її розвиток. Закон України "Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні" № 1667-IX від 15 липня 2021 р. запроваджує правовий режим «Дія Сіті», спрямований на стимулювання цифрової економіки шляхом створення сприятливих умов для інноваційного бізнесу, зокрема в сфері цифрової інфраструктури, інвестицій та ІТ-фахівців [44]. У самому Законі (Стаття 1) визначається лише низка нових термінів (гіг-контракт, гіг-спеціаліст тощо); термін "цифрова економіка" безпосередньо не визначається.

Розпорядження КМУ № 67-р від 17.01.2018 «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки» містить визначення цифрової економіки через опосередковані характеристики: фокус на інтеграцію ІТ-рішень, штучного інтелекту, відкритих даних, цифрових сервісів; орієнтацію на цифрову трансформацію державного управління, бізнесу та суспільства загалом [120].

З метою даного дослідження визначення цифрової економіки може використовуватися у форматі національних проектів, оскільки відбиває основний сутнісний момент - перехід від матеріального виробництва до електронного, цифрового, у сенсі до нематеріального. Поняття «нематеріальний» використано тут у значенні, протилежному матеріальному світу, не йдеться про нематеріальні активи у розумінні особистих немайнових прав з погляду цивільного права.

Отже, цифрова економіка є суспільно-економічною формацією, коли відбувається зниження рівня впливу визнаних раніше економічних ресурсів, і навіть закріплення цифрових даних як основного фактора виробництва. Цифровізація передбачає поширення автоматизації до існуючих процесів, використання систем контролю. Зараз ці процеси протікають розрізнено у різних підсистемах, і одне з ключових завдань – побудова єдиної системи.

При вивченні сутності цифрової економіки ставлять метою визначення застосовних правових форм організації суспільних відносин, для чого виділяють такі проблемні блоки, що підлягають вивченню:

- правове становище суб'єктів (користувачів, операторів, посередників, агрегаторів тощо);
- підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин (взаємозв'язок із отриманням кодів доступу, блокуваннями тощо);
- правовий режим об'єктів правовідносин (цифрове майно, цифрові права);

- правовий зміст правовідносин.

Детальна характеристика кожного із зазначених проблемних блоків є темою багатьох наукових праць таких авторів, як, наприклад: Дубняк М.В., Грачова О.Ю., Карандась М.В., Привидинцев О.Г., Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф. та багатьох інших. Окремі проблемні блоки будуть розглянуті в рамках цієї дисертації остільки, оскільки входять до кола досліджуваних питань.

Крім зазначених вище питань, виділяють проблему відсутності інфраструктури, яка дозволила б зробити перехід у цифрову епоху більш швидким і безболісним для різних сфер суспільного життя, що, своєю чергою, було відображено у програмних та стратегічних документах щодо розвитку цифрової економіки [44, 120] та інформаційного суспільства [51]. Особливу увагу слід звернути на те, що цифрова сфера розвивається досить швидко, що вимагає застосування унікального підходу до формування законодавства. Навіть з точки зору створення плану заходів щодо побудови нової економічної системи відзначають потребу у формуванні гнучкого регулювання.

Формування нормативної бази виділяється у межах напрямів розвитку цифрової економіки. Реалізація цієї мети передбачає вирішення низки взаємозалежних завдань, що включають прийняття відповідних правових норм для комплексного регулювання виникаючих відносин, використання стимулюючих заходів підтримки, при цьому важливим є збереження існуючих традицій та створення на їх основі нового регулювання.

Вважаємо за необхідне формування специфічних норм щодо механізму державного регулювання цифрових об'єктів. Незважаючи на сутнісні відхилення віртуальних об'єктів від традиційних об'єктів права, угоди, що укладаються щодо таких об'єктів, вписуються у формат цивільно-правових відносин: розвиток технологій неминуче призведе до збільшення частки обороту, який займають угоди щодо віртуальних об'єктів.

Повертаючись до системи цифрової економіки слід виділити три рівні:

- ринки галузі економіки, де здійснюється взаємодія суб'єктів ринку;
- цифрові платформи, які формують компетенції у розвиток ринків;
- стимулююче середовище, що включає інфраструктуру, правове забезпечення, кадрове наповнення та інформаційну безпеку.

Варто зазначити, що, незважаючи на переважно комерційний інтерес у розвитку цифрових технологій, у сфері державного управління швидко розвивається процес впровадження цифрових технологій. До стримуючих чинників розвитку відносять відсутність стратегії, що поєднує у собі прискорення економічного зростання у вигляді застосування цифрових технологій, з одного боку, і дотримання прав людини, попередження наслідків розвитку інформатизації і стабілізацію соціальної сфери - з іншого.

Таким чином, питання, які належить вирішувати законодавцю, набагато ширше за оформлення понять та встановлення правового режиму цифрових об'єктів, але стосуються також оцінки впливу прийнятих змін на суміжні галузі права, зіставлення наслідків впровадження структурних змін тощо. При цьому для гармонізації різних галузей необхідно виділити принципи, на основі яких прийматимуться норми права у сфері регламентації відносин, що ґрунтуються на застосуванні цифрових технологій. До таких принципів можуть належати верховенство конституційних прав громадян, попередження порушень у сфері екологічної безпеки, захист національних інтересів, встановлення режимів підтримки суб'єктів, пріоритетними напрямками цифровізації в яких є цілі вирішення соціальних проблем або підтримки національної безпеки (наприклад, введення пільгових режимів або особливих інструментів митного регулювання), крім того, нових технологій.

Як зазначалося вище, цифрова економіка безпосередньо пов'язана з розвитком інформаційних технологій, у яких з'являються об'єкти, невідомі

раніше. Відповідно, виникають питання не тільки правового регулювання технічної сторони інформатизації, наприклад правил побудови відповідної інфраструктури, розширення прав на використання доступних технологій, регламентації застосування електронно-цифрових підписів, а й визначення правового режиму якісно нових явищ, регламентації обігу прав на нові віртуальні (нематеріальні).

Наприклад, українському законодавству відомі поняття «інформаційні права», «цифрові речі». Закон України «Про захист персональних даних» № 2297-VI від 1 червня 2010 р. визначає інформаційні права людини — сферу, у якій цифрові права виступають складовою частиною, що забезпечує контроль за обробкою та доступом до персональних цифрових даних [50]. Стаття 179-1 Цивільного кодексу України запроваджує категорію «цифрової речі», яка вміщує в себе права на цифровий контент і цифрові активи [154]. Цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Цим закріплюється, що споживачі та користувачі цифрових платформ можуть мати майнові права на цифровий контент, облікові записи, NFT, віртуальні активи тощо [154].

Дискусійним є також питання регулювання смарт-контрактів, при цьому головним є підхід про визнання смарт-контрактів угодою сторін. Наразі в Україні немає окремого нормативного визначення смарт-контрактів як юридичної категорії, але їх регулювання здійснюється в ширшому контексті цивільного та процесуального права. Смарт-контракт як форма цивільно-правового договору визначається Цивільним кодексом України [154]. Там він трактується як алгоритмізований цивільний договір, укладений онлайн. Згідно з пунктом 1 ст. 202 ЦКУ — це дія особи для набуття, зміни чи припинення цивільних прав і обов'язків. Подальший аналіз підтверджує, що смарт-контракт має всі ознаки класичного договору: сторони, істотні умови, дотримання форми

(письмово через технічні засоби), момент укладення, настання правових наслідків при автоматичному виконанні. Цивільний кодекс України дозволяє вважати смарт-контракт юридично обов'язковим, якщо дотримано: свободу волі сторін; достатню дієздатність; форму правочину через телекомунікаційні засоби (ст. 207 ЦКУ); наявність істотних умов (ст. 638), які можуть бути заcodedовані в смарт-контракті [154].

Науковці, як-от В. Варавка, звертають увагу на прогалини: відсутні чіткі норми, що закріплюють смарт-контракт як окремий вид цивільного договору, а також ідентифікацію сторін та юридичне вирішення помилок коду — що потребує змін у цивільному законодавстві [21].

Є. Мічурін (Харків) зазначає, що для ефективного регулювання слід уточнити питання форми, моменту укладення, правомірності і включити зміст алгоритму у правові норми ЦКУ [101].

Якщо ж йдеться про алгоритм, що становить основу відповідного контракту, вважаємо, що сторони мають право використовувати існуючі правові режими для регулювання прав та обов'язків, що виникають у зв'язку зі створенням відповідного програмного забезпечення. Можна визначити з позицій закордонного регулювання «віртуальний актив» як особливий вид платіжних коштів або як форму закріплення зобов'язальних прав, що відповідає підходу, що застосовується Комісією з цінних паперів і бірж США і полягає в застосуванні правил регулювання цінних паперів. У такому разі можна припустити, що деякі віртуальні об'єкти все ж таки мають функціонал, відмінний від застосування їх як засіб платежу.

Формальне визначення «віртуального активу» містить Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX від 17 лютого 2022 р.: «Віртуальні активи — це нематеріальні блага, що є об'єктом цивільних прав, мають вартість та виражені сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність

віртуального активу забезпечуються системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальні активи можуть бути незабезпеченими або забезпеченими» [46].

Поділ таких активів уже здійснено на рівні міжнародних організацій: у Звіті з регулювання обороту віртуальних активів (VA) та діяльності провайдерів послуг у сфері віртуальних активів (VASP) від 4 липня 2019 р. ФАТФ (Група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF - Financial Action Task Force on Money Laundering)). «А) Термін «віртуальний актив» (virtual asset) означає цифрове вираження цінності, яке може цифровим чином звертатися або перекладатися і може бути використане для цілей здійснення платежів або інвестицій. Б) Термін «цифровий фінансовий актив» (digital financial asset) або просто «цифровий актив» (digital asset) є всеосяжним терміном, який відноситься до цілого ряду видів діяльності в екосистемі цифрових фінансових послуг, включаючи фінансову діяльність за участю цифрових валют - як національних цифрових валют, так і цифрових валют, які не випускаються і не гарантуються валютою, і навіть цифрових цінних паперів, цифрових товарів чи його похідних» [182].

Характеристика цифрових прав відповідно до чинних положень вітчизняного законодавства зводиться до наступних моментів: необхідна пряма вказівка закону на можливість створення та обороту того чи іншого об'єкта як цифрового права мають існувати в рамках певної інформаційної системи.

Потенційна можливість віднесення цифрових прав до відомих видів об'єктів розглядається з позицій сумісності якостей цифрових прав (свідчити наявність права «із запису») і бездокументарних цінних паперів, схожих по механізму. Так, цінні папери є, власне, спеціальний правовий режим закріплення прав, створений зниження трансакційних витрат. Про схожість об'єктів говорить відсутність матеріального носія, фіксація прав шляхом використання запису в

особливій системі обліку, що також певною мірою нагадує безготівкові кошти. Однак, як бездокументарні цінні папери, так і безготівкові кошти передбачають наявність контролюючої особи, не передбаченої законодавцем для обліку цифрових прав. Проте цей аргумент є спірним, оскільки інформаційна система, в рамках якої об'єкт існує та звертається, умовно може бути визнана контролюючим квазісуб'єктом.

Щодо цінних паперів існує низка правил і обмежень щодо об'єктів, що засвідчуються, способів захисту, емісії тощо, цифрові права на даний момент таких правил позбавлені.

При цьому слід зазначити, що термін «цифрові права» не повинен містити спробу замінити технічний термін «токен», при цьому, незважаючи на зміст у понятті слова «право», правом, по суті, не є, а сама категорія виділяється тільки через особливості обліку, а не суті.

У рамках цієї роботи не буде проводитися докладний аналіз правового режиму кожного з таких об'єктів, як токени, криптовалюти та технологія блокчейн, так само як «цифрових прав» у розумінні поточного регулювання, оскільки вони, на думку автора, не є якісно новими явищами, а є способом оформлення прав вимоги або відносяться до зміни механіки контролю. Так само як і смарт-контракти, які в цілому не можуть бути включені до категорії об'єктів, а являють собою альтернативний спосіб укладання та контролю за виконанням зобов'язань.

Відповідно виникає питання про встановлення базових принципів регулювання обороту віртуальних об'єктів у підприємницькому обороті. Отже, йдеться про об'єкти, існування яких обмежене рамками віртуального простору, причому не про «цифрові права», що являють собою оформлене відповідним чином право вимоги, а про об'єкти, існування яких поза цифровим середовищем неможливе. До них можуть належати акаунти у соціальних мережах чи особисті

кабінети, віртуальні ігрові об'єкти, моделі, тобто об'єкти, які можна визначити як «віртуальне майно». Хоча зазвичай це поняття використовується щодо ігрового майна, зазначена категорія є дещо ширшою і може відноситися до інших об'єктів, як, наприклад, CAD-файли (тривимірна комп'ютерна модель), VR-картини тощо. Отже, існує якась нова форма існування твору – цифрова, щодо якої виділяють ряд суттєвих характеристик: високий рівень незалежності твору від того, що містить його носія; взаємозв'язок контенту та доступу до нього, який є копіюванням (таким чином, контроль копіювання рівнозначний контролю доступу); можливість одночасного використання безліччю осіб; простота внесення змін, конвертації форматів тощо). Цікаво, що питання співвідношення правових режимів окремих об'єктів інтелектуальної власності, наприклад, фотографій, вже розглядалося дослідниками. Тарасенко Л. Л. у статті «Фотографічний твір як об'єкт авторського права» доводить, що законодавство нечітко розмежовує фотографії та фотографічні твори, і пропонує надати їм окремий правовий режим [134].

Варто зазначити, що питання про застосовний до віртуальних об'єктів режим підлягає вивченню не тільки з погляду цивільно-правових відносин, а й у зв'язку з особливостями оподаткування. Наприклад, "реалізація додаткового ігрового функціоналу" може кваліфікуватися як надання додаткових послуг, що, у свою чергу, не дозволяє використовувати підхід про "передачу обмежених договором прав на програму для ЕОМ" та застосовувати відповідну пільгу. Під віртуальним майном дослідниками розуміються об'єкти, обмежені у своєму існуванні рамками віртуального простору. При цьому виділяють такі характеристики, як економічна цінність, можливість використання виключно в цифровій формі, а сам перелік об'єктів залишають відкритим, що включає в себе зараз криптовалюту, доменні імена, «ігрове майно», віртуальні токени [21].

З погляду ігрового майна пропонується чотири основні підходи до кваліфікації: відсутність правового регулювання, застосування норм права власності за аналогією, кваліфікація в рамках ліцензійних угод, застосування норм про інше майно [21]. Якщо перший підхід не витримує критики, то інші варіанти заслуговують на докладніший розгляд. Застосування норм за аналогією багато в чому виправдане з позицій кримінально-караних діянь, таких як крадіжка, оскільки захист можливий лише за наявності відповідного титулу, що підтверджує застосування норм у рамках заяв про крадіжку віртуального майна в Південній Кореї [191], Китаї [185].

Прихильниками цього підходу також зазначається, що такі нематеріальні об'єкти займають проміжне положення між об'єктами права власності та інтелектуальної власності з урахуванням наступних аспектів. Ці об'єкти мають реальну комерційну цінність, існує певне психологічне ставлення суб'єктів відносин до об'єкта як до реальної власності, і загалом сприймаються з позицій наявності аналогічного майнового інтересу. На увагу заслуговує проведений Г. Ластівкою та Д. Хантером [187] аналіз співвідношення віртуальної власності з класичними теоріями: утилітарної Бентама, трудової Локка та особистісної Гегеля.

Як і в теорії І. Бентама, що надає приватній власності захист з метою загального розвитку, суттєві вкладення користувачів у віртуальне майно також можуть розглядатися як підстава для надання об'єктам статусу, що охороняються законом. Теорія Дж. Локка передбачає, що трудовий внесок визначає вартість речі, що, своєю чергою, справедливо й у цифрових об'єктів. Зв'язок права власності з особистісними інтересами, відбитий у теорії Р. Гегеля правами і свободами, справедлива для учасників віртуального простору так само, як у реальному світі.

Зазначені автори [187] роблять висновок про те, що концептуальні проблеми у поширенні на об'єкти віртуального світу правил реальної власності відсутні, об'єкти віртуальної власності також можуть являти собою рухомість чи нерухомість, навіть сам персонаж, створений гравцем, може розглядатися як власність.

На практиці склався підхід ігнорування режиму таких об'єктів та застосування щодо операцій із віртуальним майном правил про ліцензійні угоди: існує майданчик-оператор, який уклав з користувачем угоду, в якій прописані права та обов'язки сторін. Однак цей підхід обмежує користувачів у можливості застосування правових засобів захисту майнових інтересів від зловживань з боку платформи, крім того, режим окремих об'єктів та операцій щодо них між користувачами залишається нез'ясованим. У той же час дуже логічною здається теорія про визнання за віртуальними об'єктами режиму майна, що дозволяє поширювати на них механізми захисту норм про безпідставне збагачення.

Необхідно відзначити, що припущення про тенденцію до дематеріалізації об'єктів майнових відносин надалі може призвести до перегляду традиційного погляду на власність, що, тим не менш, безперечно.

Описані вище міркування можуть бути поширені інші віртуальні об'єкти, крім ігрових. Як зазначалося вище, існує підхід, що полягає у визнанні за об'єктами віртуального світу правового статусу об'єктів інтелектуальної власності та застосування правил про обіг виняткових прав відповідно. При цьому підхід про визначення режиму об'єктів, які можна перенести на матеріальний носій або перевести в цифрову форму (наприклад, цифрові фотографії можуть бути роздруковані, картина відсканована тощо) є неоднозначним. Йдеться про проблему виділення нових об'єктів серед тих, які можуть бути перенесені із цифрового простору на матеріальний носій, і навпаки.

Говорячи про відмінність нової форми відображення існуючих поза віртуальним світом об'єктів і появу нових, зауважимо, що для поділу пропонують використовувати той же принцип, на підставі якого виділяють похідні твори: права авторів визнаються за умови наявності творчого вкладу [101]. Подібний підхід означає, що, якщо цифровий твір є, наприклад, оцифрованою картиною, говорити про виникнення нового об'єкта некоректно, оскільки, по суті, створюється копія твору в новій формі за допомогою застосування технічних засобів. Можна навести аналогію із репродукціями. Наприклад, якщо раніше копіювання, наприклад картини, було створення дублікату твору на матеріальному носії, виникнення нового об'єкта інтелектуальної власності не відбувалося, але при цьому виникала річ, яка стає об'єктом, наприклад, договору купівлі-продажу. З розвитком цифрових технологій стало можливим виникнення електронної копії, яка також не створює нового об'єкта інтелектуальних прав, але при цьому може розглядатися як репродукція, що виникає при копіюванні картини, як описано в прикладі вище.

З погляду інтелектуальної власності, якщо об'єкт зазнав змін, як, наприклад, надання персонажам здатності рухатися, говорити, змінювати міміку, по суті, був трансформований в «інтерактивний», він може бути визнаний самостійним об'єктом - похідним твором відповідно до правил Цивільного кодексу України.

Отже, в цифровому середовищі з'явилися об'єкти, що існують виключно в рамках віртуального простору: ігрове майно, інтерактивні картини, об'єкти веб-дизайну, VR-анімації та VR-картини, при цьому з точки зору права інтелектуальної власності до такого твору застосовуються правила, що існують в рамках традиційних об'єктів.

Найбільш поширеним на даний момент є підхід, який визнає за віртуальними об'єктами режим об'єктів інтелектуальних прав, оскільки ці

об'єкти є складовими щодо окремих елементів, які підлягають охороні у межах виняткових прав. Прихильники концепції наголошують, що нематеріальні об'єкти не мають властивість оборотоспроможності, тоді як формування ринку цифрових активів забезпечено винятковими правами на відповідні об'єкти [133].

Проте зазначений підхід піддається критиці, основним аргументом є те, що захист таких об'єктів за правилами, застосовними щодо інтелектуальної власності, не відповідає інтересам обороту, цілям захисту та не охороняє той майновий інтерес, який важливий для сторін щодо вартості об'єкта. Крім того, вирішується лише питання про режим створених творів, оскільки цифрова копія за такого підходу самотійним об'єктом інтелектуальної власності визнана не може. У разі застосування підходу про віртуальні об'єкти виключно в ключі права інтелектуальної власності виникає ситуація, в результаті якої спочатку створений об'єкт ніби випадає зі сфери правового регулювання. У разі виникнення традиційних об'єктів, уречевлений результат інтелектуальної діяльності є річчю, на яку у автора виникає право власності відповідно до правил Цивільного кодексу України. У віртуальному ж середовищі попри те, що дії суб'єкта аналогічні, прав на вихідний віртуальний об'єкт немає через нематеріального характеру носія результатів інтелектуальної діяльності (РІД), тобто навіть первинний вихідний файл не підлягає захисту власника. Іншими словами, в рамках дослідження зміни підприємницького обігу прав на РІД, вивченню підлягають обидві категорії – і характеристика виняткових прав на нетипові об'єкти, та з'ясування режиму, що застосовується до їх квазіматеріальних носіїв.

Отже, віртуальне майно є особливу категорію, за характеристиками дуже схожу з майном - об'єкти, існують у межах певної інформаційної системи відповідно до правил, встановленими адміністратором чи власником такої

системи, визначальними механізми створення, функціонування таких об'єктів, також визначальними можливості їх відчуження, та інші особливості обороту.

Цифровий розвиток суспільства призвело до появи таких об'єктів, як «цифрові права», «цифрові активи» і «цифрове майно». Однак цифрові права не знайшли законодавче закріплення, воно також не містить ні термінів «цифровий об'єкт», «цифрове майно» або «цифрові активи». Такі терміни безпосередньо в назві Законах відсутні, але вживаються в юридичній практиці як синоніми до “цифрової речі” та “віртуальних активів”.

Таким чином, незважаючи на відсутність єдиного поняття, в літературі все ж таки виділяють ряд ознак, характерних для цифрових активів: подвійна форма існування і наявність реальної або потенційної вартості. Як приклад цифрових активів називають великі дані, доменні імена та облікові записи, віртуальне ігрове майно тощо. І якщо щодо вмісту в частині об'єктів контенту, наприклад аудіовізуальних творів, текстів та зображень, може застосовуватися існуючий режим охорони результатів інтелектуальної діяльності, режим частини об'єктів залишається нез'ясованим, умовно назвемо такі об'єкти «цифровим майном».

З метою подальшого дослідження необхідно позначити категорії цифрового майна, що існують у підприємницькому обороті, але не отримали законодавчого регулювання, і зробити висновок: чи допустиме поширення на них існуючих правових режимів, чи йдеться про якісно нові об'єкти цивільних прав. Варто зазначити, що відсутність досліджень режиму нових об'єктів, а також судової практики щодо майнового аспекту визначених понять дещо обмежує дослідницькі можливості.

Одним з питань, що обговорюються, є визначення режиму нейромережевого програмного забезпечення, особливість якого полягає в тому, що справжня технологія застосовує для вирішення завдань механізми, схожі з процесом людського мислення, завдяки чому всередині системи запускаються

процеси, що дозволяють здійснювати «самонавчання», через що технологія і отримала назву «штучний». У рамках цього питання обговорюють також питання робототехніки, прав роботів тощо.

Умовно можна виділити дві групи проблем, визначення правового режиму відповідної програми та попередження наслідків широкого поширення технології, зокрема питання відповідальності за заподіяння шкоди. Однак друге питання знаходиться, швидше, на стику етики та права і в рамках цього дослідження не буде докладно розглянуто.

Повертаючись до питання визначення правового режиму нейромережевого програмного забезпечення, варто зазначити, що особливістю таких програм є те, що, починаючи з певного моменту, їх інформаційне наповнення та розвиток відбувається без участі особи, яка створила таке програмне забезпечення.

Зазначена особливість призводить до того, що на відміну від звичного об'єкта - програми для ЕОМ, існує низка істотних відмінностей. Так, з часом об'єкт імовірно змінює свою комерційну цінність у порівнянні з первісним «рукотворним» кодом: відбувається суттєва зміна функціональних можливостей, цінність має не первинно створений алгоритм, що навчається, а програма, що отримала додаткове наповнення, відповідно виникає питання, що має підлягати правовому захисту: спочатку створений алгоритм, що включає в себе механізм, що включає в себе тобто. не визначено об'єкт права. Крім того, існують питання щодо творчого характеру при створенні такого роду творів, що безпосередньо впливає на наявність виняткових прав на них. Дослідниками [101] зазначається, що виникають також питання авторства, як щодо первинного коду програми, що самонавчається, так і щодо похідних творів. Не очевидно також, хто може бути визнаний суб'єктом прав на програму: розробник, власник обладнання, користувач або сам алгоритм, або ж визнати такий об'єкт, що не підлягає охороні

в цілому. Як один з можливих варіантів пропонується також використання конструкції юридичної фікції за аналогією з юридичною особою: наділення програми обмеженою правосуб'єктністю.

Можна провести умовну класифікацію з питання правового статусу програмного забезпечення з точки зору виділення суб'єкта та об'єкта правовідносин:

- формально-юридичний підхід, у межах якого суб'єктом права може лише юридична чи фізична особа. Відповідно, програмне забезпечення сприймається як об'єкт правовідносин;
- концепція «плоду», в рамках якої пропонують поширити правило про «мови, що створюються річчю» з теорії майнових правовідносин;
- проведення аналогії з твариною, наділеною її обмеженим обсягом прав та залишенням правового статусу в рамках об'єкта;
- технологічний підхід, що виділяє концепцію «електронної особи», наділеної обмеженою правосуб'єктністю. У рамках цього підходу відбувається трансформація статусу програми з часом: програмне забезпечення створюється у статусі об'єкта, який у процесі самонавчання змінюється, і програма стає квазісуб'єктом, по суті, застосовується певна юридична фікція на кшталт концепції юридичної особи.

У цьому підході існує ряд пропозицій, які визначають можливе вирішення питання відповідальності такого квазі суб'єкта:

- накладення на первинного власника зобов'язання зі страхування ризиків заподіяння шкоди з подальшим здійсненням страхових виплат на користь потерпілої сторони;
- проектування умов про відповідальність раба з римського права;
- встановлення категорій осіб, які несуть відповідальність за заподіяну шкоду: винахідник (творець), програміст (що здійснює інформаційне

заповнення, чи розробляє окремий блок, помилка у якому могла призвести до заподіяння шкоди), власник чи третю особу, заволоділо неправомірно чи рамках договорних відносин. Нині вітчизняному законодавстві зроблено перші спроби закріплення поняття штучного інтелекту. Так, згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1556-р від 2 грудня 2020 року, в «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» наведене наступне визначення: «Штучний інтелект — це організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [119].

Проте не можна говорити про наявність сформованого законодавства з питань режиму відповідного об'єкта, а також питань авторства, виняткових прав тощо. У той же час у Великобританії пунктом 3 розділу 9 Закону «Про авторське право, промислові зразки та патенти» встановлено, що автором творів, створених комп'ютерною програмою, визнається особа, яка вжила заходів щодо забезпечення умов для їх створення [179].

Позиція США та Канади є протилежною: оскільки в основу визначення того, чи об'єкт підлягає захисту з точки зору авторських прав, покладено критерій творчого внеску людини, визнання такими об'єктами статусу підлягають охороні у вигляді права інтелектуальної власності. Тобто концепція полягає у тому, що захищатися можуть лише «плоди творчої праці» [180].

Припускають, що результат діяльності штучного інтелекту все ж таки може розцінюватися як твір, створений творчою працею, оскільки такі програми все ж таки здатні до вирішення творчих завдань, при цьому відзначається

відсутність правового регулювання цієї сфери [101]. Повертаючись до зазначених проблемних питань, розглянемо визначення суб'єкта прав на початковий твір та похідну програму. Більшість авторів [101] дотримуються позиції у тому, що володарем прав на первинний і похідний продукт є творець програми, чи обличчя, якому було передано права на первинне твір. Така позиція видається обґрунтованою, оскільки:

- суб'єктом правовідносин відповідно до норм цивільного законодавства є фізичні та юридичні особи, а також публічно-правові утворення;
- автором результату інтелектуальної діяльності є особа, творчою працею якого створено твір, а саме працею особи, яка створила первинну програму, закладено алгоритм наповнення підсумкового твору інформацією.

Загалом варто відзначити, що надання прав на підсумковий твір первісному автору є одним із способів стимулювання розвитку цифрової сфери, оскільки таке визнання не суперечить описаним вище положенням, при цьому підвищує комерційний інтерес первинного розробника.

Таким чином, визнання за автором або особою, якій автор передав права на твір, прав як на початковий, так і на похідний твір, повною мірою відповідає законодавству, а також майновим інтересам учасників підприємницького обороту.

Другим питанням було виділено статус підсумкового твору з погляду можливості його віднесення до існуючих об'єктів цивільних прав або виділення в окрему категорію.

Зауважимо, що дискусійним у межах цих досліджень є, швидше, питання потенційної правосуб'єктності нейромережевого програмного забезпечення, тоді як щодо віднесення похідних продуктів до об'єктів цивільних прав більшість авторів немає принципових заперечень, хоча висловлюються різні погляди, до визначення такого програмного забезпечення як об'єкт, право авторства на який.

Згідно зі Статтею 17 Закону України «Про авторське право і суміжні права»: «похідний твір — це твір, що є результатом творчої переробки іншого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, кавер-версія, обробка нематеріальної культурної спадщини тощо) чи його творчим перекладом на іншу мову. До похідних творів не належать аудіовізуальні твори, одержані шляхом озвучення (у тому числі дублювання), субтитрування іншими мовами інших аудіовізуальних творів» [45].

Отже, похідний твір характеризується як результат творчої й оригінальної переробки існуючого твору — наприклад, переклад, адаптація, аранжування — за умови, що при цьому не порушуються права на первісний витвір. Фактично у межах розвитку програми, побудованої з використанням алгоритмів штучного інтелекту, відбувається наповнення первинного твору інформацією. У рамках питання про режим похідного твору, не можна не торкнутися питання масиву даних, придбаних програмою на базі алгоритмів самонавчання, а також проблему включення інформації до переліку об'єктів цивільних прав. Існуюче законодавство про захист інформації регламентує питання поширення та захисту інформації, а також застосування інформаційних технологій [49]. При цьому інформація називається об'єктом цивільно-правових відносин. Відповідно, інформація може бути об'єктом цивільно-правових відносин тільки як складова частина об'єкта, що підлягає цивільно-правовому захисту, не будучи при цьому виділеною як самостійного елемента правової системи.

Так, питання поширення інформації можуть порушуватися у разі поширення недостовірних відомостей у справах про захист ділової репутації, розголошення конфіденційної інформації в ключі заподіяння збитків у рамках цивільно-правових відносин, а також при захисті іншої таємниці, що охороняється законом, або відомостей, що не підлягають розголосу. Звертаючись до законодавства та судової практики, можна також зробити

висновок про те, що саме розуміння інформації трактується по-різному залежно від цілей, для яких це поняття використовується. У рамках захисту честі та гідності громадян та ділової репутації юридичних осіб інформація розуміється як синонім поняття «відомості», при цьому цікавим є момент поділу відомостей та ідей, визначених як елементи права на вираження думки. Це право включає свободу дотримуватися своєї думки, отримувати та поширювати інформацію та ідеї без будь-якого втручання з боку публічної влади та незалежно від державних кордонів.

Крім того, термін «інформація» може застосовуватися також для позначення цифрових даних, а також елементів баз даних, що підлягають захисту (причому як з точки зору витоку та декодування інформації, так і з точки зору несанкціонованого внесення змін, а також знищення), що відображається в матеріалах судової практики.

Так, у Постанові Суду з інтелектуальних прав у справі № 520/5691/19 від 23.12.2020 р. термін «інформація» був ужитий у таких значеннях [117]:

- комп'ютерна інформація та бази даних як складові елементи програмного продукту, що захищаються від несанкціонованого доступу шляхом використання ключа апаратного захисту;
- носій інформації як об'єкт, що дозволяє отримати доступ до цифрових даних;
- відомості процесуального характеру, що інформують сторони про дату та час проведення судового засідання, що розміщуються в мережі Інтернет на офіційній сторінці суду.

Інформацією також може бути визнано обсяг даних, що спрямовується за допомогою електронної пошти, що дозволяє правозастосовнику вважати особу, яка надає послуги з надання сервісів обміну електронними повідомленнями, відповідальною за здійснення заходів щодо захисту інформації від

несанкціонованого доступу третіх осіб, або ноу-хау, точніше складові його відомості.

Слід відзначити також, що при розголошенні інформації в рамках угод про нерозголошення у трудових спорах чи підприємницьких відносинах складно говорити саме про захист інформації як об'єкта права, йдеться, скоріше, про компенсаційну виплату, яка відшкодовує шкоду, пов'язану з таким розголошенням.

У закордонному законодавстві питання визнання інформації як об'єкт правовідносин також не вирішено однозначно. Наприклад, в огляді законодавства Сполучених Штатів Америки інформація розглядається як об'єкт захисту в рамках інформації, що встановлює особистість (захист персональних даних, а також даних про мережну активність осіб), в рамках виняткових прав, а також іншої конфіденційної інформації, що становить таємницю, що охороняється законом [171].

Дослідниками [186], тим не менш, підкреслюється правове значення виділення інформації як самостійного об'єкта цивільних правовідносин, обґрунтовуючи необхідність виділення розвитком суспільства та перетворенням інформації на механізм впливу на майнові відносини, що існують у суспільстві. Існує думка, що будь-яка інформація може бути визнана як самостійного об'єкта, оскільки інформація як така представляє абстрактне поняття і може підлягати захисту лише у разі її охороноздатності, тобто. можливості бути об'єктом майнових відносин [196]. З цією думкою складно не погодитися, у зв'язку з цим виникає питання про визначення критеріїв виділення інформації в категорію самостійних об'єктів. Під інформацією визначають відомості, що передаються будь-яким чином [196]. Тобто під інформацією розуміють таку, яка має самостійне комерційне значення, так й що містить передумови можливості її практичного використання. Можна припустити, що така інформація дуже

близька за змістом до ноу-хау, але це лише один із можливих способів використання інформації: тут об'єктом захисту стає не інформація, а, як і у випадку з конфіденційною інформацією, положення сторони, яка володіла такою інформацією.

Слід зазначити, що з використання ноу-хау суттєвим є саме відносин - виробничих, які вибудовуються з урахуванням ноу-хау, тобто комерційну цінність тут, по суті, має сам процес, а не інформація, що надається. У той же час при розмові про виділення інформації як об'єкта цивільних правовідносин слід загострювати увагу на тому, що цінність є саме сама інформація як така, залежно від її подальшого застосування.

Отже, інформації як об'єкту цивільних прав мають бути притаманні такі якості:

- можливість її об'єктивізації будь-яким можливим способом, тобто вираження у будь-якій доступній формі, «доведення» до інших осіб. При цьому чинним законодавством не встановлені обмеження до форми, що використовується для цього. Наприклад, щодо об'єктивізації об'єктів авторських прав встановлено, що допустимо будь-який можливий спосіб: «у будь-якій об'єктивній формі, у тому числі в письмовій, усній формі (у вигляді публічного виголошення, публічного виконання та іншій подібній формі), у формі зображення, у формі звуко-або відеозапису, в об'ємно-просторовій формі;

- комерційна цінність відомостей як таких (з чого також випливає конфіденційний характер, оскільки загальнодоступні відомості не містять економічного інтересу, за винятком випадків неправомірного обмеження доступу до них).

Таким чином, визначення статусу програм штучного інтелекту багато в чому залежить від введення в законодавство інформації як об'єкт громадянського обігу. У разі позитивного рішення відповідні дані можуть

розглядатися як вид інформації, при цьому правовласником може бути визнано як особу, яка створила початковий код, так і колектив, яка брала участь у процесі інформаційного наповнення твору, причому може розглядатися пайове володіння об'єктом. У разі негативного рішення відповідний інформаційний масив, що становить основну комерційну цінність програм штучного інтелекту, може розглядатися як особливий вид програм для ЕОМ.

Ми пропонуємо внесення до статті 420 «Об'єкти права інтелектуальної власності» Цивільного кодексу України положення, що закріплює поняття об'єкта, створеного штучним інтелектом, а саме: права на створені штучним інтелектом твори науки, літератури та мистецтва належать автору первісного алгоритму, з якого похідний твір було створено, або особі, якому передані виняткові права на первісний алгоритм.

З точки зору правознавства, нейромережеве програмне забезпечення є результатом інтелектуальної діяльності і може розглядатися як програма для ЕОМ, створеної та функціонуючої з використанням технологій, що імітують когнітивні функції людини, як для обробки вхідної інформації, так і для отримання результатів щодо формування рішень для закладених користувачем завдань, а також інформаційний мас. При цьому відповідна програма для ЕОМ (або механізми, роботи, інші небіологічні форми існування є носіями відповідного програмного забезпечення) не може бути визнана квазісуб'єктом.

Відповідні зміни, що закріплюють нейромережеве програмне забезпечення як особливий вид програми для ЕОМ, повинні бути внесені до цивільного законодавства.

Ми пропонуємо доповнити статтю 433 «Програми для ЕОМ» Цивільного кодексу України новою частиною 433-1 таким змістом: авторські права на нейромережеве програмне забезпечення (включаючи інформаційний масив, отриманий в результаті функціонування такого програмного забезпечення)

охороняються також як авторські права на інші види програм, включаючи підготовчі матеріали, одержані в ході розробки такого програмного забезпечення, а також створений у результаті діяльності такої програми інформаційний масив.

Наступним аналізованим об'єктом, що виник у зв'язку з розвитком цифровізації, є так звана цифрова особистість (digital identity). публічними утвореннями та громадянином, захистом приватного життя та правом на захист від несанкціонованого доступу чи використання інформації. При цьому проблема полягає у відсутності однозначного розуміння, що включає зазначене поняття, а також невизначеності правового режиму. Крім того, значущим питанням є можливість відносити цифрову особу до результатів інтелектуальної діяльності в цілому.

Відсутність правового регулювання, а також змішання понять зараз дозволяє віднести до цифрової особистості все, починаючи від персональних даних, закріплених у цифровій формі, закінчуючи історією покупок, здійснених з кредитної картки тощо, по суті, говорять про цифровий профіль, причому позиція технічних фахівців у тому, що цифровий профіль є «недоособою», тобто є набором «цифрових слідів», що містять інформацію про свого власника [1]. Варто звернути увагу на те, що повноцінного розмежування між поняттями «цифрова особистість», «цифровий двійник», «цифрова людина», «цифрова тінь» та «цифровий слід» не виробляється, проте зазначені поняття не є цілком такими, що збігаються. З позицій конституціоналістів існує поняття "цифрової людини" - *homo numericus*, що відноситься також переважно до захисту даних. Зазначена концепція була відображена у проекті Декларації прав цифрової людини [17], який встановив вісім правил.

- «вказівка на особистісне значення персональної інформації та її розмежування з інформацією комерційного характеру;

- принцип розумного використання даних у загальному інтересі з урахуванням потреби у створенні універсального етичного кодексу, що захищає особистий інтерес;
- заборона використання інформації з метою дискримінації, так само як для обмеження свободи думок, доступу до інформації та порушення демократичних процедур;
- право кожного на перевірку переданих персональних даних, а також право на анонімність даних або їхню конфіденційність;
- правило обов'язкової вільної поінформованої оборотної згоди суб'єкта інформації для використання його даних;
- обробні суб'єкти зобов'язані гарантувати повну прозорість при збиранні та використанні даних будь-якої особи та полегшувати доступ кожної людини до її даних, а також забезпечувати їх збереження;
- використання обміну інформацією за умови дотримання зазначених вище правил у рамках проведення досліджень визнається діяльністю у загальному інтересі;
- об'єднання зусиль громадянського суспільства та бізнес-спільноти для формування безпечного інформаційного середовища» [17].

Поняття «цифровий слід» існує у межах цивільних правовідносин, а й активно використовують у інших сферах. Під цифровим слідом залежно від цілей вживання зазначеного терміна розуміють «дані про освітню, професійну чи іншу діяльність людини, представлені в електронній формі, залишені користувачами в інформаційно-телекомунікаційних мережах. Цифровий слід може бути залишений навмисно, для досягнення запланованої користувачем мети, так і ненавмисно, при здійсненні різних видів діяльності» [152], «значну комп'ютерну інформацію про події або дії, відображену в матеріальному середовищі, в процесі виникнення даної інформації, її обробки, зберігання та

передачі» [11], навіть розгляд сліду як механізм встановлення авторства (за допомогою використання для направлення інформації певної адреси електронної пошти, вказівки номера телефону підробленими) інформації про осіб, які зацікавилися пропозицією на сайті продавця).

Цікавим є ставлення криміналістів до визначення місця цифрового сліду у класифікації слідів на матеріальні та ідеальні: говорять про виникнення нового типу слідів, оскільки вони мають ознаки матеріальності (рівень намагніченості ділянки поверхні жорсткого диска або електричний заряд у транзисторах накопичувачів твердотільних (флеш-карти, SSD)). У цьому вони можуть сприйматися безпосередньо, як й інша ідеальна інформація [152].

Таким чином, цифровий слід є інформацією про активність користувача у віртуальному просторі: проведений на певних ресурсах час, оцінки тих чи інших матеріалів або подій, історію пошукових запитів тощо. Даному поняттю відповідає синонімічна «цифрова тінь» - сукупність даних, що залишилися після кожного цифрового простору. У той самий час проводяться спроби відзначити деякі особливості цього поняття: цифрова тінь також є слід користувача у цифровому просторі, проте такий слід залишається поза волею користувача (наприклад, його присутність на чужій фотографії тощо).

Про «цифрового двійника» говорять, як правило, у разі опису цифрової моделі, що дублює властивості реального об'єкта або системи. По суті, на відміну від цифрового сліду або тіні, що співвідносяться з поняттям «цифрової особистості» і являють собою його складові, цифровий двійник є самостійним об'єктом, що використовується в різних виробничих сферах: медицині, авіабудуванні тощо. Відсутність розмежування зазначених понять призводить до того, що коректнішим було б закріплення використання одного поняття як даних, що містяться про користувача інформаційної системи, тоді як іншого -

для самостійного об'єкта віртуального простору, створюваного як дубліката фізичного об'єкта.

У літературі існує підхід, що визначає цифрову ідентичність через певні унікальні характеристики, які дозволяють визначити суб'єкта даних, проте кореляція не є настільки прямою: автором наводиться приклад номера соціального страхування, що дозволяє ідентифікувати особистість, але з розкриває жодних властивостей особистості [29]. При цьому ідентифікуючим характеристикам надається високе значення, оскільки вони можуть мати комерційну цінність: наприклад, магазини використовують клієнтську інформацію для розуміння переваг та формування персональних пропозицій.

Проблема цифрової ідентичності взаємопов'язана з поняттям цифрової особи, оскільки одним із завдань, які необхідно вирішити в рамках переходу до електронних механізмів взаємодії, називають механізми підтвердження відповідності цифрового профілю реальному суб'єкту, від імені якого здійснюється діяльність. Ця проблема актуальна не тільки у сфері цивільного або підприємницького обороту, але також забезпечення механізмів взаємодії державних та приватних структур тощо.

У цілому нині цифрова особистість є явище, інтерес якого з погляду права виникле у зв'язку з недостатнім розвитком злочинності у сфері інформаційної безпеки: з'явилося поняття «digital identity theft» [118], що означає такий злочин, у якому зловмисники отримують доступом до персональної інформації особи, його документів (точніше, їх цифровим копіям), даним банківських карт тощо, що належить такій особі, або продати отримані доступи третім особам у сфері свободи, честі та гідності особистості, зокрема викрадення людини.

В українському законодавстві станом на зараз немає чіткого визначення терміну “цифровий профіль” у законодавчих актах. Проте, найближчі за змістом поняття можна знайти в секторальних документах і нормативних регламентах.

Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» (№ 3321-IX, 10 серпня 2023 р.) [53] визначає «цифровий контент» та «цифрові послуги», які включають дані та їх обробку в цифровій формі. Галузеві стандарти (Постанова Верховної ради України № 764 від 28 червня 2024 р.) затверджують відповідні ДСТУ/EN та ISO стандарти щодо криптозахисту, електронного підпису — в рамках безпеки цифрових даних [115]. Ці профілі стосуються захисту даних, але знову ж без прямої згадки «цифрового профілю».

Ми пропонуємо у проєкті Закону України «Про внесення змін до окремих законодавчих актів (щодо уточнення процедур ідентифікації та автентифікації)» закріпити поняття «цифровий профіль» як сукупності відомостей про громадян та юридичних осіб, що містяться в інформаційних системах органів публічної влади, а також у Єдиній системі ідентифікації та автентифікації.

Отже, склалося два основних аспекти, які мають на увазі при розмові про «цифрову особистість», це цифрові копії документів, що містять персональні дані суб'єкта, його медичні дані та інші індивідуальні характеристики, закріплені в цифровій формі, а також інформація про його мережеву активність, історія запитів у браузері, переваги, інтереси та інша інформація є високою цінністю як з погляду правомірного комерційного використання, так потенційних правопорушників.

Виходячи з розуміння цифрової особистості як цифрової фіксації ідентифікуючих документів та іншої інформації, що містить персональні дані про суб'єкта, відповідно, можна зробити висновок про те, що повинен застосовуватися режим, аналогічний паперовим документам, щодо яких, незважаючи на наявність спорів, поширеним є підхід визнання за ними речово-правового характеру.

Тобто режим конкретних складових цифрової особистості повинен відповідати потенційним цілям існування інформації в тій чи іншій формі:

стосовно документів (наприклад, паспорт, ІПН, трудова книжка, медична карта тощо) може бути запропоновано застосування режиму, аналогічного документам у їхньому матеріальному виразі, щодо персональних даних - відповідного режиму, встановленого інша інформація, отримана без відома громадянина, може бути запропонована до обробки в рамках режиму персональних даних або комерційної таємниці (у разі знеособленої обробки та використання, наприклад, у рамках формування статистики). Таким чином, цифрова особистість не є якісно новим явищем, а є новим способом закріплення існуючої інформації, проте потрібне внесення відповідних змін до чинного законодавства для відображення правового режиму персоналізованої інформації за допомогою цифрової форми. Крім того, сама категорія "цифрової особистості" підлягає детальному розгляду в рамках наукової та навчальної діяльності.

Ми пропонуємо ввести у статтю 2 «Визначення термінів» Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 3321-IX від 10 серпня 2023 р. поняття цифрової особистості, як сукупності даних про суб'єкта, відображених в цифровій формі, які містять достовірну інформацію, включаючи (але не обмежуючись) персональні дані суб'єкта - фізичної особи або співробітників юридичної особи, фінансову, правову та банківську інформацію, відомості про її інтереси та уподобання, історію покупок та переміщень ідентифікацію суб'єкта - правовласника інформації чи іншої особи, пов'язаної з такою інформацією.

Значення використання інформації, що належить до цифрової особистості, у межах обороту можна розглядати у кількох аспектах:

- як засіб стимулювання обороту (рекламні цілі);
- об'єкта виняткових прав (наприклад, якщо суб'єкти підприємницького обороту здійснюють збір інформації в рамках надання рекламних послуг, наприклад для формування портрета споживача);

- як інформація про саму особу - учасника підприємницького обороту: наприклад, у рамках аналізу передбачуваної сторони угоди (отримання репутаційної інформації у вигляді дослідження «цифрової тіні», вивчення методів роботи контрагента тощо).

Повертаючись до питання віднесення цифрової особистості, тіні та сліду до результатів інтелектуальної діяльності, ми не знаходимо підстав для розгляду їх як об'єкт виняткових прав. У той же час інформація, що міститься у зазначених об'єктах, може бути такою за умови наявності певної комерційної цінності та відповідної обробки автором створеного на базі даних інформаційного масиву (наприклад, маркетингового дослідження, аналізу ефективності конкурентів тощо).

Продовжуючи вивчення понять схожих із цифровою особистістю, можна говорити також про облікові записи в соціальних мережах. Функція облікового запису багато в чому схожа на цифрову особистість, про яку говорилося вище: це спосіб ідентифікації користувача в рамках віртуального простору. Однак, якщо режим цифрової особистості в літературі не визначений, існують перші спроби визначення правових режимів облікових записів.

Обліковий запис, що все частіше розглядається з позицій об'єкта виняткових прав, є обліковим записом, створеним користувачем в рамках певної електронної системи, більше того, обліковий запис може бути визнаний як повноцінний об'єкт інтелектуальної власності, що має високе значення в сучасному обороті. Акаунт, по суті, може розглядатися як результат інтелектуальної діяльності, оскільки являє собою об'єкт, створений в результаті творчої діяльності, і може включати такі елементи, що визнані як РІД окремо, як, наприклад, текстові статті, фотографії, інші графічні зображення тощо.

Вичерпної та докладної класифікації облікових записів з точки зору державного управління дослідниками не проводилося, однак можна здійснити

умовне виділення категорій у рамках фактично існуючих варіантів облікових записів:

- акаунти в соціальних мережах, в рамках яких можуть бути виділені бізнес-акаунти та акаунти для особистого використання;
- поштові облікові записи;
- ігрові облікові записи;
- акаунти платіжних систем та онлайн-сервісів.

Окремо можна відзначити верифіковані аккаунти, що не пройшли перевірку, що, однак, має практичне значення тільки в окремих випадках. Цікаво, що закордонне законодавство та судова практика визнають право власності на акаунти та дозволяють включати їх у спадкову масу. Наприклад, такі правила закріплені в Штаті Делавер, в Айдахо, Оклахомі та Індіані передбачено права доступу до інформації родичів померлого, Верховний суд Німеччини прирівняв обліковий запис до щоденників, законодавство Іспанії включає інформацію, що міститься в обліковому записі в спадкову масу. Подібний досвід може бути врахований при формуванні вітчизняним законодавцем власного підходу, при цьому необхідно враховувати, що калькування неадаптованих правових конструкцій, що виникли в рамках інших систем, не може бути доцільним.

Визначення облікового запису (акаунту) закріплене в абзаці 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [45]: обліковий запис — формалізований згідно зі стандартами мережі Інтернет запис на комп’ютерному обладнанні (комп’ютерах, серверах), підключеному до мережі Інтернет, що ідентифікує користувача (наприклад, власника веб-сайту) на такому обладнанні, містить дані про доступ до частини каталогів і програмного забезпечення комп’ютерного обладнання, а також визначає права такого доступу, що надають можливість володільцю облікового запису додавати, видаляти, змінювати

електронну (цифрову) інформацію і дані веб-сайту, надавати доступ до веб-сайту або його частин, окремих даних іншим особам, припиняти функціонування такого веб-сайту або його частини в межах облікового запису [45].

Найчастіше акаунти розглядаються виключно як засіб передачі та (або) поширення інформації, причому переважно в рамках кримінальних справ, або справ про захист честі, гідності та ділової репутації, наприклад, у таких випадках:

- розміщення особами, які мають акаунти в соціальних мережах, що ганьблять відомостей;
- використання акаунтів у соціальних мережах як майданчик, за допомогою якого здійснюється розповсюдження інформації, а саме розміщення порочних відомостей (у тому числі у форматі відеозаписів, тексту) на особистій сторінці порушника;
- використання облікових записів як способу обміну інформацією в рамках сприяння терористичній діяльності.

Відповідно до змістовного наповнення аккаунт відповідає поняттю «квазі-майно» і може розглядатися як об'єкт цивільних прав. Крім того, існує судова практика, що розглядає аккаунт як самостійний об'єкт цивільних правовідносин, або складової частини майнового комплексу. Так, акаунти в соціальній мережі Інстаграм, а також особисті сторінки можуть бути розглянуті як складові елементи предмета договору купівлі-продажу бізнесу як єдиного об'єкта.

Отже, з точки зору правозастосування обліковий запис може розглядатися в декількох площинах:

- обліковий запис є нематеріальним об'єктом, створеним в результаті творчості умовного «автора», що зазвичай є користувачем будь-якого інформаційного майданчика - соціальної мережі, що багато в чому наближає

його до категорії результатів інтелектуальної діяльності. Крім того, стосовно акаунту, як і щодо інших об'єктів інтелектуальної власності, може бути поширене застосування ліцензійних договорів на передачу виняткових прав. Багато в чому обліковий запис нагадує базу даних, в якій зібраний певний масив інформації, кожен з елементів якої цілком самостійний;

- обліковий запис може використовуватись як інформаційний майданчик або засіб зв'язку;
- обліковий запис сам по собі може бути обернездатним об'єктом, що розглядається з точки зору об'єктів цивільних прав.

У теоретичному плані є такі позиції щодо його правової природи: база даних, запис на сервері «власника» соціальної мережі, правничий та обов'язки з угоди з організатором соціальної мережі. Однак жоден з цих підходів не може бути визнаний безперечним з огляду на такі причини.

Розглянемо визначення облікового запису через поняття бази даних. Відповідно до ст. 433, ч. 4 Цивільного кодексу України [154] «база даних — це сукупність творів, даних чи інших незалежних елементів, що систематично або методично розміщені та можуть бути індивідуально доступними за допомогою електронних або інших засобів» [154].

При цьому, у частині визнання за виробником виняткового права на вилучення матеріалів з бази даних, Цивільний кодекс України вказує на наявність такої ознаки, як «суттєві фінансові, матеріальні, організаційні чи інші витрати», або наявність «не менше ніж десять тисяч самостійних» інформаційних елементів (матеріалів), що становлять зміст бази даних». Відсутність зазначених характеристик сама по собі не заперечує віднесення акаунта до бази даних, проте зазначимо, що база даних, як об'єкт авторського права, має дві важливі властивості: самостійність матеріалів, що передбачає їх

цінність поза базою даних, а також систематизацію матеріалів, що передбачає наявність творчого елемента.

Грунтуючись на представленій раніше класифікації, можна припустити, що далеко не кожен вид має сутнісні властивості бази даних, позначеними вище. Так, поштовий аккаунт є віртуальною поштовою скринькою, відповідно, категорія «база даних» може бути застосована досить умовно: категоризація листів за замовчуванням в папки «вхідні»/«вихідні» відбувається за допомогою алгоритму, про творчу складову говорити не доводиться, створені користувачем поштової скриньки, що є інструментом.

Визначення облікового запису як запису на сервері не відповідає на запитання, який правовий режим повинен поширюватися на обліковий запис, як визначається його приналежність до кінцевого користувача, і в цілому, чи обліковий запис об'єктом цивільних прав.

Визначення через категорію прав та обов'язків з угоди з організатором соціальної мережі дозволяє охарактеризувати специфічний зв'язок, який виникає між користувачем та оператором віртуального майданчика в рамках їхньої взаємодії: власником встановлюються певні правила реєстрації, використання та припинення існування облікового запису користувача, користувачем самостійно визначається межа власної поведінки в межах допущеного правилами. Зазначимо, що використання розміщених користувачем матеріалів також має підкорятися правилам, встановленим угодою. При цьому опублікування не рівноцінна згоді на їх вільне використання і підлягає оцінці судами з урахуванням інших обставин. Зазначений підхід має право на існування з урахуванням двох моментів: обліковий запис може існувати не тільки в соціальній мережі, але й у рамках іншого програмного продукту (наприклад, особистий кабінет у сервісі, обліковий запис на ігровій платформі тощо). Крім того, виникає питання можливості передачі, продажу чи іншого відчуження

облікового запису. У разі визнання третього підходу найбільш коректним, такого роду відчуження може проводитися у форматі поступки прав. І цифрова особистість, і обліковий запис припускають наявність певного інформаційного масиву, відображеного у віртуальній формі в рамках інформаційної системи: соціальної мережі, особистого кабінету тощо. Насправді дедалі частіше зустрічаються пропозиції з продажу акаунтів, які мають комерційної цінністю з допомогою низки параметрів. Причому подібний обліковий запис може бути цікавим як покупцю — фізичній особі, яка набуває облікового запису для задоволення особистих потреб (наприклад, ігровий аккаунт), так і юридичній особі в рамках підприємницької діяльності (наприклад, як рекламний майданчик зі значною кількістю передплатників, як потенційний канал для реалізації товару).

Законодавчої заборони на передачу прав на обліковий запис не існує, розпорядження може бути обмежене виключно правилами, встановленими адміністратором інформаційної системи, тобто формальна заборона на введення в цивільний обіг такого об'єкта, як обліковий запис, відсутня.

Як було зазначено вище, одним із значних критеріїв для віднесення того чи іншого явища до об'єктів цивільних прав є майнова цінність. Нами пропонується підхід, який полягає в тому, що спеціальне регулювання може бути надано об'єктам у разі, якщо вони мають комерційне значення, у той час як в іншому випадку йдеться про захист немайнових прав (публічно-правове регулювання «цифрових прав», про яке говорилося вище), при цьому спеціальному регулюванню підлягають тільки ті форми, є код - числову послідовність, що складається з кінцевого числа символів.

Таким чином, якщо говорити про облікові записи, в залежності від їх значення для обороту можна виділити:

- акаунти, що є правом доступу до автоматизованої системи, що не мають самостійної цінності і використовуються для отримання доступу до товару/послуги (наприклад, особистий кабінет покупця в інтернет-магазині, аккаунт на держпослугах тощо);
- акаунти, що мають комерційну цінність через особливі параметри (кількість передплатників, особливий контент, тривале існування тощо) і є самостійним об'єктом обороту (наприклад, «прокачаний» ігровий акаунт, бізнес-аккаунт Instagram тощо).

І якщо перша категорія являє собою інтерес тільки з точки зору захисту даних, а також компенсації збитків, завданих внаслідок протиправних дій, друга категорія важлива з точки зору введення її як цифровий об'єкт у цивільний обіг. Застосування існуючого режиму баз даних, на наш погляд, є не зовсім коректним, оскільки фактично при визначенні комерційної вартості облікового запису значення має не розташування окремих об'єктів або їх структурування, а сукупність інших параметрів, тобто мова не обов'язково йде про змістовне наповнення або об'єкт, що вимагає цифрове майно або актив. Проте аккаунт як комплексний об'єкт, що містить у тому числі персональні дані або інше, що охороняється законодавством таємницю, вимагає регулювання меж допустимого використання та передачі таким чином, щоб передача майнових прав не торкалася особистих прав громадян, які є власниками облікових записів.

Як було зазначено вище, поняття цифрової економіки тісно пов'язане з цифровою платформою, яка є майданчиком для проведення операцій, її основними цілями є забезпечення комунікації та зниження транзакційних витрат. Онлайн-платформи є одним з інструментів формування цифрової економіки, це структура, що дозволяє купувати товари або замовляти послуги споживачеві, або бізнес-платформа, що формує взаємодію кредитора і боржника із залученням посередника - оператора платформи.

Значними характеристиками платформ є використання технологій, що суттєво розширюють можливості комунікації між користувачами, збирання даних про взаємодії та використання їх для формування мережного ефекту. Один із термінів, що застосовуються щодо цифрових платформ, - «marketplace» - відображає комерційну спрямованість створюваних майданчиків. Виділяють кілька категорій [43]:

- платіжно-розрахункові (Alibaba, PayPal, eBay);
- інформаційно-інтеграційні (Google, AppStore, Uber);
- інвестиційні (SoftBank, Booking Holding Inc.);
- інноваційні (Oracle, SAP, Microsoft);
- освітні (YouTube);
- соціальні (Facebook, Instagram).

Європейською Комісією наголошується на значущості майданчиків у процесі розвитку інноваційного середовища та цифрової економіки, що справедливо для всіх перерахованих вище категорій. Майданчики не лише створюють інфраструктуру проведення угод у рамках віртуального простору, а й формують інформаційне поле для споживачів. На думку сучасних дослідників [67], цифрові платформи суттєво потіснять аналогові матеріаломісткі ринки. Незважаючи на те, що в загальному випадку об'єктами цивільного обороту цифрові платформи не стають, оскільки вони є, скоріше, елементом інфраструктури, в рамках якої здійснюється оборот цифрових об'єктів, прав, надання послуг тощо, можливі випадки, коли такі майданчики самі по собі є оборотоздатним благом і можуть розглядатися як об'єкти обороту, наприклад, майнових комплексів, а саме щодо підприємств. Потрібно ухвалення відповідних норм у рамках законодавства про підприємницьку діяльність, що закріплюють третій вид майнового комплексу – цифрові платформи. Цифрові платформи, відповідно, являють собою майновий комплекс, що існує в рамках

віртуального простору, що функціонує автономно або на базі існуючих інформаційних систем (соціальних мереж, сайтів тощо), виступають в якості інформаційного посередника учасників обороту, що створює умови для стимулювання обороту за допомогою широкого застосування цифрових технологій, цифрових засобів укладання договорів тощо).

З погляду обороту існування нових об'єктів вже підтверджується практикою. Існує велика кількість майданчиків, що пропонують «продаж проекту», причому може розумітися будь-яка угода: починаючи від продажу сайтів і закінчуючи придбанням часток у компаніях. Існують також спеціальні майданчики з придбання ігрових акаунтів. Так, з погляду правозастосовника соціальні мережі можуть бути об'єктом володіння.

Відповідні об'єкти можуть також розглядатися як об'єкти інтелектуальної власності, в рамках договорів купівлі-продажу. Загалом передача бізнесу, особливо у сфері ІТ, має на увазі насамперед відчуження нематеріальних активів та отримання доступу до їх використання. При цьому існують різні підходи щодо документального оформлення відповідної угоди. Продаж бізнесу може оформлятися як мінімум трьома різними способами: шляхом продажу майнового комплексу, передачі прав без передачі майна (наприклад, за ліцензійними договорами, договорами франчайзингу), або продажу часток/акцій у компанії. Як правило, самостійне придбання соціальної мережі на практиці оформляється у формі придбання частки у компанії, якій належать права на відповідний об'єкт, як, наприклад, було здійснено при придбанні соціальної мережі. Однак укладання договорів щодо придбання частки у юридичній особі може бути пов'язано не лише з відсутністю достатнього регулювання договорів купівлі-продажу об'єктів інтелектуальної власності. Так, при визначенні витрат на ведення соціальних мереж часто відзначається оплата праці адміністраторів сторінки, авторські винагороди та ліцензійний контент, що свідчить про те, що

купівля соціальної мережі в ключі передачі прав на об'єкт інтелектуальної власності не вирішує питання передачі функціонуючих повною мірою структури, необхідно зберегти контенту, у зв'язку з чим придбання компанії повністю або частки у ній видається більш виправданим.

Підсумовуючи проміжний результат дослідженням у цьому параграфі, можна дійти висновку, що у розвитку цифрової економіки відбуваються два паралельних процеси, які впливають на оборот прав у механізмах державного управління інтелектуальною власністю: виникнення нових об'єктів у сфері інтелектуальної власності, а також модернізація форми раніше існуючих об'єктів, як і введення в обіг об'єктів віртуального квазі-майна. Крім того, частина об'єктів, що виникають, по суті не є новими, а являють собою нову форму традиційних об'єктів. При цьому введення спеціального правового механізму регулювання для кожного об'єкта не потрібно, якщо існуюче регулювання не містить принципових перешкод для обороту прав на результати інтелектуальної діяльності. Так, регламентування «цифрової особи» можливе в рамках існуючих правил, що стосуються документів та захисту персональних даних, при цьому потрібне опрацювання технічного аспекту ідентифікації та верифікації документів. Похідні результату використання програм штучного інтелекту може бути визнано об'єктами цивільного права. Особливого регулювання, однак, заслуговує на «цифрове майно», оскільки відповідно до чинних правил такі об'єкти, по суті, позбавлені необхідного захисту.

2.2. Аналіз реалізації механізмів державного управління інтелектуальною власністю в контексті розвитку національної інноваційної системи

Сукупність і взаємозв'язок суб'єктів та інститутів, що забезпечують процес отримання, поширення та використання нових знань називають національною інноваційною системою. Національна інноваційна система кожної країни унікальна, але має спільну для всіх країн певну структуру і форми взаємодії своїх елементів: суб'єктів (держави, науки, бізнесу, суспільства), інститутів та інфраструктури. Основними суб'єктами національної інноваційної системи, що беруть участь в інноваційному процесі, є держава, науково-дослідні установи та університети, які є «виробниками» інновацій, володіють інтелектуальною власністю, яка має бути передана у виробництво, промислові підприємства, які використовують досягнення науки, покликані втілювати інновації у виробництві високотехнологічної продукції, створювати та набувати прав на інтелектуальну власність.

Сполучною ланкою між університетами та бізнесом є інжинірингові центри, малі інноваційні підприємства, спеціальні конструкторські та проектні бюро, інші інженерно-технічні організації, провідні дослідження та розробки. В інноваційній економіці відбуваються якісні зміни їх взаємодії, які полягають у зближенні цих суб'єктів національної інноваційної системи за виконуваними функціями, цілями і результатами діяльності, передача технологій не відбувається, що й відбивається на випуску та експорті високотехнологічної продукції.

Фундаментальна наука є джерелом інновацій для промисловості тільки в інноваційному економічному укладі, за наявності інжинірингових структур та комерційних малих підприємств у державних НДІ та університетах,

сприйнятливості промисловості до інновацій, утворення науково-дослідних підрозділів на промислових підприємствах. Необхідною умовою комерціалізації науково-технічних результатів НДІ та університетів є високий «інноваційний потенціал промисловості» та наявність сполучної ланки з виконавців прикладних досліджень та дослідно-конструкторських робіт, патентної інфраструктури.

Високотехнологічна промисловість, що має власні науково-дослідні підрозділи, залишається основним правовласником об'єктів промислової власності. Роль держави є визначальною у фінансуванні фундаментальних досліджень, освіти, створення інфраструктури. В даний час держава та бізнес фінансують різні стадії наукових досліджень, які класифікуються в залежності від виду одержуваних результатів. Тому для успішної комерціалізації інновацій функції та можливості наукових організацій (назвемо це «продуктивним потенціалом науки») та промислових підприємств (назвемо це «інноваційним потенціалом промисловості») мають бути близькими: промисловість має дослідницькі підрозділи та досвід виконання НДДКР, наукові організації мають досвід виконання прикладних робіт та комерційні підрозділи.

Взаємозв'язок національної інноваційної системи та інтелектуальної власності обумовлений тим, що управління інтелектуальною власністю супроводжує весь процес передачі та комерціалізації інновацій. Об'єкти інтелектуальної власності – винаходи, корисні моделі тощо. є закономірним результатом науково-технічної діяльності та суттю нових технічних знань, технологій та інновацій. Стан інституту інтелектуальної власності, його розвиненість, «сила захисту інтелектуальної власності» впливає ефективність роботи національної інноваційної системи і саме визначається рівнем інноваційного розвитку її суб'єктів. Ринок інтелектуальної власності постає як елемент інфраструктури національної інноваційної системи. Угоди з об'єктами

інтелектуальної власності сприяють розвитку інноваційної економіки та активізації науково-технічної діяльності у реальному секторі. Об'єкти інтелектуальної власності як виробничі активи, об'єкти інвестування та предмет ринкових угод інтегрують науково-технічну діяльність та систему економічних відносин. У розвинених країнах приріст ВВП відбувається великою мірою за рахунок використання інновацій та виробництва високотехнологічної продукції, що містять об'єкти інтелектуальної власності. Інноваційні галузі з високим ступенем значущості інтелектуальної власності перевершують інші галузі у створенні робочих місць та доданої вартості, за вкладом у ВВП.

Інтенсивні галузі з високим ступенем значущості перевершують неінтенсивні галузі для створення робочих місць та для створення ВВП та доданої вартості. Існує взаємозв'язок між розвитком інституту та ринку інтелектуальної власності, рівнем інноваційного розвитку суб'єктів національної інноваційної системи та ефективністю їхньої взаємодії, а стан національного режиму захисту інтелектуальної власності залежить від стану економіки. Сильний захист прав інтелектуальної власності також позитивно впливає залучення інвестицій, зокрема іноземних.

Існує думка, що для країн з переважанням постіндустріального укладу інновації стимулюються сильним режимом захисту інтелектуальної власності, а для країн, що розвиваються, краще «слабкий захист» інтелектуальної власності. Рівень захисту інтелектуальної власності визначається державою, її політикою стосовно інновацій, стратегіями науково-технологічного розвитку та національною стратегією з інтелектуальної власності. Інститут інтелектуальної власності є багатогранним явищем, пов'язаний зі станом науки, промисловості, освіти, суспільства, державною політикою в галузі інновацій, законодавством, бюджетно - податковою та кредитно-грошовою політикою в галузі інноваційної діяльності, інфраструктури, національними особливостями, історичним

досвідом, наявністю природних ресурсів та спеціалізацією. Відповідно інститут інтелектуальної власності є невід'ємною частиною національної інноваційної системи. Його стан визначається рівнем інноваційного розвитку економіки та суб'єктів національної інноваційної системи, у тому числі науково-дослідних установ, університетів, промислових підприємств та регулюється державною політикою щодо інновацій.

Взаємини між суб'єктами національної інноваційної системи, що виникають щодо прав інтелектуальної власності, є найважливішими на формування економіки знань. Інститут інтелектуальної власності характеризується багатоаспектністю, у відносинах прав на інтелектуальну власність залучені всі суб'єкти національної інноваційної системи. Поняття «інститут інтелектуальної власності» спочатку тлумачилося саме як формально та неформально встановлені правила та норми, що впорядковують суспільні відносини щодо інтелектуальних ресурсів та результатів інтелектуальної праці, а також механізми примусу до дотримання встановлених правил. Але, крім законодавства та нормативних актів, до цього явища слід також віднести самі об'єкти власності та організації, залучені у відносини щодо прав на інтелектуальну власність. У нашій роботі під національним інститутом інтелектуальної власності розуміється не лише сукупність норм права, а й соціальне явище, що включає юридичне забезпечення, державні стратегії з управління інтелектуальною власністю, об'єкти інтелектуальної власності, ринок, спеціалізовані установи, організації, залучені у відносини з приводу створення та прав на інтелектуальну власність, кадри, інноваційну та патентну інфраструктуру. У всіх країнах, що розвинені та розвиваються, спостерігаються загальні тенденції розвитку законодавства про інтелектуальну власність: посилення режиму правової охорони, поширення охорони на нові сфери застосування та об'єкти; посилення покарань порушення виняткових прав;

спрощення процедур отримання охорони; лібералізація відносин щодо використання результатів досліджень, виконаних за рахунок державного фінансування.

Юридичне забезпечення та його зміни відбивають тенденцію посилення охорони результатів творчої діяльності, поширення поняття інтелектуальної власності на дедалі ширший клас об'єктів. Інститут інтелектуальної власності з другої половини 20 століття стає глобальним інститутом внаслідок утворення міжнародних організацій та глобального правового регулювання, яке розпочалося з підписання Конвенції, яка започатковує Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ) 14 липня 1967 р. у Стокгольмі. Всесвітня організація інтелектуальної власності є адміністратором, що забезпечує функціонування міжнародних систем. За визначенням самої організації «ВОІВ — це глобальний форум, який займається питаннями політики, зміцнення співробітництва, надання послуг та інформації в галузі інтелектуальної власності. ВОІВ є самофінансованою установою ООН і налічує 192 держави-члени» [194]. Під адміністративним управлінням ВОІВ знаходяться 23 договори, включаючи Конвенцію про заснування ВОІВ, які визначають загалом Міжнародне патентне право: договори з охорони інтелектуальної власності; договори про глобальну систему охорони; договори про класифікації.

Регулювання відносин у галузі охорони об'єктів інтелектуальної власності (ІВ) здійснюється відповідно до національного законодавства, а між різними державами регламентується міжнародними угодами, до яких належать договори, конвенції та інші міжурядові документи у різних сферах права. Договори щодо охорони інтелектуальної власності визначають міжнародні стандарти охорони інтелектуальної власності у кожній країні. Договори про глобальну систему охорони забезпечують дію міжнародної реєстрації або подання заявки в будь-якій державі, що їх підписала. Договори про класифікації створюють системи

інформацій про винаходи, товарні знаки та промислові зразки як індексовані, керовані структури для полегшення пошуку.

Відповідність національного законодавства міжнародному праву вважається Всесвітньою організацією інтелектуальної власності однією з основних вимог побудови національної стратегії ІВ. У кожній країні – члені ВОІВ є своє національне патентне відомство. Існують також міжнародні організації, що поєднують групи країн в одному регіоні світу: Європейське патентне відомство, Євразійське патентне відомство, Африканська організація інтелектуальної власності та Африканська регіональна організація з охорони промислової власності. Європейське патентне відомство (ЕПВ) функціонує з 1977 р., після того, як у 1973 році в Мюнхені було підписано Європейську патентну конвенцію та засновано єдину Європейську патентну систему.

Інтелектуальна власність має офіційне визначення в Конвенції, що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності: «інтелектуальна власність включає права, що належать до літературних, художніх та наукових творів, виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- та телевізійних передач, винаходів у всіх галузях людської діяльності, знаків обслуговування, фірмовим найменуванням та комерційним позначенням, захисту проти недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній галузях» [193]. Цей список є відкритим. Об'єкти інтелектуальної власності групуються в наступні основні категорії: 1) авторське право (літературні, художні та наукові твори, наприклад, книги, програми для ЕОМ, бази даних); 2) патентне право (винаходи, корисні моделі, промислові зразки), 3) засоби індивідуалізації (товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та позначення); 4) секрети виробництва (ноу-хау, чи комерційна таємниця).

Промисловою власністю називають об'єкти патентного права, засоби індивідуалізації та секрети виробництва: винаходи, корисні моделі, товарні знаки, промислові зразки, ноу-хау.

Кожен об'єкт промислової власності (крім ноу-хау) має правовласника, авторів (для винаходів, корисних моделей та промислових зразків), територію охорони, дату пріоритету, від якої відраховується термін дії охорони, клас міжнародної класифікації, що визначає, до якої з областей техніки або виробництва вони відносяться, статус - підтримується в силі. Правовласники також поділяються за громадянством - резиденти, нерезиденти та юридичним статусом - підприємства, установи, приватні особи або держава. Для класифікації об'єктів промислової власності за областями техніки або групами товарів існують міжнародні класифікації: міжнародна патентна класифікація (МПК), міжнародна класифікація товарів та послуг (МКТП) та міжнародна класифікація промислових зразків (МКПЗ). Міжнародна патентна класифікація була створена на підставі Страсбурзької угоди у 1971 році. та постійно переглядається Комітетом експертів з МПК. Міжнародна класифікація товарів та послуг - система, що використовується для класифікації товарів та послуг для цілей реєстрації товарних знаків, була створена на підставі Ніццької угоди у 1957 р. Локарнська угода про Міжнародну класифікацію промислових зразків була прийнята 8 жовтня 1968 конференцією в м. Київ. Локарно (Швейцарія). МКПЗ - це спосіб класифікації промислових зразків в алфавітному порядку, а також за наперед визначеним набором класів та підкласів.

Відповідно, розподіл об'єктів промислової власності за класами може бути характеристикою розвитку галузей промисловості, напрями досліджень та інноваційної діяльності підприємств та науково-дослідних установ.

Рівень і темпи розвитку національних економік у сучасних умовах світової економіки, що глобалізується, а також їх міжнародна

конкурентоспроможність значною мірою визначаються не лише досягнутим науково-технічним потенціалом окремої країни, а й ступенем залучення національних інноваційних систем у міжнародний обмін об'єктами інтелектуальної власності (ОІВ).

Розвинені країни, що створили високоефективні національні інноваційні системи, і на цій основі інноваційну економіку є безумовними лідерами як у виробництві та експорті, так і в імпорті ОІВ. Останнє дозволяє їм отримувати істотні вигоди з міжнародного поділу праці галузі технологій.

Україна, володіючи значним науково-технічним потенціалом, істотно відстає від індустріальних країн за комерційним виведенням ОІВ на світовий ринок і не отримує належної економічної віддачі від їх залучення до господарського обороту. Забезпечення шляху сталого інноваційного розвитку української економіки передбачає активізацію в країні науково-дослідних робіт, комерціалізацію та ефективне використання їх результатів у національній та міжнародній господарській практиці.

Ми визначаємо поняття національної інноваційної системи як комплексу інститутів правового, організаційного та соціального характеру, що забезпечує, по-перше, генерацію знань, освіти та професійну підготовку; якої є система патентування. Під впливом міжнародного поділу праці, що поглиблюється, у сфері НДДКР та активізації міжнародної взаємодії національних інноваційних систем у світовій економіці, що глобалізується, сформувався світовий ринок інтелектуальної власності, що представляє собою систему відносин між продавцями і покупцями з різних країн, у ролі яких виступають ТНК, наукові організації, бізнес-структури, автори, держави з приводу купівлі-продажу ОІВ, високотехнологічних товарів і матеріальних носіїв інформації. Аналіз динаміки кількості виданих патентів американським, європейським та японським патентними відомствами, показників процесу інтернаціоналізації

інтелектуальної власності, доходів від міжнародної торгівлі ліцензіями, витрат на наукові дослідження та розробки у провідних країнах, динаміки світового експорту та імпорту ОІВ та ін. дозволив виявити низку сучасних тенденцій його розвитку, до яких автором віднесені: висока концентрація експорту та імпорту об'єктів інтелектуальної власності в промислово-розвинених країнах, розширення міжнародної патентної кооперації, інтернаціоналізація об'єктів інтелектуальної власності під впливом транснаціональних корпорацій, зростання міжнародного ліцензування та зростання міжнародного ліцензування.

У процесі вивчення зарубіжного досвіду було встановлено, що: 1) за рівнем централізації державного регулювання інноваційної діяльності поділяються на централізовані (Франція, Японія, Фінляндія), децентралізовані (США), проміжного типу (Німеччина, Великобританія); 2) стратегії інноваційного розвитку країн класифікуються як стратегії перенесення (освоєння виробництва нової продукції за рахунок закупівлі ліцензій на нові високоефективні наукові досягнення інших країн), нарощування (розвиток власного науково-технічного потенціалу та використання досягнень науки і техніки інших країн для створення інновацій та їх впровадження у виробництво) та запозичень на основі використання дешевої робочої сили та науково-технічного потенціалу.

За результатами оцінки інноваційної системи України можна виділити її конкурентні переваги, до яких відносяться сильні позиції у багатьох галузях фундаментальної науки, промисловості (аерокосмічна, металургійна, енергетична); висококваліфіковані кадри; зростання підприємницької активності в нових високотехнологічних галузях, включаючи сектор телекомунікацій, створення програмного забезпечення, нано- та біотехнологій, а також її конкурентні слабкості, у тому числі низька патентна активність населення, порушення прав інтелектуальної власності, інтелектуальне піратство,

відсутність необхідної інноваційної інфраструктури, низька частка інноваційної стратегії та власних науково-дослідних розробок у більшості українських бізнес-структур.

Дослідження особливостей державної політики України у сфері міжнародного обміну ОІВ дозволило виділити у якості основних об'єктів державного впливу організацію, стимулювання та фінансування науково-технічної діяльності країни, правову охорону ОІВ, контролю над розпорядженням і використанням останніх.

Виходячи з цього систематизовано інституційне та правове забезпечення процесу реалізації державної політики щодо залучення ОІВ у господарський оборот як у внутрішньонаціональному, так і світогосподарському середовищі та інтеграції України у світовий ринок інтелектуальної власності.

Подальший розвиток українського ринку інновацій пов'язаний з комерціалізацією ОІВ шляхом: 1) замовлень на дослідження та розробки державою та приватним бізнесом; 2) патентування з наступною поступкою прав; 3) створенням малих інноваційних компаній (насамперед при ЗВО) та формуванням державою відповідної фінансової та технологічної інфраструктури. Остання передбачає активізацію країни створення технопарків, інноваційно-технологічних центрів, центрів трансферу технологій, наукоградів, особливих економічних зон. Даний науковий результат у поєднанні з підсумками аналізу інституційно-правової бази, що склалася в Україні, процесу державного регулювання міжнародного обміну ОІВ дозволив обґрунтувати такі напрями вдосконалення останнього як посилення державного контролю за експортом ліцензій не тільки військового, а й цивільного призначення; формування ефективної інноваційної інфраструктури, що забезпечує трансфер результатів інтелектуальної діяльності в українську та глобальну економіку; використання

фінансових інструментів на підтримку розвитку національної інноваційної системи України.

2.3. Розвиток механізмів державного управління інтелектуальною власністю на регіональному рівні

В інноваційній економіці відбувається трансформація інституту та об'єктів інтелектуальної власності порівняно з індустріальним устроєм. У розвинених країнах, що перейшли до інноваційного розвитку економіки, винаходи стали створюватися не тільки на промислових підприємствах, але також в університетах та науково-дослідних організаціях, внаслідок виконання науково-дослідних робіт та значною мірою при фінансуванні держави. Основними власниками патентів є високотехнологічні підприємства, державні НДІ та університети.

З'явилася інноваційна та патентна інфраструктура – нові посередники на ринку технологій. Ще однією швидко зростаючою формою посередництва за останні десятиліття стало створення відділень передачі технологій (PCT) в університетах і державних дослідницьких організаціях, public research organization (PRO). Університети та PRO відіграють ключову роль у національних інноваційних системах. Протягом кількох десятиліть вони посилили свою роль у створенні винаходів та передачі технологій, що підтверджується даними BOIB щодо кількості поданих заявок по системі PCT.

Однією з ознак інноваційного укладу також є «патентні перегони» - зростання кількості патентів, товарних знаків, промислових зразків, пов'язане з прискореним виробництвом інноваційної (високотехнологічної) продукції.

Законодавство з охорони ІВ стає глобальним. Ринок інтелектуальної власності демонструє випереджальне зростання порівняно з валовим

внутрішнім продуктом та виробництвом та експортом високотехнологічної продукції (хай-тека).

Поширюється територія охорони об'єктів промислової власності. Інформація стає новим об'єктом цивільних прав, програми для ЕОМ і бази даних, об'єкти авторського права, починають володіти властивостями винаходів.

У розвинених країнах по галузях техніки переважають патенти в галузі інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій. Так як університети та НДІ не мають ні досвідченого виробництва, ні випробувальної та виробничої бази, то промислова застосовність об'єктів ІВ, створених ними, опосередкована, існує потреба в інноваційній інфраструктурі та додаткових інвестицій для їх комерціалізації.

Резюмуючи вищесказане, основні напрями трансформації інституту інтелектуальної власності в інноваційному укладі: т значне зростання кількості об'єктів промислової власності, значний розмір ринку ІВ, ІВ з активу перетворюється на товар; об'єкти промислової власності, крім промислових підприємств, створюються у науково-дослідних установах та університетах, права на них можуть належати університетам, пріоритетний розвиток інформаційних технологій підтверджується значною кількістю ІВ у цій галузі, захист комп'ютерних програм здійснюється не у вигляді об'єктів авторського права, а у формі патенту; у ринкові відносини включається дедалі більше типів об'єктів ІВ, які можуть претендувати на віднесення їх до об'єктів промислової власності (Програми для ЕОМ, бази даних); держава фінансує НДДКР у сфері високих промислових технологій, утворює інноваційну інфраструктуру та управління процесом комерціалізації, розробляє інноваційну стратегію; промислова застосовність об'єктів промислової власності опосередкована, існує потреба в інноваційній інфраструктурі та інноваційному ланцюжку; відсутність практичного зразка об'єкта промислової власності; розширюється захист ІВ там;

уніфікація міжнародного та національного законодавства щодо ІВ, правове регулювання ІВ стає глобальним.

У розвинених країнах об'єкти промислової власності, створені коштом держави, належать не замовнику, а університетам, на відміну об'єктів промислової власності, створених на замовлення бізнесу. На підставі вищевикладених аргументів можна проаналізувати відповідність українського національного інституту інтелектуальної власності інноваційному укладу, зробити висновок про пріоритетні напрямки національної стратегії з інтелектуальної власності, необхідні, в першу чергу, для російської економіки при переході на інноваційний шлях розвитку і далі - для формування системи та методології управління.

Фундаментальні дослідження виконуються у державних НДІ та ЗВО, а прикладні - або у галузевих НДІ, у малих інноваційних підприємствах при університетах та технопарках, або у наукових підрозділах промислових підприємств. Фундаментальні дослідження фінансуються переважно державою, прикладні - державою та бізнесом, а ДКР, дослідне виробництво виконуються, як правило, бізнесом. Бізнес є першочерговим замовником прикладних досліджень, що виконуються галузевими науковими підрозділами. Результати фундаментальних досліджень не використовуються безпосередньо бізнесом.

У національній інноваційній системі при створенні піонерської нової технології в розвинених країнах, або постіндустріальному укладі, відбувається «рух» інновації від її творців (науки) до споживачів - бізнесу, від стадій фундаментальних та прикладних НДР, дослідно-конструкторських робіт (ДКР), дослідного виробництва.

Питання про напрями фундаментальних досліджень, фінансування, обов'язки НДІ та ЗВО впроваджувати їх результати вирішуються на рівні державної політики в цій галузі, оскільки супроводжуються трансформацією

об'єктів ІВ, пов'язаних із даною інновацією. Дослідження та розробки – це лише один етап інноваційного процесу. Таким чином, на кожній стадії готовності інновацій від їх створення до втілення в ринковий продукт змінюються мета захисту ІВ, її вид та вартість, необхідний рівень та структура (приватні/державні) інвестицій, територія охорони. Конкретний вид інтелектуальної власності залежить від змісту робіт на певній стадії інноваційного процесу.

У літературі вже були спроби пов'язати стадії процесу комерціалізації та форми захисту ІВ, що збігаються за кінцевим результатом, але не щодо захисту на етапі фундаментальних НДР: «Проведення фундаментальних та пошукових наукових досліджень» бажано закінчити науковим відкриттям, завершальні етапи стадії комерціалізації нововведення припускають реєстрацію товарних марок, бренд об'єкти інтелектуальної власності, які стосуються кінцевого продукту...» [39]. Ця класифікація не зовсім обґрунтована, і використовує неточну термінологію (промислова модель, раціоналізаторська пропозиція, брендинг), особливо на стадії фундаментальних НДР та промислового виробництва.

Результати фундаментальних та пошукових досліджень, які проводяться переважно в університетах чи НДІ, здійснюються на державні кошти та можуть бути опубліковані, охоронятися в режимі ноу-хау або захищатися патентами. Промислова застосування винаходів у НДІ на етапі І є непрямою: для використання її необхідно провести додаткові роботи, результати яких також захищаються патентами. Результати фундаментальних та пошукових ініціативних досліджень можуть далі використовуватись у прикладних НДР, дослідно-конструкторських роботах, у дослідно-промислових зразках, у промисловому виробництві. Кількість ліцензійних угод безпосередньо між НДІ

та промисловими підприємствами на результати фундаментальних НДР невелика.

Якщо далі класифікувати виконувані етапи комерціалізації за виконавцями, то прикладні НДР, дослідно-конструкторські роботи, дослідне виробництво виконуються переважно не самими університетами та державними НДІ, а малими підприємствами при університетах, галузевими НДІ, спеціальними конструкторськими бюро (СКБ), відомчими науковими підрозділами, інжинірингових центрів. Виконання ДКР здійснюється ними на замовлення бізнесу. ІВ на стадії ДКР являє собою винаходи, пов'язані з покращенням вже існуючих нововведень, установок або технологій. ІВ належить промисловим підприємствам та активно захищається, оскільки бізнес зацікавлений у захисті від конкурентів. На цій стадії множитья кількість винаходів, пов'язаних з однією інновацією, активніше захищаються корисні моделі і промислові зразки.

Тому якщо раніше інноваційний процес виглядав переважно як послідовне виконання трьох складових частин: фундаментальні дослідження, прикладні наукові роботи та дослідно-конструкторські розробки, то в сучасному світі він обов'язково має четверту складову, пов'язану з ідентифікацією та оформленням прав на результати інтелектуальної діяльності. На стадії масового виробництва захищаються переважно товарні знаки, які реєструються також при освіті нових підприємств, випуску нових видів продукції, розвитку малого підприємництва та при виході компаній на міжнародний ринок. Інтенсивність реєстрації товарних знаків говорить про розвиток малого та середнього підприємництва та про появу нових видів продуктів. Тому можна пов'язати всі етапи комерціалізації інновації з характеристиками одержуваної ІВ і правовласниками наступні стадії фундаментальних і пошукових досліджень, експорту винаходу, товарні знаки та промислові зразки захищаються за кордоном.

Промислові зразки і товарні знаки захищаються на початку масового виробництва нових або поліпшених товарів, а розширення території їх охорони свідчить про вихід на міжнародні ринки. Число промислових зразків та товарних знаків, збільшується вартість об'єктів промислової власності. Дане визначення, запропоноване автором, співвідношення етапів комерціалізації та характеристик ІВ дозволяє використовувати структуру ІВ як індикатор стану національного інституту інтелектуальної власності, характеристику інноваційного рівня суб'єктів національної інноваційної системи, інтенсивність їхньої взаємодії.

Винаходи стоять в основі створення інновацій, а створення промислових зразків (ПЗ) і товарних знаків (ТЗ), що супроводжує процес комерціалізації, характеризує інтенсивність цього процесу. Для створення винаходу необхідні значні матеріальні та людські ресурси, а товарні знаки та промислові зразки практично не несуть у собі матеріальних чи інтелектуальних витрат на їх створення.

Підтвердженням даного судження служить визначення етапів життєвого циклу технології та продукту за динамікою патентування: патенти захищаються найінтенсивніше на стадії початку виробництва. На стадії завершення життєвого циклу відбувається зменшення патентної інтенсивності. Інтенсивність патентування може показувати не лише розвиток окремих галузей техніки. За кількістю винаходів, що належать університетам (або НДІ), можна судити про стан науки, за об'єктами ІВ, що належать промисловим підприємствам (винаходи, товарні знаки, промислові зразки) - про інноваційний рівень промисловості. Територія охорони говорить про експортний потенціал високотехнологічної продукції. Тому на основі даних ІВ можна отримати об'єктивні оцінки всіх суб'єктів національної інноваційної системи.

З вищевикладеного можна зробити такі висновки: 1) інтелектуальна власність державних науково-дослідних установ важлива, оскільки вона

знаходиться на початку процесу освіти та комерціалізації інновацій та пов'язана з усією національною інноваційною системою; 2) під час аналізу стану національного інституту інтелектуальної власності та розробки національної стратегії необхідно враховувати світові тенденції щодо інтелектуальної власності та її трансформацію в інноваційному укладі економіки; 3) для аналітичних прогнозів науково-технічного та економічного розвитку, стану суб'єктів національної інноваційної системи, - науки, промисловості та держави, дані щодо інтелектуальної власності є об'єктивними джерелами інформації.

Обґрунтовано положення про те, що основний напрямок розвитку інноваційної економіки визначається державною політикою в галузі управління інтелектуальною власністю (ІВ), патентно-інноваційною активністю суб'єктів ринку ІВ, їх інфраструктурним забезпеченням, організаційно-правовими аспектами регулювання ІВ, моделями та механізмами управління ІВ.

Управління інтелектуальною власністю має свої особливості, що визначаються специфікою самого об'єкта (наприклад, ідеї) та формами його присвоєння-відчуження. "виробники-пірати", держава.

Під державним управлінням інтелектуальною власністю в дисертаційному дослідженні розуміється система заходів, спрямованих на створення, ефективне використання та охорону результатів інтелектуальної праці з метою нарощування науково-технічного потенціалу країни, організаційна єдність яких створює механізм, що орієнтує науку і виробництво на створення високотехнологічної, конкурентоспроможної продукції, виходячи з визначених пріоритетів розвитку.

Визначено об'єктивну необхідність та високу потенційну успішність реалізації низки організаційних та фінансових аспектів інноваційного процесу на регіональному рівні, що обумовлена такими причинами:

- інноваційна діяльність за своєю суттю ближча до децентралізованого управління, а її ефективність багато в чому залежить від гнучкості, адаптованості до умов, що змінюються. Регіональні та місцеві управлінські структури більш пристосовані до управління інноваційною діяльністю, ніж центральні, чиї функції мають стратегічний характер;

- важливе значення має географічна близькість учасників інноваційного процесу – виробників та одержувачів нових технологій;

- в рамках регіону легше розвиваються горизонтальні зв'язки та формуються неформальні мережі між учасниками інноваційного процесу, що дозволяють досягти більш ефективної взаємодії та гармонізації інтересів наукової, освітньої та промислової спільноти.

Під регіональною системою управління інтелектуальною власністю розуміється комплекс організацій різних форм власності, що знаходяться на території регіону та здійснюють створення та розповсюдження нових технологій, а також умови їх господарювання, що знаходяться під сукупним впливом державної наукової та інноваційної політики та соціально-економічної політики регіону. Структурно у регіональній системі управління інтелектуальною власністю виділяються:

- інноваційно-відтворювальний блок, що включає підприємства, фірми, організації, що виконують дослідження та розробки, а також займаються виробництвом та реалізацією інноваційної продукції, заклади вищої освіти, які займаються підготовкою та перепідготовкою кадрів для наукової та інноваційної діяльності, а також розробкою та комерціалізацією інновацій; організації венчурного інвестування, у тому числі інноваційні, венчурні фонди, компанії, що управляють, приватні венчурні інвестори та їх асоціації;

- інфраструктурно-інституційний блок, представлений такими організаційними формами, як технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу

технологій, консалтингові фірми з маркетингу, управління високотехнологічними проектами та програмами, захист інтелектуальної власності, юридичний, бухгалтерський та інформаційний супровід інноваційних фірм;

- управлінсько-координаційний блок, представлений органами виконавчої влади регіону, органами місцевого самоврядування, представниками територіальних громад;

- інформаційно-аналітичний блок, що забезпечує отримання та поширення інформації про перспективні розробки, формування сприятливої громадської думки, аналітичний супровід процесів інноваційного розвитку.

Структура регіональної системи управління інтелектуальною власністю включає чотири основні блоки, які взаємодіють у межах регіонального господарського середовища під впливом державної інноваційної політики (таблиця 2.1).

Побудова регіональної системи - це результат збалансованої регіональної інноваційної політики, у якій мають бути враховані та відображені характерні особливості території (рівень розвитку та структура промисловості, науки, освіти; наявність ресурсів та інфраструктури; близькість до споживачів інноваційної продукції), основні напрямки державної інноваційної політики, а також проблеми міжрегіонального науково-технічного співробітництва.

Основним завданням регіональної інноваційної політики та ключовою функцією регіональної системи управління інтелектуальною власністю є створення умов реалізації механізму трансферу чи комерціалізації технологій.

Запропоновано та обґрунтовано регіональну концепцію управління інтелектуальною власністю на довгострокову перспективу. Стратегічним напрямком розвитку економіки регіону є її інноваційна трансформація з урахуванням особливостей науково-технологічного, промислового та

інноваційного потенціалу регіону, основою якої має стати Концепція інноваційного розвитку.

Таблиця 2.1

Структура регіональної системи управління інтелектуальною власністю

Блок	Зміст
Інноваційно-відтворювальний блок	Підприємства, фірми, НДІ, ЗВО, організації венчурного інвестування, фонди, інвестори, асоціації.
Інфраструктурно-інституційний блок	Технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, консалтингові фірми, юридичний, бухгалтерський та ІТ-супровід.
Управлінсько-координаційний блок	Органи виконавчої влади регіону, місцеве самоврядування, представники територіальних громад.
Інформаційно-аналітичний блок	Моніторинг розробок, формування громадської думки, аналітичне супроводження інноваційного розвитку.

Стратегічним завданням концепції управління інтелектуальною власністю є підвищення конкурентоспроможності регіональних компаній, розширення можливостей для розвитку бізнесу у регіоні та за його межами.

Концепція включає комплекс заходів, що охоплюють чотири пріоритетні напрямки інноваційного розвитку регіону:

I. Стимулювання діючих у регіоні підприємств та фірм до ефективного застосування об'єктів інтелектуальної власності та використання інновацій. Ціль - стимулювання діючих у регіоні підприємств та фірм до ефективного застосування об'єктів інтелектуальної власності та використання інновацій, основною метою є сприяння працюючим у регіоні компаніям в активному

використанні інновацій всього спектра напрямків – технологічні інновації, інновації в галузі менеджменту, маркетингу, фінансів та ін.

Завдання: 1. Забезпечення інформаційної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності та малого підприємництва про перспективні розробки - потенційні об'єкти інтелектуальної власності, наявність кваліфікованих кадрів, бізнес-партнерів, можливості просування продукції тощо.

2. Підтримка у формуванні спеціалізованих структур, які здійснюють зв'язок науки з реальним сектором економіки.

3. Підтримка перспективних інноваційних проектів, що реалізуються на користь регіону.

4. Підготовка пропозицій про проведення технологічної та економічної експертизи великих інвестиційних проектів, про оцінку рівня їх новизни та конкурентоспроможності.

5. Забезпечення постійного незалежного моніторингу результатів.

Очікувані результати: підвищення ефективності та цілеспрямованості підтримки інноваційної діяльності підприємств; досвіду інноваційного менеджменту в компаніях.

II. Стимулювання зростання малих інноваційних підприємств.

Завдання: 1. Запропонувати та створити умови закладам вищої освіти для роботи з підготовки фахівців у галузі інноваційного менеджменту та маркетингу із залученням керівників успішних суб'єктів інноваційної діяльності регіону.

2. Надати підтримку закладам вищої та фахової передвищої освіти у створенні та розвитку бізнес-інкубаторів.

3. Розробити заходи щодо формування системи, що сприяє впровадженню інноваційних розробок у виробництво, та ефективної реалізації інноваційної продукції та послуг.

Елементами системи мають стати центри комерціалізації інноваційних розробок, які забезпечують розміщення замовлень підприємств на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

Очікувані результати: зростання кількості нових технологічно орієнтованих інноваційних підприємств; залучення у процес економічного розвитку державного сектора; подолання негативного ставлення до процесу комерціалізації наукових результатів та використання наукового потенціалу для розвитку бізнесу; створення позитивних прикладів підприємств, створених з урахуванням наукових установ; зростання обсягів інноваційної продукції та послуг, що постачаються на експорт, сертифіковані на відповідність міжнародним стандартам якості.

III. Залучення інвестицій у високотехнологічні компанії.

Завдання:

1. Сформувати комплекс умов, які передбачають максимально сприятливу атмосферу для потенційних інвесторів.

2. Забезпечити підвищення інвестиційної привабливості регіону у високотехнологічних секторах, представлених у реальному секторі регіону (машинобудування та приладобудування, мікробіологія, лазерна та медична техніка, хімічна промисловість, електронна техніка), у яких є наукові доробки та перспективні конкурентоспроможні розробки.

3. Надати підтримку у створенні спільних підприємств та відкритті філій українських та зарубіжних компаній, насамперед працюють у виробничій сфері.

4. Сприяти суб'єктам інноваційної діяльності у сертифікації за стандартами системи менеджменту якості ISO 9001:2015 та впровадженню міжнародних стандартів якості продукції на підприємствах галузі.

Очікувані результати: підвищення конкурентоспроможності підприємств високотехнологічних галузей; зростання обсягу експорту наукомісткої

продукції; залучення провідних інноваційних компаній до регіону; підвищення інвестиційної привабливості області на українському та міжнародному ринках наукомісткої та високотехнологічної продукції.

IV. Створення ефективної інфраструктури управління процесом комерціалізації конкурентоспроможних результатів інтелектуальної діяльності.

Завдання:

1. Організація заходів, що сприяють розвитку інфраструктурної мережі (проведення семінарів, конференцій, виставок).

2. Сприяння розвитку зовнішніх зв'язків організацій інноваційної інфраструктури.

3. Створення системи обліку та інформаційного доступу до результатів інтелектуальної діяльності, одержаних організаціями регіону.

Очікувані результати: організації, зайняті дослідженнями та розробками, зможуть компенсувати відсутність інфраструктурних компонентів, необхідних для успішної роботи, що дасть можливість комерціалізації власних розробок.

Висновки до розділу 2

1. Розвинуто законодавчі ініціативи у сфері механізмів державного управління правами інтелектуальної власності, зокрема: внесення до ст. 420 Цивільного кодексу України положення про об'єкт, створений штучним інтелектом; доповнення ст. 433 новою частиною 433-1 щодо авторських прав на нейромережеве програмне забезпечення та пов'язані інформаційні масиви; закріплення у проєкті Закону України «Про внесення змін до окремих законодавчих актів (щодо уточнення процедур ідентифікації та автентифікації)» поняття «цифровий профіль»; введення до ст. 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» визначення «цифрова особистість».

2. Удосконалено структуру регіональної системи управління інтелектуальною власністю, яка в умовах децентралізації складається з таких блоків: інноваційно-відтворювальний блок (підприємства, фірми, організації, що виконують дослідження та розробки, а також займаються виробництвом та реалізацією інноваційної продукції, заклади вищої освіти, які займаються підготовкою та перепідготовкою кадрів для наукової та інноваційної діяльності, а також розробкою та комерціалізацією інновацій; організації венчурного інвестування, у тому числі інноваційні, венчурні фонди, компанії, приватні венчурні інвестори та їх асоціації); інфраструктурно-інституційний блок (технопарки, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, консалтингові фірми з маркетингу, управління високотехнологічними проектами та програмами, захист інтелектуальної власності, юридичний, бухгалтерський та інформаційний супровід інноваційних фірм); управлінсько-координаційний блок (органи виконавчої влади регіону, органи місцевого самоврядування, представники територіальних громад); інформаційно-аналітичний блок (забезпечує отримання та поширення інформації про перспективні розробки, формування сприятливої громадської думки, аналітичний супровід процесів інноваційного розвитку).

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ

3.1. Трансформація правових засад державного управління інтелектуальною власністю в умовах цифровізації

Розуміння обороту можна розкрити через сприйняття принципів, необхідних для забезпечення його стабільності та розвитку: рівність учасників цивільно-правових відносин, диспозитивність, недоторканність власності, свобода договору, безперешкодність здійснення цивільних прав, наявність механізмів їх захисту та відновлення у разі порушень, принцип соціальної справедливості тощо, частина з яких знайшли закріплення в законодавстві, частина — у наукових працях.

Існують різні класифікації принципів залежно від обраної основи, однак у рамках цього дослідження особливої уваги заслуговує класифікація принципів-методів, яка, на нашу думку, не просто пропонує поділ існуючих принципів на чотири групи, а й відображає основні змістовні моменти, яким смислове наповнення окремих принципів не повинно суперечити. Система принципів-методів цивільного права [22] передбачає таку класифікацію:

- принципи, що формують засоби забезпечення свободи та приватної автономії учасників обороту;
- механізми, що формують дотримання рівності суб'єктів обороту;
- що дозволяють здійснити оцінку поведінки суб'єктів;
- складові основи для дотримання суб'єктивних прав та їх захисту.

Зазначена класифікація відображена в цій дисертації, оскільки, на думку автора, вона фіксує базові характеристики, яким повинні відповідати будь-які застосовувані принципи: незалежно від змісту жоден з принципів цивільного законодавства не може бути спрямований на утиск прав суб'єктів відносин, провокувати їхню нерівність, обмежувати свободу сторін (також допускати порушення суб'єктивних прав інших учасників. Приймаючи справжнє уточнення, повернемося до питання зміни структури принципів обороту під впливом розвитку цифрової реальності.

Питання трансформації традиційних принципів цивільного та підприємницького права порушується не тільки в ключі цифрової реальності: ускладнення соціальних взаємовідносин, а також розширення сфери застосування таких методів взаємодії, як інтеграція та координація, призводять до перегляду підходів про метод та принципи таких галузей права. Як було зазначено раніше, фактична зміна механізмів господарського обороту та об'єктів, що в ньому беруть участь, призвело до зміни структури обороту, що не могло не позначитися на основоположних закономірностях, оскільки правові принципи являють собою динамічну систему, що змінюється під впливом зовнішніх факторів. Щодо суті змін, що відбуваються в рамках цифрової реальності, варто розглядати два напрями: зміна смислового наповнення існуючих принципів і поява нових, що зачіпають особливості суб'єктивних правовідносин, що виникли у зв'язку з переходом до цифрової реальності. Наголошують також на можливості розширювального тлумачення принципів (наприклад, прирівнювання електронних об'єктів до фізичних та застосування щодо них загальних норм) [80], проте, на наш погляд, правові принципи обороту не повинні розглядатися з позицій нормативізму при їх використанні, а їх трактування має відрізнятися залежно від фізичних властивостей об'єкта конкретної правовідносини.

Зокрема, щодо першої категорії дослідники відзначають вплив цифрової реальності на такі принципи обороту, як свобода договору, захист та відновлення порушених прав, сумлінність, захист слабкої сторони [104]. При цьому найбільш показовою варто вважати трансформацію перших двох принципів.

Справедливим є навіть зауваження, що цифрові системи мають існувати у межах основних правових принципів забезпечення стабільності обороту, підкоряючись їм [105]. При цьому аналіз зазначених положень дозволяє говорити про те, що традиційні засади дозволяють обґрунтувати необхідність формування нової категорії прав (право доступу), а також зазнають певних змін, пов'язаних із впровадженням цифрової реальності. Дослідниками [121] наголошується, що договірне право має на увазі певну диспозитивність у визначенні сторонами умов правовідносини, принцип свободи договору справедливо розглядається як основний і в зарубіжному, і у вітчизняному праві: основні постулати встановлюють для сторін можливість самостійно визначати, з ким вступати у правовідносини, на яких умовах і яким чином здійснювати. Крім того, принцип *pacta sunt servanda* передбачає обов'язковість виконання укладених угод для учасників зобов'язання. Принцип свободи договору передбачає свободу сторін у виборі коштів та меж допустимої взаємодії у межах, зазначених законом. Цифровізація передбачає розширення застосовних інструментів укладання угод, однак у частині трансформації базового принципу однозначні заяви про його зміну у зв'язку з цим, з погляду, передчасні: у класичному розумінні цей принцип містить кілька аспектів у частині як свободи вибору контрагента, і способу укладання договору. У цифровому просторі можна говорити про застосування смарт-контрактів і про можливість анонімного укладання угод, при цьому допущення анонімності у взаєминах сторін є загрозою для стабільності обороту: відсутність можливості

ідентифікувати другого учасника обмежує сторони у застосуванні механізмів захисту, оскільки неможливе звернення, наприклад, за судовим захистом права у разі порушення, а й у доступі до інформації до укладання договору: свобода договору - це зокрема можливість вибору другої сторони правовідносини, що передбачає аналіз благонадійності учасника, вивчення репутаційних фактор. Таким чином, можна говорити, що принцип свободи договори стосовно інформаційних систем допускає можливість вибору сторонами механізму фіксації прав та обов'язків. У той же час, сторони приймають додаткові ризики, пов'язані з труднощами в ідентифікації іншого учасника.

Принцип забезпечення відновлення порушених прав обґрунтовує необхідність впровадження концепції права доступу, оскільки у частині відносин, предметом яких виступає віртуальний об'єкт, зараз відсутні засоби захисту: незважаючи на те, що об'єкт не є виключеним з обороту, у сумлінних учасників обороту відсутні правові механізми захисту порушеного права, у зв'язку з чим вони змушені застосовувати. Таким чином, на наш погляд, відсутність відповідного регулювання правових режимів зазначених раніше неназваних об'єктів, а також суб'єктивного цивільного права, що встановлює коло прав та обов'язків, а також способів захисту, є прямим порушенням відповідного принципу.

У його поточному розумінні зазначений принцип також може бути поширений на відносини, що виникають між сторонами у зв'язку із застосуванням смарт-контракту, що, проте, не дає підстав говорити про сутнісні трансформації зазначеного принципу. Застосування смарт-контрактів, зокрема, не виключає можливості використання засобів судового захисту. Хоча виконання зобов'язання відбувається без участі сторони, водночас існує можливість порушень, що виникають як у момент наповнення такого контракту, так і під час його виконання: наприклад, сторони не захищені від прихованих дефектів

виконання тощо. Таким чином, незважаючи на виконання договору без участі сторін, суб'єкти правовідносини не обмежуються у можливості захисту своїх прав у разі, якщо такі були порушені. Проте з погляду захисту слабкої сторони варто розглянути можливість обмеження сфери застосування смарт-контрактів виключно з метою спрощення взаємодії споживача та особи, яка здійснює надання послуг (як приклад наводять автоматичне виконання договору страхування або підбір пропозицій у рамках онлайн-аукціонів).

В якості другої категорії були виділені принципи, які раніше не розглядалися як суттєві: з метою забезпечення ефективності обороту та реалізації програми з розвитку цифрової економіки потрібно поступове формування системи принципів, що підтримують баланс публічних та приватних інтересів, а також дозволяють належним чином впроваджувати технології без шкоди правовій та економічній складовим, оскільки технології самі по собі є не метою, а засобом стимулювання обороту, у тому числі в рамках обороту прав на результати інтелектуальної діяльності. Ці принципи, по суті, наповнюються новим змістом, і відбувається їхня сутнісна зміна.

До таких нових принципів, зокрема, відносять принцип безпаперової взаємодії, що передбачає поступовий перехід до цифрових форм укладання договорів із застосуванням систем електронного цифрового підпису (ЕЦП), смарт-контрактів, методів цифрової ідентифікації тощо. При цьому значущим фактором є підвищення рівня довіри до відповідних систем, що залежить від достовірності та прозорості відомостей, що містяться в цифрових системах. Варто зазначити, що чинне законодавство не має на увазі під «письмовою» формою виключно укладення договорів на папері, визнає проставлення електронного підпису, рівнозначного рукописному [47, 48, 154], що повною мірою відповідає європейським тенденціям [181].

Суттєвішим, на нашу думку, є принцип, що впливає з проблеми доступності інформації. Як зазначалося раніше, крім позитивного ефекту, висока швидкість передачі інформації створює можливості для зловживань. Причому об'єктом, що наражається на ризик, стають не лише приватні відносини, але також правовідносини публічного характеру: називають ризики в рамках конституційного, кримінального, фінансового права тощо. У якості об'єктів охорони може виступати економіка в цілому; у якості «кіберзагроз» виступають хакерські атаки в рамках банківської системи, розрахунково-касового обслуговування, брокерських рахунків; небезпеки наражаються на права людини у сфері дотримання конфіденційності інформації, що становить особисту, медичну іншу таємницю, що охороняється законом, тощо. Однак варто зазначити, що виникають також ризики, пов'язані з правомірною поведінкою осіб, які, тим не менш, можуть призвести до негативних наслідків: розгляд інформації як товару, а також виникнення нових об'єктів - таких, наприклад, як акаунт у соціальній мережі, крім питання про застосовний правовий режим створює проблему співвідношення комерційного використання інформації та захисту.

В якості одного з прикладів конфлікту суспільного інтересу, інтересу комерційного та їх співвідношення із захистом конфіденційної інформації можна розглянути використання інформації, отриманої медичною організацією в результаті надання медичної допомоги пацієнту, оскільки охорона здоров'я є однією зі сфер, найбільш активно залучених у питання створення, використання та захисту результатів інтелектуальної діяльності, а також науково-технічному прогресі та обміні даними, у зв'язку з чим цифрові технології знаходять активне застосування в цій галузі разом з іншими актами, проте, не вирішив етичних і правових питань, що виникають, а лише позначив можливість застосування відповідних засобів у системі охорони здоров'я. Повертаючись до категорій

«великих даних» та інформаційних масивів, зауважимо, що медична інформація, отримана в результаті надання послуги пацієнту, може представляти комерційне значення, а також бути актуальною в інших цілях (наприклад, наукових досліджень), в той же час, оскільки такі дані складають знеособленому вигляді з порушенням первинної мети отримання інформації не дозволяється. Тобто фактично медична організація позбавляється можливості введення в обіг прав на створений інформаційний масив, що має комерційну та наукове значення. Питання регулювання інформаційних масивів, що містять персональні дані, виникають також у разі визнання об'єктами цивільних прав таких складних об'єктів, як, наприклад, акаунти в соціальних мережах, оскільки при передачі доступів може бути відкрита також листування з іншими користувачами, що містить особисту інформацію останніх. обов'язковим і здійснюється швидше за ініціативою власника акаунта. Вказана дилема може вирішуватися різними шляхами, при цьому більш переважним є вибір у бік пріоритету захисту інформації та інформаційної безпеки над розвитком технологій. Такий напрямок розвитку законодавства обумовлено низкою факторів.

У якості основного вектора інформаційної безпеки в Україні називається «забезпечення та захист конституційних прав і свобод людини і громадянина в частині, що стосується отримання та використання інформації, недоторканності приватного життя при використанні інформаційних технологій тощо» [139]. Аналогічної позиції дотримуються науковці [100], які підкреслюють значення впровадження у систему цифрової реальності «морального юридичного стилю мислення та правового регулювання».

Зазначений підхід знаходить свій відбиток у проектах документів, присвячених розробці окремих елементів системи цифрової економіки. Так, концепція розвитку штучного інтелекту містить положення про людино-орієнтований підхід, про оцінку ризиків, про пріоритет благополуччя людини, а

у якості ключової проблеми виділяють «проблему дотримання балансу між вимогами щодо захисту персональних даних та необхідністю їх використання для навчання систем ШІ» та «проблема правового режиму результатів інтелектуальної діяльності, створених з використанням систем ШІ» [153]. Як один із способів перевірки безпеки зміни механізмів правового регулювання у сфері впровадження нових цифрових систем можна використовувати існуючі для апробації правових режимів «регуляторні пісочниці» [54], які, у разі їхнього успіху, можуть транслюватися на суспільні відносини у конкретній сфері.

В даний час передбачається можливість розповсюдження таких режимів на обмежений перелік галузей економіки, який, проте, може бути розширений: зокрема, може бути зафіксовано, що експеримент може застосовуватись щодо підприємств, що займаються створенням ІТ-продуктів, незалежно від сфери їхнього подальшого застосування. При цьому варто враховувати особливості тієї сфери, в якій передбачається запровадження систем функціонування та захисту об'єктів інтелектуальної власності: наприклад, у частині їх використання при наданні фінансових послуг слід враховувати відповідність жорстким правилам публічного регулювання, а також вимогам регулятора.

У частині реформування законодавства важливим етапом є також прийняті актів, що дозволяють сформувати розуміння та виробити пропозиції щодо методів стимулювання розвитку технологій. Крім згаданих вище дискусійних моментів, що зачіпають режим нових об'єктів цивільних правовідносин, дослідником приділяється велика увага цифровізації обороту.

У той же час неоднозначними видаються пропозиції про формування нового принципу обороту - «цифрового імперативу», що складається з декількох окремих принципів і методів, метою яких є «адаптація правового регулювання щодо формування механізму системи правових норм про цифрові права, цифрових об'єктів і суб'єктів цих прав, механізму правозастосування та захисту

цифрових прав як суб'єкту прав» [22]. У той же час складно погодитися з підходом автора в частині відділення цифрового обороту в відокремлену структуру, а також застосування інституту інтелектуальної власності як основи для формування правового регулювання цифрових відносин: підставою для подібних висновків є ставлення автора до штучного інтелекту як повноцінного учасника обороту, а також позиція про відсутність здійснення опосередкування обороту через запис у реєстрі [80].

На наш погляд, жорстке розмежування обороту на цифровий і нецифровий є невиправданим. По-перше, цифровізація передбачає повного переходу реального життя у віртуальний простір. З цього погляду показовим вважатимуться приклад із змінами, які відбуваються на конкретних ринках. Так, зовсім недавно замовлення таксі здійснювалося через дзвінок до диспетчерської. Наприклад, існує маса мобільних додатків, за допомогою яких здійснюються всі етапи, аналогічні існуючим раніше: від ідентифікації користувача та (або) водія, формування замовлення, до здійснення оплати та комунікації сторін загалом. Однак, на наш погляд, не можна говорити про кілька паралельно існуючих ринків: ринок таксі із замовленням по телефону та через мобільний додаток, оскільки змінився лише метод здійснення замовлення та оплати існуючої раніше послуги. Аналогічно можна говорити про придбання товарів та послуг за допомогою мережі Інтернет.

По-друге, використання права доступу та інші зміни, про які йшлося вище, мають на увазі зміну ставлення до обороту в цілому. Оборот у юридичному розумінні передбачає опосередкування реального «економічного» обороту. З погляду цивільного права в рамках обороту переходять майнові права на об'єкти, відповідно, теза про наявність у цифрового обороту такої особливості, як відсутність безпосереднього обміну благами та (або) послугами,

не цілком коректна: у рамках сучасного обороту також відбувається перерозподіл прав вимоги або майнових прав на ті чи інші об'єкти.

По-третє, навіть історично виникло формування системи договорів, дозволяють розділити за часом момент передачі та оплати товару, і навіть платіжних коштів, власне, є заміною натурального обміну, тобто. відмова від безпосереднього обміну благами відбувається ще етапі переходу від міні до складнішим угодам, які передбачають наявність ланцюжків «товар - гроші — товар».

У рамках розвитку законодавства в цифрову епоху існують підходи щодо необхідності виділення окремої галузі, «інформаційного права», або відсутності такої необхідності через те, що подібні акти дублюватимуть уже існуюче законодавство з єдиною поправкою – на цифровий характер відносин.

Аргументи прихильників формування нової галузі часом також зводяться до того, що регулювання застарілими режимами нових об'єктів неможливе через їх особливі властивості. Проте такі припущення мають надмірно радикальний характер: безумовно, з'являються об'єкти, які ще не отримали закріплення в законодавстві, але й не суперечать основним положенням цивільного та підприємницького права: завданням законодавця є включення нових об'єктів і явищ в існуючу систему, її доповнення при необхідності, але не формування паралельно існуючих систем права, одна з яких застосовуватиметься щодо матеріальних об'єктів або віртуальних.

Таким чином, формування нової галузі, що здійснює правову регламентацію обороту в умовах цифрової реальності, припустимо, проте не є необхідним. Об'єкти, що виникають, а також формування нового суб'єктивного права вимагають самостійного регулювання, в той же час вони не є повністю автономною системою. Наявність розрізнених нормативних актів викликає низку складнощів, як-от різне вживання термінології, змішання понять,

дублювання норм. Неоднозначним є розмежування сфер регулювання: винесення регулювання віртуального середовища на окремий акт може породити конфлікт норм, оскільки формально такі об'єкти не виключені із сфери чинного цивільного законодавства.

Метою державного регулювання має бути впорядкування існуючих відносин, у той час як введення нової галузі, що оформляє виключно цифровий оборот, скоріше призведе до збільшення кількості нормативних актів, буде обмежувачим фактором через надмірне регулювання.

Підсумовуючи, відзначимо, що існування правових принципів має не тільки наукову, а й практичну мету, значимість якої особливо помітна в питаннях законотворчої та правозастосовчої практики принципів. Оскільки право є динамічною системою, необхідною для впорядкування існуючих суспільних відносин, принципи також не можуть бути незмінними, не залежать від істотного реформування економічної сфери.

Існуюча система принципів представляється достатньою для її використання в якості бази для формування правил регулювання економічних відносин в сучасних реаліях.

Будучи об'єктом, що входить до системи цивільних правовідносин, існування віртуального майна не може суперечити основним принципам цивільного законодавства, однак традиційні принципи цивільно-правового регулювання обороту повинні розглядатися як необхідні, у тому числі при обороті віртуальних об'єктів з урахуванням їх особливостей. Наприклад, принцип свободи договору повинен включати в себе не тільки можливість сторін самостійно встановлювати права і обов'язки і визначати їх межі, вибирати контрагента і спосіб оформлення правовідносин, а й вступати у відносини з невизначеним або анонімним суб'єктом, використовувати будь-які методи ідентифікації сторони, встановлювати допустимість застосування

«самовиконуваних» контрактів, обирати інформаційну систему, у межах якої здійснюватиметься взаємодія, тощо.

Принцип захисту порушених прав передбачає як застосування існуючих правових засобів, так і навіть механізмів самозахисту, а й формування нових інструментів, якщо діючих методів недостатньо задля забезпечення дотримання інтересів сумлінної особи.

3.2. Особливості державного регулювання використання нових цифрових технологій у сфері обігу прав на результати інтелектуальної власності

У класичному розумінні права на матеріальний об'єкт, що відображає результати інтелектуальної діяльності (РІД), розмежовуються з винятковими правами. Оскільки нематеріальний об'єкт не обмежений ні в просторі, ні за кількістю осіб, що ним володіють, щодо такого об'єкта не може застосовуватися право володіння. РІД, через їх нематеріальний характер неспроможні перебувати у обороті фізично. Відбувається паралельне введення у оборот як результату інтелектуальної діяльності, так і матеріального об'єкта, наприклад, автор передає права на твір, і в той же час його книги реалізуються як самостійний об'єкт обороту. Програма для ЕОМ є результатом інтелектуальної діяльності, права на який можуть бути передані за допомогою відповідних договорів, водночас накопичувач, що є носієм інформації, є матеріальним об'єктом, щодо якого може бути реалізована передача права власності.

У цілому оборот виняткових прав розуміється як сукупність відносин, що регулюють зміни або створюють умови для здійснення зміни правовласника. Такі відносини підлягають одягненню у правову форму у вигляді здійснення

вольових дій початковим власником (наприклад, укладання угод). Звертаючи увагу на формування законодавцем інституту виняткових прав, варто відзначити виключення з обігу особистих немайнових прав авторів.

Отже, існують особливості регулювання обороту РІД через юридичну конструкцію обороту прав них. Іншими словами, слід визнати, що якісні особливості результатів інтелектуальної діяльності потребують формування особливих механізмів захисту та введення їх в обіг, для чого використовується конструкція виняткових прав. При цьому особисті права не підлягають включенню їх в обіг, оскільки не мають ознаки наявності майнового інтересу.

З визнанням віртуальних об'єктів як оборотоспроможних, розмежування виняткових прав і прав щодо «нематеріальних носіїв» таких об'єктів стає більш складним. Як приклад слід провести придбання програмного продукту на матеріальному носії (наприклад, флеш-накопичувач). У класичному розумінні флеш-накопичувач є матеріальним носієм - об'єктом речових прав, тоді як програмний продукт є виняткового права. Як можна провести подібне розмежування у разі отримання коду доступу чи іншого способу, не пов'язаного з придбанням фізичного об'єкта, у сучасному законодавстві не встановлено. Також відсутнє розуміння, чи допустиме отримання доступу до хмарних сховищ, які здійснюють зберігання зазначеного об'єкта, у разі якщо не здійснюється порушення виключних прав на нього.

Оборот виняткових прав загалом має іншу правову природу, ніж передача права власності. Як було зазначено раніше, інтелектуальна власність нематеріальна, бере участь в обороті опосередковано - через перехід виняткових прав, що належать до суб'єктивних цивільних прав, що включають правомочність на власні дії, вимоги і захист. Творчий початок, а також особливий характер результатів інтелектуальної діяльності є причинами того, що спочатку вони належать фізичній особі - громадянину, працею якого

створено, що тягне за собою наявність на відповідний об'єкт особистих немайнових прав. Виняткове право у значенні майна в цілому є суб'єктивним цивільним правом на майно, що є результатами інтелектуальної діяльності, обтяжені немайновими правами.

Відповідно до Цивільного кодексу України, результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації не можуть бути безпосередньо об'єктами відчуження чи переходити від однієї особи до іншої. Водночас майнові права на такі результати та засоби, а також матеріальні носії, у яких вони виражені, можуть відчужуватися або іншим чином переходити до інших осіб. Це зумовлено нематеріальним характером зазначених об'єктів і необхідністю їх об'єктивного вираження.

Вказівка на заборону обігу самих результатів інтелектуальної діяльності пов'язується дослідниками [114] з обмеженням оборотоспроможності через фактичні характеристики таких об'єктів, зокрема, як виключають можливість обороту називають нематеріальний характер, неповторність, неможливість вимірювання за допомогою речово-правових категорій. Такий підхід багато в чому співвідноситься з існуючим у римському праві поділом оборотоспроможних і необоротоспроможних об'єктів, причому щодо останньої категорії однією з підстав визнавалися «природні властивості» [114].

Класичне розуміння інтелектуальної власності та обігу прав на РІД або їх матеріальні носії полягає в наступному:

- права на об'єкти інтелектуальної власності включають тріаду правомочностей: володіння абсолютним правом, використання РІД, розпорядження абсолютним правом, при цьому розпорядження та володіння відноситься до прав, у той час як використання передбачається щодо самих РІД;
- на матеріальний носій може бути встановлено право власності, лише у разі його фактичної «матеріальності» цифровий об'єкт не може визнаватись

таким через відсутність тілесності. При цьому така позиція підкріплюється аналогією з неможливістю поширення права власності на бездокументарні цінні папери, про що, проте, вже говорилося з позицій нерівнозначності зіставлення правових режимів та віртуальних об'єктів.

Отже, оборот РІД передбачає оборот або виняткових прав, або матеріальних носіїв, які містять такі об'єкти. У зв'язку з нематеріальною природою цифрових об'єктів, а також неможливості їх матеріалізації в класичному розумінні та неможливості поширення на них правил про володіння в такому випадку, для таких об'єктів (наприклад, аккаунт, модель тощо) можуть бути введені в обіг тільки з позицій виняткових прав.

Таким чином, можна говорити про формування першого підходу щодо обігу прав на РІД та їх носії у цифрову епоху: форма об'єктивізації РІД (цифрова чи матеріальна) не змінює суті виняткового права, відсутність матеріального носія в класичному розумінні призводить до того, що віртуальні об'єкти не можуть розцінюватися як самостійні об'єкти речових прав, їх оборот регулюється в рамках оформлення переходу виняткових прав. Загалом це призводить до висновку про те, що речові права на матеріальні носії не повинні включатись у предмет дослідження щодо права інтелектуальної власності. Такий підхід означає виключення віртуального об'єкта з обороту, хоча сама по собі нематеріальна природа не є безумовною підставою для відмови від застосування щодо того чи іншого об'єкта категорії оборотоспроможності, яка може розглядатися як здатність служити об'єктом майнового обороту (різних угод) і змінювати своїх власників.

Одним із таких прикладів застосування описаного підходу є правовий режим об'єктів мистецтва, створюваних за допомогою технологій віртуальної реальності та не закріплених на матеріальному носії у класичному розумінні. З погляду виняткових прав такі об'єкти не мають сутнісних змін: віртуальна

картина є таким самим результатом інтелектуальної діяльності, як традиційне полотно, автор має такий самий комплекс виняткових прав.

Дотримання правил про використання творів у віртуальному середовищі на практиці в цілому приділяється небагато уваги: користувачі інформаційних систем можуть пересилати відповідний твір один одному без згоди правовласника, копіювати його, розміщувати на власних веб-сторінках, навіть змінювати, оскільки саме розміщення такого об'єкта трактується користувачами як згода правовласника на вільне використання його твору.

Переходячи до обороту носія можна відзначити, що у випадку з класичним твором мистецтва допустима передача картини в оренду (наприклад, у разі участі її в експозиції музею), при цьому автор як власник може здійснити повернення твору після закінчення оренди або його дострокове вилучення у разі, якщо орендарем порушуються умови договору, автор має право вносити зміни у власний твір, якщо передача прав на нього не була зроблена. Крім того, передача твору на матеріальному носії (в даному випадку - на полотні) не передбачає передачу виняткових прав на нього: використання галереєю зображення, що міститься на полотні, є об'єктом інших правовідносин відповідно до статті 419 Цивільного кодексу України: «інтелектуальні права не залежать від права власності та інших речових прав на матеріальний інтелектуальної діяльності чи засіб індивідуалізації» [154]. Зазвичай, передача матеріального носія передбачає безпеку об'єкта у тому стані, у якому було переданий, тоді у межах передачі виняткових прав може бути передбачені можливості переробки твору.

Яким чином у такому разі передається право на віртуальний об'єкт? Відповідно до норм чинного законодавства найбільш придатним є поширення на подібні твори режимів аудіовізуальних творів та опосередкування надання доступу до такого за допомогою передачі лише виключного права. У той самий

час виходить, що сам арт-об'єкт існує лише у нематеріальному форматі - як наслідок інтелектуальної діяльності як такої чи права нього (у разі участі у обороті). Проте правовласник у разі стає безсилий перед загрозою обмеження доступу до свого твору зловмисниками і немає правових засобів захисту від інших зловживань.

У той самий час у разі ухвалення можливості зміни структури матеріальності під впливом розширення можливостей цифрового простору можна назвати другий підхід, який полягає у розгляді віртуальних об'єктів як квазіматеріальних носіїв. В результаті такого припущення виникає питання щодо застосування щодо таких об'єктів речово-правових режимів або необхідності формування особливого режиму. Як приклад, що дозволяє не погодитись з виключенням віртуальних носіїв як таких з обороту в цілому, можна розглянути обмеження користування тим чи іншим цифровим активом, що належить сумлінній особі. Особливе значення має таке питання у разі, якщо такий цифровий актив використовується для здійснення комерційної діяльності. Наприклад, одним із об'єктів, доступ до якого може бути обмежений внаслідок протиправних дій, є обліковий запис у соціальній мережі Instagram. Кількість подібних правопорушень зростає із року в рік, при цьому зловмисниками можуть переслідуватися різні цілі: від розміщення компрометуючої інформації та отримання «викупу» до використання соціальної мережі в особистих цілях, у тому числі для отримання прибутку від розміщення реклами та продажу даних [106]. Практично це означає, що отримання несанкціонованого доступу або обмеження можливості доступу правочинного власника виключають можливість використання цифрового активу, що має відчутну комерційну значимість. При цьому можливості порушника практично не обмежені: у разі використання облікового запису (у тому числі в підприємницькій діяльності) не потрібно підтверджувати титул: презюмується, що єдиною особою, яка має можливість

безпосередньо володіти таким об'єктом, є правомочний власник, чий правомочності підтверджуються його фактичним доступом до конкретної цифрової площадки, в рамках якої існує цифровий об'єкт: листування, фотографії тощо, а також може призвести до публікації інформації від імені власника. Крім обмеження доступу та публікації інформації, зловмисниками можуть робитися інші дії, аж до знищення інформації, що міститься в цифровому об'єкті. При цьому зловмисниками можуть рухати корисливі мотиви або видалення даних виробляється з іншими цілями.

У частині захисту персональних даних, порушень, пов'язаних з розкриттям таємниці особистого листування, а також розміщення інформації, що компрометує, існують правові засоби захисту порушеного права як у рамках цивільного, так і кримінального законодавства. Натомість правового інструментарію захисту порушеного цивільного права фактично немає. Як було зазначено вище, одним із значущих чинників, що формують вартість такого активу, як обліковий запис є не лише його смислове наповнення, а й аудиторія («передплатники»), існує кілька моментів, на які необхідно звернути особливу увагу. По-перше, особа, права якої були порушені, втрачає можливість використання цього активу повністю і змушений створювати його повторно, або не має можливості використання акаунту протягом періоду здійснення дій щодо повернення доступу, в процесі чого зазнає збитків у розмірі втраченої вигоди, наприклад, у разі якщо йдеться про інтернет-магазин, для якого сторінка в соціальній мережі є єдиним джерелом. По-друге, у разі незацікавленості зловмисника у поверненні доступу сумлінному користувачеві внаслідок протиправної дії зловмисник отримує доступ до цифрового об'єкта, що має комерційну цінність, і може використовувати його у своїх цілях, наприклад, замінити змістовне наповнення акаунту, залишивши при цьому аудиторію та використовувати його в рамках власної діяльності.

Виникає питання, які існуючі засоби захисту доступні для відновлення втраченого доступу. Найбільш логічним для повернення втраченого володіння власником, що не володіє, може здатися механізм пред'явлення віндикаційного позову, що, проте, викликає низку питань. Відповідно до положень цивільного законодавства віндикація як спосіб відновлення порушеного права передбачає наявність речі - об'єкта матеріального світу, щодо якого може бути заявлена відповідна вимога [24], у той же час у разі використання класичного підходу до визначення матеріальності та об'єктів володіння, віртуальний об'єкт як таку річ розглядатися не може.

Історія розвитку вітчизняного законодавства знає приклади, коли зміна форми існування об'єкта породжувало формування особливого правового регулювання. Подібне питання було предметом розгляду при обговоренні питань відновлення порушених прав при поводженні з бездокументарними цінними паперами, внаслідок чого теоретично та практично було вироблено підходи, короткий опис яких буде дано надалі. Ситуації з необхідністю опосередкування правовими механізмами повернення цінного паперу виникають у зв'язку з порушенням правил про відчуження - вчинення його без волі правовласника. Даний приклад може бути дуже показовим, оскільки в частині характеристики фізичних властивостей і обліковий запис (інші віртуальні об'єкти), і бездокументарні цінні папери є нематеріальним (у класичному розумінні) об'єкт, тобто. річчю не є. У частині застосування віндикації щодо бездокументарних цінних паперів існували дві позиції, перша з яких полягала у застосуванні за аналогією правил повернення неволодіючому власнику майна (віндикації), що належить йому, і неможливість такої аналогії через особливі властивості бездокументарних паперів. Прихильники першого підходу наводили такі аргументи. Норми Цивільного кодексу України відносять цінний папір до об'єктів цивільних прав, а які містяться в ній права - до майна,

при цьому пропонується розширене тлумачення об'єктів цивільного обороту (включення будь-якого об'єкта, що володіє майновою цінністю, за умови відсутності законодавчої заборони), таким чином, бездокументарний цінний папір є повноцінним об'єктом обігу. У власника є право здійснити віндикацію майна, що належить йому, оскільки крім підстав, зазначених вище, бездокументарний цінний папір не є папером на пред'явника, віндикація яких обмежена.

Повертаючись до підходу про заперечення цифрової форми матеріального носія, слід звернути увагу, що якщо з погляду обороту бездокументарних цінних паперів інтерес представляла не форма носія, а укладене майнове право, то щодо віртуальних об'єктів йдеться не про майнові права, що містяться в таких об'єктах, а про відновлення контролю саме над цифровим об'єктом.

На основі концепції нової матеріальності і права доступу ми бачимо можливість формування нової конструкції правового засобу захисту порушеного права: відновлення контролю, в рамках чого правовласник цифрового об'єкта, що втратив «володіння» таким об'єктом, вправі звернутися з позовом до особи, неправомірно отримав доступ до такого об'єкта, в рамках чого крім традиційних збитків. Така вимога, що розглядається на базі віндикаційного позову, багато в чому схожа з нею. З одного боку, механізм дії такого позову аналогічний віндикації: існує умовний власник, позбавлений можливості користування, володіння (доступу) і розпорядження об'єктом, що йому належить; заявляється вимога до особи, яка не має відповідного титулу, але фактично має цифровий об'єкт; вибуття об'єкта з фізичного панування власника пов'язані з передачею за договором чи іншій законній підставі. З іншого боку, цифрові об'єкти мають під собою певну специфіку, пов'язану зі своїми фізичними характеристиками: нематеріальний характер віртуальних об'єктів передбачає різні механізми порушення прав власника. Наприклад, можливі випадки неправомірного

блокування, паралельного використання об'єкта, заволодіння об'єктом та його подальшого знищення, видозміни тощо.

Таким чином, виникає проблема змістовного наповнення вимоги, що пред'являється. З погляду економічного інтересу особа, з володіння якої вибув цифровий об'єкт, зацікавлена у відновленні доступу до об'єкта за умови збереження за ним показників, укладених у ньому на момент втрати володіння. Тобто об'єкт повинен зберегти свою комерційну цінність, що може включати не лише змістовні характеристики (наприклад, інформаційне наповнення облікового запису), але й інші властивості, що визначають його вартість (наприклад, кількість передплатників). У такому разі можливості відновлення доступу до об'єкта у незмінному вигляді додаткових питань не виникає. Проте можливі більш проблемні ситуації, які потребують додаткового вивчення. Так, деякі існуючі у віртуальному просторі об'єкти в ході свого існування набувають додаткових характеристик, які можуть бути пов'язані з діями третіх осіб (наприклад, збільшення числа передплатників, завантаження зовнішнього контенту тощо), частина з яких призводить до зміни їх вартості. Така зміна може відбуватися як через активні дії нетитульного власника (наприклад, приріст аудиторії через активну рекламу, появу нових публікацій тощо), так і в результаті раніше скоєних дій «власника» (природний приріст користувачів, розміщення можливості завантаження зовнішніх публікацій тощо). При цьому якщо зміна відбувається через те, що новий «власник» здійснює діяльність з комерціалізації об'єкта, такі дії можуть передбачати несення ним певних витрат. Логічним є використовувати правила, застосовні щодо віндикації: власник зобов'язаний компенсувати вартість вироблених за рахунок нетитульного власника поліпшень, причому можливість застосування до віртуального об'єкта норм щодо його доповнення відокремленими поліпшеннями викликає сумніви. А якщо поліпшення в об'єкті відбулися без активної участі неправомочного

«власника», всі зміни повинні вважатися складовими початковий об'єкт і не можуть бути підставою для стягнення вартості таких поліпшень.

У частині цифрових об'єктів та отримання зловмисниками доступу до них, а також подальшого обмеження їх використання йдеться не про необхідність захисту виняткових прав, підтвердження авторства або отримання компенсації: інтерес добросовісного правовласника полягає у відновленні фактичного панування (контролю) над віртуальним об'єктом, в отриманні доступу до нього, йдеться про бездокументарними цінними паперами). Передача віртуального об'єкта має прирівнюватися до передачі виняткових прав, оскільки має під собою іншу мету - передачу майнових прав сам віртуальний об'єкт, а чи не на які у ньому результати інтелектуальної діяльності. Незважаючи на загальну переконаність автора в концептуальному прийнятті існуючих норм, що регулюють оборот прав на результати інтелектуальної діяльності, в якості основи для регламентації обороту в умовах цифрової економіки потрібно реформування законодавства в частині додавання уточнюючих моментів і категорій, спрямованих на регулювання виникнення нових об'єктів інтелектуальної власності, а також регламентації обігу прав на них та їх віртуальні носії, для чого пропонується запровадити право доступу та позов щодо відновлення фактичного доступу до віртуального об'єкта.

3.3. Концепція судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності при дослідженні механізмів державного управління інтелектуальною власністю

Як відомо, що судова експертиза (СЕ) - процесуальна дія, а також одна з основних форм використання спеціального знання у судочинстві [52]. Тому

зазначена ознака необхідна у визначенні механізмів державного управління інтелектуальною власністю. Також важливим елементом є особи, які здійснюють зазначені процесуальні дії, а також спеціальні знання, якими вони мають, як уже описувалося раніше, нерозривно пов'язані з інтелектуальною власністю.

Формулювання поняття судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності обумовлена не позицією законодавця, а специфікою експертиз, у якій досліджуються об'єкти матеріальної природи оскільки, здебільшого, на формування висновків експерту доводиться досліджувати матеріальні носії інформації про об'єкт інтелектуальної власності (ІВ), зокрема охоронні документи, видані уповноваженим органом. У понятті механізмів державного управління інтелектуальною власністю має утримуватися мета її проведення. Законодавство зазвичай відображає лише завдання державної судової експертизи, виходячи із зазначених завдань можна визначити мету судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності - шляхом проведення дослідження з використанням спеціальних знань отримати доказову інформацію у справі.

Можна з упевненістю сказати, що дослідження об'єктів інтелектуальної власності можуть проводитись у цивільних, кримінальних справах, арбітражних суперечках або справах про адміністративні правопорушення. Узагальнюючи вищесказане під судовою експертизою об'єктів інтелектуальної власності (далі - SEOІВ) слід розуміти процесуальну дію, що здійснюється особами, що володіють спеціальними знаннями в галузі наукових основ і методик дослідження результатів інтелектуальної діяльності та засобів індивідуалізації, з метою отримання доказової інформації з розслідування.

На сьогоднішній день розроблено низку класифікацій інтелектуальної власності, на основі різних підстав, проте для цілей судової експертизи вони

застосовні лише частково, тому для того, щоб ефективно проводити дослідження необхідно розробити класифікацію CEOIB.

При формуванні класифікацій важливо мати на увазі, що:

1. для однієї класифікації необхідно застосовувати однакові підстави;
2. елементи класифікації повинні взаємно виключати один одного, тобто ні один із них не повинен бути частиною іншого;
3. обсяг елементів класифікації повинен дорівнювати обсягу класифікованого класу.

В силу специфіки об'єкта дослідження судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності є родом експертиз, який включає у собі низку видів експертиз. Проте розподіл видів теж становить деякі складнощі з різноманіття об'єктів інтелектуальної власності.

Відповідно до Цивільного кодексу України [154], об'єкти права інтелектуальної власності справді можна умовно поділити на п'ять основних груп. Така класифікація допомагає краще орієнтуватися в системі правової охорони інтелектуальної власності: 1. авторського права; 2. суміжних прав; 3. патентні права; 4. засоби індивідуалізації; 5. нетрадиційні.

1. Об'єкти авторського права:

Це твори, що охороняються як результат творчої діяльності:

1. літературні твори;
2. музичні, драматичні, образотворчі, архітектурні, фотографічні твори;
3. комп'ютерні програми (згідно з ЦКУ прирівнюються до літературних творів);
4. твори науки, публіцистики, картографії тощо.

2. Об'єкти суміжних прав:

Це результати творчої праці, пов'язані з використанням творів:

виконання артистів;
фонограми, відеограми;
передачі організацій мовлення.

3. Патентні права:

Об'єкти, які охороняються патентом або подібним правом:

- винаходи;
- корисні моделі;
- промислові зразки;
- сорти рослин, породи тварин;
- раціоналізаторські пропозиції;
- топографії інтегральних мікросхем.

4. Засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу та їхньої продукції:

- торговельні марки (знаки для товарів і послуг);
- фірмові (комерційні) найменування;
- географічні зазначення.

5. Нетрадиційні об'єкти (інші результати інтелектуальної діяльності):

- комерційна таємниця;
- наукові відкриття;
- інші об'єкти, передбачені законом.

Але для цілей судової експертизи видається найбільш ефективним укрупнити поділ та об'єднати авторські та суміжні з ними об'єкти, а також патентні та нетрадиційні об'єкти. Так як у них має місце деяка схожість застосовуваних методів. Об'єднання авторських і суміжних прав на єдиний вид експертизи також є цілком доречним через схожість застосовуваних методів, і навіть предмета дослідження.

Виходячи з вищесказаного, об'єкти інтелектуальної власності для судової експертизи можна класифікувати на підставі відмінності спеціальних знань експертів у сфері права інтелектуальної власності та в галузі материнських наук, які, на думку автора, необхідні для проведення досліджень. Таким чином, пропонується виділити чотири групи об'єктів, за якими можна сформувавши класифікацію досліджень: 1. об'єкти авторського права та суміжних прав; 2. об'єкти патентного права та нетрадиційні об'єкти; 3. засоби індивідуалізації; 4. вартість об'єктів інтелектуальної власності.

З цих укрупнених груп об'єктів досить легко формуються види експертиз, і водночас більшість унікальних об'єктів можуть знайти свій відбиток у підвидах цих експертиз. Також не варто забувати про такий важливий елемент об'єкта інтелектуальної власності як його вартість, і дослідження щодо визначення вартості також повинні бути відображені в класифікації.

Таким чином, у загальному вигляді класифікація судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності може виглядати так:

Клас: Інженерно-технічні експертизи

Рід: Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності

Види/підвиди:

1. Дослідження об'єктів авторського та суміжних прав:

1.1. Дослідження текстів;

1.2. Дослідження зображень;

1.3. Дослідження вихідних кодів програм; 9

1.4. Дослідження аудіо творів;

1.5. Дослідження відео творів.

2. Дослідження об'єктів патентного права та нетрадиційних об'єктів:

2.1. Дослідження винаходів;

2.2. Дослідження корисних моделей;

2.3. Дослідження промислових зразків;
2.4. Дослідження селекційних досягнень;
2.5. Дослідження топологій інтегральних мікросхем;
2.6. Дослідження нововведень, що охоронялися в режимі комерційної таємниці.

3. Дослідження засобів індивідуалізації:

3.1. Дослідження товарних знаків та знаків обслуговування;

3.2. Дослідження фірмових найменувань;

3.3. Дослідження найменувань місць походження товару;

3.4. Дослідження комерційних позначень;

3.5. Дослідження географічних вказівок.

4. Дослідження з метою визначення вартості об'єктів інтелектуальної власності:

4.1. Дослідження з метою визначення вартості товарних знаків та знаків обслуговування;

4.2. Дослідження з метою визначення вартості об'єктів патентного права;

4.3. Дослідження з метою визначення вартості об'єктів авторських та суміжних прав.

Пропонується наступна класифікація судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності (таблиця 3.1).

Для формування науково-методичного забезпечення SEOІВ необхідно визначити її об'єкти, предмет, а також виявити основні завдання, які вирішуються в процесі виробництва такого роду експертиз. У рамках судової експертизи Міністерства юстиції України накопичено значний обсяг інформації про об'єкти, що вивчаються у ході досліджень об'єктів інтелектуальної власності. Запитання SEOІВ регулярно обговорюються на різних конференціях,

у ході яких розглядаються унікальні об'єкти, з якими доводилося стикатися експертам.

Таблиця 3.1

Класифікація судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності

Клас	Рід	Вид / Підвид
Інженерно-технічні експертизи	Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності	1. Дослідження об'єктів авторського та суміжних прав: 1.1. Тексти 1.2. Зображення 1.3. Вихідні коди програм 1.4. Аудіо твори 1.5. Відео твори 2. Дослідження об'єктів патентного права та нетрадиційних об'єктів: 2.1. Винаходи 2.2. Корисні моделі 2.3. Промислові зразки 2.4. Селекційні досягнення 2.5. Топології інтегральних мікросхем 2.6. Нововведення, що охороняються як комерційна таємниця 3. Дослідження засобів індивідуалізації: 3.1. Товарні знаки та знаки обслуговування 3.2. Фірмові найменування 3.3. Найменування місць походження товарів 3.4. Комерційні позначення 3.5. Географічні вказівки 4. Дослідження для визначення вартості об'єктів ІВ: 4.1. Вартість товарних знаків і знаків обслуговування 4.2. Вартість об'єктів патентного права 4.3. Вартість об'єктів авторських і суміжних прав

Ряд об'єктів розглядався в ході наукових досліджень ряду вчених, у рамках вирішення питання експертиз - CEOIB - у системі судово-експертних установ Міністерства юстиції України.

Накопичення та обробка масиву практично значущої інформації, у тому числі про об'єкти судової експертизи, історично обумовлений процес формування нових напрямів судово-експертної діяльності, що у перспективі приводив до створення приватної теорії ряду експертних напрямів. Об'єкт експертизи - це, мабуть, одне з першорядних понять у судово-експертній діяльності, тому з метою розвитку CEOIB необхідно розробити його дефініцію.

Об'єктами дослідження є речові докази, документи, предмети, тварини, трупи та його частини, зразки для порівняльного дослідження, і навіть матеріали справи, яким проводиться судова експертиза. Виходячи зі сказаного, можна дійти висновку, що об'єкт судової експертизи — це матеріальний носій і джерело інформації, про подію (факті), пов'язаний з правопорушенням і залучений до справи, властивості та якості якої можуть бути досліджені за допомогою методів і методик судової експертизи. У практичній експертній діяльності - це певний об'єкт (об'єкти), що надходить на дослідження експерту, а також документи та матеріали справи, що містять інформацію про об'єкти дослідження. Цивільний Кодекс України вказує вичерпний перелік об'єктів, які охороняються законом, а також має унікальну особливість, що характеризується нематеріальною природою даних об'єктів.

Об'єктами CEOIB є ІВ, виражена у матеріальній формі, у вигляді предметів, і навіть документів, які містяться у матеріалах справи, відбивають інформацію про ІВ. Тобто об'єкти CEOIB містять інформацію про факти і події, що відбулися, і, одночасно, є об'єктами-відображеннями ІВ.

Також можна диференціювати об'єкти експертизи інтелектуальної власності як:

- 1) охоронні документи;
- 2) інші спеціальні об'єкти експертизи.

Використовуючи наведену раніше класифікацію, СЕОІВ можна визначити видовий об'єкт для кожного дослідження. Розподілимо типові об'єкти за вищевказаними видами експертиз:

1) Дослідження об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав. У цьому дослідженні можуть вивчатися різні носії інформації: флеш-карти, компакт-диски, різна друкована продукція, що засвідчує документи на певну ІВ. Експерт досліджує дані об'єкти з метою отримання юридично значущої (доказової) інформації та складання висновку експерта у спорах щодо порушення авторських та суміжних прав. Виходячи з вищесказаного, загальним об'єктом цього виду судової експертизи є: відображення результатів інтелектуальної діяльності (РІД) у сфері авторського та суміжних прав.

2) Дослідження об'єктів патентного права та нетрадиційних об'єктів. В рамках цього виду досліджень вивчають: документи, що засвідчують певну ІВ, документи про встановлення режиму комерційної таємниці і численні об'єкти, специфічні для кожної з експертиз, приклади яких описані вище, загальною рисою цих об'єктів є спільність науково-технічних знань, що використовуються для їх дослідження. Загальним об'єктом даного виду судової експертизи є відображення РІД у сфері патентного права, селекційних досягнень, топологій інтегральних мікросхем.

3) Дослідження засобів індивідуалізації. У цьому дослідженні вивчаються документи, що засвідчують права, на певну ІВ, а також різні позначення, що використовуються на ярликах, наклейках, покажчиках, в мережі Інтернет та на інших об'єктах і місцях. Загальним об'єктом даного виду судової експертизи є відображення застосування засобів індивідуалізації. Важливим поняттям, що застосовується у судовій експертизі, є загальний об'єкт судової експертизи. Цей

термін зазвичай використовують для класифікації, з метою об'єднати єдиним визначенням всі об'єкти, досліджувані в рамках одного роду експертиз, наприклад, СЕОІВ.

Узагальнюючи такі унікальні та складні види досліджень у спробах сформулювати загальний родовий об'єкт даної судової експертизи, можна дійти наступного формулювання: матеріальні об'єкти, у яких відображено РІД чи засоби індивідуалізації. Запропонована формулювання є придатною всім видам СЕОІВ.

Важливою особливістю інституту авторського права є те, що охороняється форма та образний лад твору, а не зміст ідей автора, які укладені у сценах твору, вчинках героїв, мотивах та моралі твору. Це кардинально відрізняє принципи охорони від інституту патентних прав. Також специфікою авторського права є правова охорона результату творчої діяльності з моменту опублікування у будь-якій об'єктивній формі, у тому числі усній.

Предмет експертизи має істотне значення для формування нового напрямку експертизи. Абсолютна більшість учених згодні з думкою, що предмет експертизи - це факти, що встановлюються в ході експертизи.

Для того щоб вивчити ті факти та обставини, які визначають предмет СЕОІВ звернемося до питань, що ставляться перед експертами в даній галузі. Наведемо низку типових формулювань питань СЕОІВ:

- «Чи залежить винахід «А» від винаходу «Б»?»
- «Чи є винахід «А» важливим технічним досягненням?»
- «Чи використовується у продукті «А» кожна ознака винаходу «Б», або ознака еквівалентна йому?»
- «Які ознаки має винахід «А»?»
- «Чи використовується у продукті «А» кожна ознака корисної моделі «Б»?»

- «Чи є фірмове найменування «А» подібним до ступеня змішування з товарним знаком «Б»?»
- «Чи є позначка «А» подібною до ступеня змішування з товарним знаком «Б»?»
- «Чи містить виріб «А» всі ознаки промислового зразка «Б», який справляє на поінформованого споживача таке ж загальне враження?»
- «Чи є позначка «А» у доменному імені «www.Б» подібною до ступеня змішування з товарним знаком «Б»?»
- «Ідентичні фрагменти вихідного коду «А» фрагментам вихідного коду «Б»?»
- Чи є твір «А» похідним твором?

Також варто пам'ятати, що важливим аспектом дослідження при виробництві СЕОІВ є те, що ті самі речові докази можуть бути об'єктами різних родів і навіть класів судової експертизи. Їхнє дослідження необхідно проводити в комплексі з іншими експертами.

Перерахуємо ті фактичні дані, встановлення яких можливе під час експертизи з зазначених питань:

- залежність одного винаходу від іншого;
- характеристика винаходу як важливого технічного досягнення;
- ознаки незалежного пункту формули винаходу;
- відповідність ознак ознакам винаходу;
- еквівалентність ознак;
- ознаки незалежного пункту формули корисної моделі;
- ознаки промислового зразка;
- подібне призначення виробу та промислового зразка;
- подібність до ступеня змішування;
- тотожність позначень;

- ідентичність творів;
- факт переробки твору;
- інші фактичні дані, виявлені під час експертного дослідження.

Виходячи з зазначеної фактичної інформації, яка може бути отримана в ході експертного дослідження, сформулюємо предмет СЕОІВ. Предмет СЕОІВ - це обставини справи чи фактичні дані, виявлені під час вивчення відображень об'єкта ІВ, встановлювані з урахуванням спеціальних знань експерта.

Предмет СЕОІВ у конкретній справі визначається виходячи з поставлених перед експертом питань.

Поняття предмета судової експертизи послужить підставою, на якій можна визначити експертні завдання. Експертне завдання - це завдання, яке включено у формулювання питання, поставленого перед експертом. Експертне завдання формулює мету дослідження, а також умови її досягнення. У судовій експертології виділяють дві основні групи експертних завдань:

1) ідентифікаційні (встановлення індивідуально-конкретного тотожності об'єктів дослідження, завдання визначення загальної групової належності, завдання визначення єдиного джерела походження тощо);

2) діагностичні (дослідження механізму події, визначення властивостей об'єктів та їх ознак, виявлення причинних зв'язків між подіями тощо).

Група діагностичних завдань, мабуть, найбільша й у неї вкладається більшість завдань, вирішуваних судовою експертизою.

У СЕОІВ вирішуються завдання обох груп, зокрема до ідентифікаційних завдань відносяться:

- 1) встановлення тотожності творів;
- 2) встановлення тотожності товарних знаків.

Група діагностичних завдань включає:

- 1) виявлення ознак незалежного пункту формули винаходу;

- 2) виявлення ознак незалежного пункту формули корисної моделі;
- 3) виявлення ознак промислового зразка;
- 4) визначення подібності до ступеня змішування;
- 5) виявлення факту використання всіх ознак незалежного пункту формули винаходу;
- 6) виявлення факту використання всіх ознак незалежного пункту формули корисної моделі;
- 7) виявлення факту використання всіх ознак промислового зразка;
- 8) встановлення залежності винаходів;
- 9) встановлення залежності корисних моделей;
- 10) встановлення факту переробки твору;
- 11) встановлення подібного призначення промислового зразка;
- 12) визначення еквівалентності ознак;
- 13) визначення дати пріоритету;
- 14) визначення відповідності умов патентоспроможності.

Таким чином, можна виділити основні визначення, виведені в ході дослідження. Трагування таких понять як, предмет, об'єкт і завдання СЕОІВ, безсумнівно, необхідні як фундамент для формування приватної теорії СЕОІВ, що необхідно для ефективного судочинства в спорах про захист інтелектуальних прав. Родовий об'єкт СЕОІВ - матеріальний об'єкт, в якому відображені РІД або засоби індивідуалізації.

Об'єктом виду судових експертиз «Дослідження об'єктів авторського права та об'єктів суміжних прав» є матеріальний об'єкт, у якому відображено РІД у сфері авторського та суміжних прав. Об'єктом виду судових експертиз «Дослідження об'єктів патентного права та нетрадиційних об'єктів» є матеріальний об'єкт, у якому відображено РІД у сфері патентного права, селекційних досягнень, топологій інтегральних мікросхем. Об'єктом виду

судових експертиз «Дослідження засобів індивідуалізації» є матеріальний об'єкт, у якому відображено результати застосування засобів індивідуалізації.

Предмет СЕОІВ – це обставини справи або фактичні дані, виявлені в ході дослідження відображень ОІВ, які встановлюються на основі спеціальних знань експерта.

Завдання СЕОІВ, виявлені в ході дослідження:

1) ідентифікаційні завдання, зокрема встановлення тотожності творів, встановлення тотожності товарних знаків.

2) діагностичні завдання включають: виявлення ознак незалежного пункту формули винаходу або корисної моделі, виявлення ознак промислового зразка, встановлення перетворення твору, встановлення подібного ознак, визначення дати пріоритету, визначення відповідності умов патентоспроможності.

Висновки до розділу 3

1. Запропоновано трактування принципів державного управління інтелектуальною власністю як динамічної системи, яка трансформується під впливом цифрових технологій та інформаційних моделей взаємодії та піддано управлінсько-правовому аналізу вплив цифровізації на принцип захисту порушених прав, з урахуванням обмежень, що виникають у зв'язку з оборотом нематеріальних цифрових об'єктів, таких як акаунти, медичні інформаційні масиви тощо.

Розвинуто теоретичні підходи до трансформації правових засад державного управління інтелектуальною власністю в умовах цифровізації, а саме: систематизовано принципи-методи цивільного права з позицій їх релевантності до цифрових правовідносин (виділено дві групи: принципи, що

зазнають зміни смислового навантаження (свобода договору, механізми захисту прав, принцип добросовісності, захист слабкої сторони); принципи, які формуються новітньою практикою (принцип безпаперової взаємодії, принцип інформаційної безпеки, принцип права доступу); обґрунтовано необхідність адаптивного підходу до тлумачення традиційних правових категорій (зокрема, суб'єктивного цивільного права) в умовах цифрової реальності, а також відхилено концепцію автономного «цифрового обороту» на користь інтеграції нових явищ у діючу правову систему; розкрито взаємозв'язок між використанням смарт-контрактів і принципом свободи договору, з урахуванням ризиків анонімності, ідентифікації сторін та меж застосування автоматизованих механізмів укладання угод.

2. На теоретико-прикладному рівні обґрунтовано концепцію розмежування правового режиму виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності та речових прав на матеріальні й віртуальні носії, що містять такі результати, у контексті цифрової економіки, а саме: запропоновано підхід до правової кваліфікації віртуальних об'єктів як окремої категорії оборотоздатних активів із можливістю застосування механізму захисту через позов про відновлення фактичного доступу; аргументовано необхідність впровадження нової правової конструкції — «права доступу до віртуального об'єкта» як окремого виду майнового права, що забезпечує захист правомірного користувача в умовах втрати контролю над цифровим активом унаслідок неправомірних дій третіх осіб.

3. Удосконалено концепцію судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності (SEOІВ) як самостійного роду інженерно-технічної експертизи при дослідженні механізмів державного управління інтелектуальною власністю з урахуванням специфіки нематеріальної природи об'єктів, яка полягає у визначеннях родового та видових об'єктів SEOІВ, їхньої предметної області, а

також систематизації основних експертних завдань – ідентифікаційного та діагностичного характеру.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено вирішення важливого наукового завдання, що полягає в розробленні теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю в Україні. Отримані в процесі дослідження результати дають змогу сформулювати такі висновки:

1. Розроблено теоретичні концепції механізмів державного управління інтелектуальною власністю. Обґрунтовано розуміння цих механізмів як динамічної системи, що зазнає трансформації під впливом цифрових технологій та інформаційної взаємодії. Проведено управлінсько-правовий аналіз впливу цифровізації на принцип захисту порушених прав, з урахуванням викликів, пов'язаних з обігом нематеріальних цифрових активів (акаунти, медичні інформаційні бази тощо).

Уточнено зміст поняття механізмів державного управління інтелектуальною власністю як комплексу правових, організаційно-економічних засобів та цифрових інструментів, що забезпечують реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності в межах національної інноваційної системи. Проаналізовано існуючі теоретичні концепції: утилітарну (оптимізація правового режиму задля користі суспільства), трудову (визнання творчої праці основою права), пропрієтарну (як похідну від природних прав), а також особистісну (моральне право автора).

Окреслено напрями адаптації українських механізмів до зарубіжного досвіду: розробка внутрішньогалузевих регламентів доходів (США), удосконалення правової бази комерціалізації (США), реалізація міжнародних інноваційних програм (США, Японія, Корея, Китай, Німеччина), встановлення

обов'язкових показників дослідницької активності в університетах (Великобританія), підтримка малого інноваційного бізнесу шляхом податкових преференцій (Японія, США).

2. Удосконалено склад механізмів державного управління інтелектуальною власністю. Зокрема, правовий механізм охоплює норми Цивільного кодексу України та спеціальні закони, що регулюють охорону різних об'єктів інтелектуальної власності. Організаційно-економічний механізм реалізується через діяльність державних органів, таких як Міністерство економіки України та Національний орган інтелектуальної власності. Контрольні та захисні механізми включають судовий захист, антипіратські заходи та боротьбу з контрафактом у взаємодії з митними та правоохоронними структурами.

3. Запропоновано законодавчі ініціативи у сфері механізмів державного управління правами інтелектуальної власності. Зокрема, запропоновано доповнити статтю 420 Цивільного кодексу України нормою про об'єкти, створені із застосуванням штучного інтелекту. Також ініційовано включення до статті 433 нової частини 433-1, яка регламентуватиме авторські права на програмне забезпечення, створене за допомогою нейромереж, та пов'язані з ним інформаційні масиви. Крім того, передбачено закріплення у проєкті закону про зміни до низки законодавчих актів (у частині процедур ідентифікації та автентифікації) визначення терміна «цифровий профіль». У статті 2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» пропонується запровадити поняття «цифрова особистість».

4. Удосконалено структуру регіональної системи управління інтелектуальною власністю в умовах децентралізації, яка тепер складається з чотирьох блоків. Інноваційно-відтворювальний блок включає суб'єкти, що займаються науково-дослідною діяльністю, виробництвом та реалізацією

інноваційної продукції, заклади вищої освіти з функцією підготовки кадрів для науки та інновацій, а також учасників ринку венчурного інвестування — від фондів до приватних інвесторів. Інфраструктурно-інституційний блок представлений технопарками, бізнес-інкубаторами, центрами трансферу технологій та консалтинговими структурами, які спеціалізуються на маркетингу, управлінні проєктами, юридичному та бухгалтерському супроводі, а також захисті прав інтелектуальної власності. Управлінсько-координаційний блок охоплює виконавчі органи влади на регіональному рівні, органи місцевого самоврядування та представників територіальних громад. Інформаційно-аналітичний блок відповідає за збір, обробку й поширення інформації про інновації, формування суспільної підтримки інноваційних ініціатив і аналітичний супровід інноваційного розвитку.

5. Розроблено підходи до трансформації правових засад державного управління інтелектуальною власністю в умовах цифровізації. Систематизовано принципи цивільного права за ознакою їх релевантності до цифрових відносин. Визначено дві основні групи: принципи, які змінюють своє змістовне навантаження (свобода договору, захист прав, добросовісність, підтримка слабшої сторони), та нові принципи, що виникають у цифровій практиці (безпаперова взаємодія, інформаційна безпека, доступ до інформації). Обґрунтовано необхідність гнучкого тлумачення класичних правових категорій в умовах цифрової реальності. Відхилено концепцію автономного «цифрового обороту» на користь інтеграції цифрових явищ у чинну правову систему. Особливу увагу приділено взаємозв'язку смарт-контрактів із принципом свободи договору, з урахуванням ризиків, пов'язаних із анонімністю, верифікацією сторін і межами автоматизованого укладання правочинів.

6. Обґрунтовано концепцію розмежування правового режиму виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності та речових прав на матеріальні й

віртуальні носії. Запропоновано трактувати віртуальні об'єкти як окрему категорію активів, які можуть вільно обертатися на ринку, із забезпеченням їх правового захисту через можливість подання позову про відновлення доступу. Аргументовано необхідність запровадження нової правової конструкції — «права доступу до віртуального об'єкта» як самостійного виду майнових прав, що гарантує правомірному користувачу захист у разі втрати контролю над цифровим активом через неправомірні дії третіх осіб.

7. Розроблено концепцію судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності як самостійного роду інженерно-технічної експертизи при дослідженні механізмів державного управління інтелектуальною власністю з урахуванням специфіки нематеріальної природи об'єктів. Враховуючи нематеріальну природу об'єктів інтелектуальної власності, визначено типологію об'єктів експертизи (родову та видові класи), сферу застосування та систематизовано головні експертні завдання: ідентифікаційного характеру (визначення авторства, новизни тощо) і діагностичного (оцінка правопорушення, рівня схожості, технічної унікальності тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамова О.Є. Віртуальна (цифрова) особистість: суб'єктивний та об'єктивний аспект. Сучасні наукові виклики правознавства (збірник наукових праць). Харків: ХНУВС, 2023. С. 52-56.
2. Андрощук Г. Запобігання витокам технологій через патентне відомство у Південній Кореї: уроки для України. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4 (2024). С. 29–38.
3. Андрощук Г. Зростання ролі інтелектуальної власності у національній економічній безпеці Японії. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 5. С. 54–67.
4. Андрощук Г.О. Інтелектуальна власність і штучний інтелект: хто автор? Artificial Intelligence. 2022. № 1. С. 166–182.
5. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність як каталізатор відновлення економіки України під час війни та у повоєнний період. Економіка та суспільство. 2024. № 61. С. 85–95.
6. Барбашин С. Аспекти захисту інтелектуальної власності в Україні під час війни. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. (з матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конференції, Київ, 26 квітня 2022). С. 219–223.
7. Бернадська І. Огляд глобальної патентної активності у галузі зварювання за 2013–2022 роки. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2023. № 4–5. С. 38–50.
8. Бессонова О. В. Інтелектуальна власність у сфері бізнесу: правові засади управління. К.: Юридична думка, 2016. 210 с.
9. Біла Н. О. Інституційне забезпечення управління інтелектуальною власністю в Україні. Тернопіль: Екон. думка, 2021. 186 с.

10. Біла О.О. Патентна діяльність як інструмент інноваційної стратегії. Наукові записки Університету. 2022. № 8. С. 102-110.
11. Біленчук П. Д., Коваленко А. В. Цифрові сліди та право на приватність. IT-право в Україні: матеріали Шостої всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 2022). С. 42–47.
12. Білогубка Т. Захист права власності в зарубіжних країнах: концептуальні засади та досвід для України. KELM Journal. 2023. № 7(59). С. 12–20.
13. Боброва Д. В. Теоретичні підходи до визначення правової природи права інтелектуальної власності. К.: Центр учбової літератури, 2011. 192 с.
14. Бондаренко Ю.В. Механізми державної підтримки технічного трансферу в наукових установах. Наукова думка. 2022. № 10. С. 15-28.
15. Бондарчук Ю.П. Роль патентних повірених у механізмах захисту ІВ. Право і суспільство. 2023. № 3. С. 36-45.
16. Бошицький Ю.Л. Інтелектуальна власність в сучасній Україні – актуальні питання модернізації та правового регулювання. Часопис Київського університету права. 2023. № 1. С. 213–217.
17. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 58–61.
18. Бутнік-Сіверський О. Віртуальна власність з позиції цифрової інтелектуальної економіки: теоретичні засади цифрового права. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4–5 (2023). С. 113–123.
19. Бутнік-Сіверський О. Організаційно-функціональна структура інноваційного середовища. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 5. С. 68–81.
20. Вальчук О. І. Система інтелектуальної власності України: сучасний стан та перспективи розвитку. Правничий часопис ДонНУ ім. Василя Стуса. № 1 (2022). С. 127–133.

21.Варавка В. Проблеми правового регулювання смарт-контрактів. Актуальні проблеми правознавства, 2020. № 1 (1). С. 143-51.

22.Васильєв В. Диспозитивність норм цивільного права з точки зору формально догматичного під ходу. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С.10–14.

23.Ващкович В.В., Бисага Ю.Ю., Петруня О.А. Захист права інтелектуальної власності в господарських судах України: ефективні стратегії для бізнесу. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. С. 306–310.

24.Верховний Суд України (2023). Віндикаційний та негаторний позови. Визнання права власності. Практика Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Vlasov_vind_negat_pozov.pdf

25.Воронова Л.І. Інтеграція цифрових платформ у процес охорони ІВ. Економіка та право. 2024. № 1(24). С. 33-45.

26.Герсимчук Є. Аналіз досвіду ЄС та США в удосконаленні законодавства України про захист від недобросовісної конкуренції у сфері ІВ. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4 (2022). С. 52–59.

27.Гнатюк М.Ф. Цифрова ідентифікація в системі управління ІВ. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 2. С. 130-138.

28.Головко Л. В. Правове регулювання управління авторськими та суміжними правами. К.: Юридична література, 2017. 184 с.

29.Гончарова А. В. Елементи цифрової ідентичності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Т. 1, № 83. С. 27–40.

30.Грабовська Г. В. Управління інтелектуальною власністю в системі національних інновацій. К.: Освіта України, 2017. 208 с.

31. Григор'єва І. О. Управління ризиками у сфері інтелектуальної власності. Одеса: ОДУВС, 2021. 174 с.
32. Гринчук В.В. Захист прав промислової власності в умовах реформи патентного законодавства. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 5. С. 35–43.
33. Гриценко І. С. Механізми комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Одеса: ОНУ імені Мечникова, 2017. 207 с.
34. Даниленко О. П. Інтелектуальна власність у цифровій економіці: проблеми управління. К.: Академвидав, 2021. 210 с.
35. Демченко А.Ю. Інноваційні кластерні моделі в контексті управління ІВ. Публічне управління та адміністрування. 2022. № 4(32). С. 98-110.
36. Дмитренко В. Ю. Систематизація законодавства України у сфері інтелектуальної власності. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4–5 (2023). С. 9–19.
37. Дмитришин В. С. Особливості набуття та захист прав інтелектуальної власності в умовах військової агресії. Матеріали Міжн. наук.-практ. конф. «... національна безпека...», Одеса, 17 червня 2022. Т. 2. С. 741–745.
38. Довгерт А. С. Інтелектуальна власність: правова природа та структура. К.: Юрінком Інтер, 2004. 264 с.
39. Драч О. І. Концептуальні засади маркетингу інтелектуальної власності наукової організації. Економіка і менеджмент. 2016. № 6. С. 308.
40. Дрозд І. В. Механізми державного управління у сфері інтелектуальної власності. Вінниця: Нова Книга, 2019. 200 с.
41. Дьомін М. М. Управління інтелектуальною власністю в інноваційній економіці. К.: Наукова думка, 2015. 248 с.
42. Ейзенлор К., Вагнер А. Розширення поняття власності: інтелектуальні права як об'єкт права власності. Право та розвиток. 1872. Т. 5, № 2. С. 113–129.

43. Жукова Ю. М. Розвиток цифрової економіки на основі платформізації // Економіка та суспільство, 2022, № 41, с. 4–5.

44. Закон України "Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні" № 1667-IX від 15 липня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

45. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>

46. Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX від 17 лютого 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

47. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» № 2155-VIII від 05.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

48. Закон України «Про електронну комерцію» № 675-VIII від 03.09.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>

49. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-ВР>

50. Закон України «Про захист персональних даних» № 2297-VI від 1 червня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

51. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» № 537-V від 9 січня 2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>

52. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

53. Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» № 3321-IX від 10 серпня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>

54.Закон України “Про національну безпеку України” від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

55.Зеров К. Чи мріють системи генеративного штучного інтелекту про електричних овець? Умови охороноздатності об’єктів, згенерованих ГШІ в Україні. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2023. № 4–5. С. 90–100.

56.Зуєва Н. А. Корпоративна стратегія управління інтелектуальними активами. Суми: СумДУ, 2020. 192 с.

57.Іваненко О.М. Державне регулювання інтелектуальної власності в умовах цифровізації. Юридична наука. 2023. № 4. С. 34-47.

58.Іванченко Н. С. Управління об’єктами інтелектуальної власності в університетському середовищі. Суми: Університетська книга, 2018. 190 с.

59.Іщенко О.М. Особливості патентування біотехнологічних винаходів в Україні. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. № 4(16). С. 72-84.

60.Калінін Є. В. Стратегічне управління інтелектуальною власністю на підприємствах. Харків: Право, 2014. 236 с.

61.Капіца Ю.М., Шахбазян К.С. Відкрита наука та інтелектуальна власність. Інформація і право. 2023. № 2(45). С. 45–58.

62.Капіца Ю.М., Шахбазян К.С. Відкрита наука та інтелектуальна власність. Інформація і право. 2023. № 2(45). С. 45–58.

63.Кашинцева О., Кондратюк С. Використання медичних технологій під час війни: виняток із безпеки Угоди ТРІПС. Право України. 2023. № 9. С. 48–62.

64.Кирилюк Є. П. Управління комерціалізацією об’єктів інтелектуальної власності в інноваційному середовищі. К.: Бізнес-Перспектива, 2022. 200 с.

65.Киричок О.П. Державно-приватне партнерство у сфері інтелектуальної власності: законодавчі виклики. Економіка та право. 2024. № 3(22). С. 301-315.

66.Кисла С.А., Чабанець Т.М. Товарознавча експертиза та дослідження парфумерних товарів та парфумів. Нішеві парфуми. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2023. № 1 (25). С. 15-19. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2576/3039>.

67.Кірдіна О. Г., Ковальов А. Ю. Детермінанти розвитку цифрових платформ та їх вплив на конкуренцію. Вісник економіки транспорту і промисловості, 2023, № 81–82, с. 44–49.

68.Коваленко Н.М. Методика оцінки винаходів у судовій практиці з питань інтелектуальної власності. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. № 5(17). С. 56-69.

69.Коваль І. Роль права інтелектуальної власності в умовах війни та відновлення. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 5. С. 109–114.

70.Ковальчук Т. Л. Маркетинг інтелектуальної власності: стратегічні аспекти управління. Львів: ЛНТУ, 2018. 195 с.

71.Ковтун О. В. Управління трансфером технологій та правами інтелектуальної власності. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2018. 185 с.

72.Кодинець А. Нормативні засади правової охорони інтелектуальної власності в умовах дії воєнного стану в Україні. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4 (2022). С. 5–11.

73.Козак В.Г. Методи оцінки вартості авторських прав в Україні. Економічні реформи. 2022. № 9. С. 99-108.

74.Колісник А.С. Сучасні проблеми захисту прав інтелектуальної власності (на основі судової практики). Науковий вісник Ужгородського університету: Серія «Право». 2023. Том 1, № 78. С. 192–197.

75.Комарницька І. І., Буцяк М. М. Загальні положення права інтелектуальної власності в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 39–49.

76.Компанець Є. Окремі аспекти розподілу обов'язку і тягаря доказування в кримінальних провадженнях про порушення прав ІВ. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4 (2022). С. 12–23.

77.Костицький М.В. Теорія держави і права. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 190–197.

78.Кравчук О.А. Інституційні бар'єри трансферу технологій в Україні. Економіка та право. 2022. № 4(20). С. 77-89.

79.Кронда О.Ю., Зосименко О.М. Інтелектуальна власність в Україні в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 4. С. 104–108.

80.Кузнєцова Н. С. Предмет та система сучасного цивільного права України. Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2017. С. 22–25.

81.Кулініч О. Просвітництво дітей у сфері інтелектуальної власності. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 5. С. 115–126.

82.Куліш А. В. Управління інтелектуальною власністю в цифрову епоху: виклики та перспективи. К.: Наукова думка, 2020. 218 с.

83.Курочка З.М. Державна підтримка стартапів через інтелектуальні права. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 9. С. 86-94.

84.Левченко Т. Ю. Економіка інтелектуальної власності: проблеми обліку та управління. Дніпро: Пороги, 2021. 176 с.

85.Ленго Ю. Комерційна таємниця і захист викривачів за законодавством ЄС та України. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4 (2024). С. 49–57.

86.Литвиненко Д. Ю. Інтелектуальна власність у сфері високих технологій: управлінські виклики. К.: Академвидав, 2019. 230 с.

87.Литвиненко І.В. Регулювання прав ІВ у сфері смарт-контрактів. ІТ-право в Україні. 2021. № 2. С. 20-30.

88.Локк Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. К.: Основи, 2000. 368 с.

89.Лукашенко Н.М. Проблеми судової експертизи у справах інтелектуальної власності. Експерт: парадигми юридичних наук. 2020. № 2(14). С. 89-103.

90.Лупак Р., Шевченко О. Загальна конфігурація державної системи управління інтелектуальною власністю як передумова розвитку інноваційного підприємництва. Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку (зб. матеріалів VI Всеукр. наук.-практ. конф., 29–30 берез. 2021). Київ: КНЕУ. 2021. С. 197–200.

91.Маринушкін А.Г. Класифікація управлінських механізмів забезпечення контролю в системі публічної влади. Право та державне управління. 2023. № 3. С. 95–100.

92.Мельник І. Г. Інтелектуальна власність як стратегічний ресурс економічного розвитку. Львів: Новий Світ, 2018. 206 с.

93.Мельник І.П. Організація державного реєстру патентів у цифровому середовищі. ІТ-право в Україні. 2020. № 6. С. 12-22.

94.Мельник С.Г. Комерціалізація патентів: досвід українських ІТ-компаній. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 5. С. 44-52.

95.Методика експертного дослідження промислових зразків / Н.М. Ковальова (відп. вик.) та ін. Київ: НДЦСЕ у сфері ІТ та інтелектуальної власності Мін'юсту України. 2023. 42 с.

96.Методика дослідження торговельних марок (знаків для товарів та послуг) / Федоренко В., (від. Вик.) Ковальова Н., Скрипнюк О., Фоя О., Чабанець Т. та ін. Київ, НДЦСЕ у сфері ІТ та інтелектуальної власності Мінюсту України. 2023. 179 с.

97.Методика проведення судової експертизи пов'язаної з винаходами та корисними моделями (удосконалена) / Т.М. Чабанець (відп. Вик.) та ін. Київ: НДЦСЕ у сфері ІТ та інтелектуальної власності Мін'юсту України. 2023. 195 с.

98.Мироненко Н. Теорія та практика кодифікації законодавства у сфері промислової власності: порівняльно-правовий аспект. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 1–2 (2023). С. 5–15.

99.Мироненко О. А. Економіко-правові аспекти управління інтелектуальною власністю. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 198 с.

100. Мінцифра України. Концепція розвитку штучного інтелекту. Київ, 2024.

101. Мічурін Є. О. Смарт-контракт у приватному праві. 2025. Форум права. № 81 (1). С. 53–59.

102. Міщенко І. Економічний аналіз тенденцій та проблем розвитку креативних індустрій у світі та Україні. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4–5 (2023). С. 101–112.

103. Мороз О.С. Роль судових рішень у формуванні практики захисту ІВ. Юридична наука. 2022. № 6. С. 68-80.

104. Музика Л. А. Щодо конвергенції приватного і публічного у цивільному праві. Право України. 2014. № 1. С. 232–239.

105. Надьон В. В. Співвідношення суб'єктивного цивільного обов'язку та цивільно-правової від повідальності. Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф. 27 трав. 2016 р. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2016. С. 350-352.

106. Національна поліція України (2024). Привласнювали облікові записи користувачів інтернету: на Харківщині судитимуть членів злочинного угруповання. URL: https://npu.gov.ua/news/pryvlasniuvaly-oblikovi-zapysy-korystuvachiv-internetu-na-kharkivshchyni-sudytymut-chleniv-zlochynnoho-uhrupovannia?utm_source=chatgpt.com

107. Несторова О. Інтелектуальна власність промислового підприємства як економічна категорія. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2022. № 23. С. 12–20.
108. Олійник А. І. Інноваційна політика і механізми управління інтелектуальним капіталом. Чернівці: Рута, 2020. 220 с.
109. Орлова А.В. Регулювання програмного забезпечення як об'єкту ІВ. ІТ-право в Україні. 2022. № 9. С. 55-67.
110. Павленко С.О. Теоретико-методичні аспекти комерціалізації винаходів університетами. Наукові записки ТНУ. 2020. № 3(20). С. 57-68.
111. Перелік законів України. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
112. Петренко І.І. Монетизація винаходів в державних інститутах: практичні виклики. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 7. С. 115-123.
113. Петров С. І. Правомочності майнових прав інтелектуальної власності: використання та розпорядження. Право і бізнес. 2015. № 4. С. 12–20.
114. Петрова О.О. Поняття і види речей у римському праві. Римське право. 2020. № 3. С. 45–57.
115. Постанова Верховної ради України «Деякі питання електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг» № 764 від 28 червня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2024-%D0%BF#Text>
116. Постанова Кабінету Міністрів України № 995 від 08.07.2020 «Деякі питання національного органу інтелектуальної власності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2020-п#Text>
117. Постанова Суду з інтелектуальних прав у справі № 520/5691/19 від 23.12.2020. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/93791691>
118. Радутний О.Е. Правовий статус та характеристика цифрової людини. Інформація і право. 2021. № 4(39). С. 35–51.

119. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1556-р від 2 грудня 2020 р. «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
120. Розпорядження КМУ № 67-р від 17.01.2018 «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>
121. Романюк Я. М. Правова природа диспозитивних норм цивільного права України. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. № 4 (87). С.138–151.
122. Руденко Л. М. Управління інтелектуальним капіталом у вищій освіті. Тернопіль: Економічна думка, 2019. 196 с.
123. Савченко Л.В. Ліцензування об'єктів інтелектуальної власності: аналіз регуляторної практики. Юридична наука. 2021. № 2. С. 23-35.
124. Савченко О., Дем'янюк О. Інтелектуальна власність України, управлінські механізми її забезпечення. Via Economica. 2024. № 4. С. 171–176.
125. Савчук О.Б. Моніторинг порушень авторських прав у цифровому середовищі. ІТ-право в Україні. 2022. № 12. С. 73-82.
126. Самоловова Н. Захист прав інтелектуальної власності в індустрії моди в Україні. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 5. С. 44–53.
127. Саченко С. І. Політика інноваційного розвитку та управління інтелектуальними ресурсами. К.: Ліра-К, 2016. 202 с.
128. Семенова І.В. Організаційна модель управління інтелектуальною власністю в університетах України. Публічне управління та адміністрування. 2024. № 3(33). С. 89-98.
129. Соловйов О. І. Розвиток системи управління правами інтелектуальної власності в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2018. 224 с.

130. Сорокіна Л.В., Яковець І.С., Петренко В.О. Удосконалення законодавства та механізму реалізації захисту прав інтелектуальної власності України в умовах післявоєнного відновлення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Том 2 № 86 (2024). С. 291–298.
131. Стародубцева О. М. Інтелектуальна власність як об'єкт економіко-правового регулювання. Х.: Видавництво ХНУ, 2015. 214 с.
132. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні: навч.-метод. вид.; В.Л. Федоренко (кер.), О.Г. Адлер, Л.П. Тимошик, Н.М. Ковальова, О.В. Голікова, Т.М. Чабанець та ін.; за ред. проф. В.Л. Федоренка, вид. 2-ге, розшир. і доп. / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022, 196 с.
133. Сушинський С. С. Правова природа цифрових активів: теоретичні підходи та концепції. Юридична наука. 2023. № 4. С. 22–30.
134. Тарасенко Л. Л. Фотографічний твір як об'єкт авторського права. 2025. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1. № 87. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/324751>
135. Тарасенко Л. Спадкування майнових авторських прав: проблеми правового регулювання. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4 (2024). С. 7–18.
136. Тищенко С. М. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальною власністю в умовах глобалізації. Дніпро: Інновація, 2016. 212 с.
137. Ткаченко В.В. Оцінювання інтелектуальних активів у державному секторі економіки. Економіка та право. 2023. № 5(23). С. 112-121.
138. Троцька В. Вплив міжнародних договорів на розвиток законодавства України в сфері авторського права і суміжних прав. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4 (2024). С. 19–28.

139. Указ Президента України № 685/2021 від 28 грудня 2021 р. “Про Стратегію інформаційної безпеки”. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>

140. Улітіна О., Якуша Є. Твори образотворчого мистецтва за законодавством України, США та ЄС. Теорія і практика інтелектуальної власності. № 4 (2022). С. 30–39.

141. Уткіна М.С., Малетова О.С., Гудков С.М. Трансформація захисту прав інтелектуальної власності в епоху штучного інтелекту: виклики для українських дослідників та наукових установ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 3 № 85 (2024). С. 16–22.

142. Федоренко В.Л., Чабанець Т.М. Єдиний винахідницький задум та формула винаходу: проблеми теорії та практики патентування в Україні. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. № 1 (7). С.84-100. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1629/2569>.

143. Федоренко В. Г. Патентно-ліцензійна діяльність як інструмент управління інтелектуальною власністю. Харків: Фактор, 2020. 218 с.

144. Федоренко В.Л. Особливості судово-експертного дослідження об’єктів інтелектуальної власності. Проблеми судової експертизи з питань ІВ. 2022. № 2. С. 112-125.

145. Федоренко В.Л., Коваленко В.В., Чабанець Т.М. Зображення чи імітація торговельною маркою державного прапора України та інших державних прапорів: проблеми судово-експертної теорії та практики. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. Наук-метод.зб./ Київський НДІ судових експертиз редкол. Д.В. Журавльов (голова ред.), О.Г. Рувін (заст. Гол. Ред.) та ін. – Київ. Видавництво Ліра-К. 2022 – Вип. 67. С. 627- 647.

146. Федоренко В.Л., Скрипнюк О.В., Фоя О.А., Чабанець Т.М. Питання ідентифікації позначень, що використовуються для індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту, та які є об'єктами порівняння при проведенні експертного дослідження торговельних марок. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. №5(17). С.67-95. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1938/2344>.

147. Федоренко В.Л., Фоя О.А., Чабанець Т.М. Дослідження фонетичної схожості торговельних марок при проведенні судової експертизи з питань інтелектуальної власності. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник. 2021. № 6 (18). С. 11-27. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1948/2354>.

148. Федоренко В.Л., Фоя О.А., Чабанець Т.М. Зображення чи імітація торговельною маркою державного герба України та інших гербів: поняття, об'єкти і їх ознаки, питання, стадії експертного дослідження та їх зміст. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2021. № 4 (16). С.25-46. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1917/2326>.

149. Федоренко В.Л., Чабанець Т.М. Позначення торговельних марок, що є кольором: проблеми судово-експертної теорії та практики із інтелектуальної власності. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2022. № 5(23). С.23-49. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2369/2845>.

150. Фоя О.А., Чабанець Т.М. Встановлення відомості особи в призмі питань інтелектуальної власності. Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайнівські читання»): Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (24 грудня 2020 р. м. Київ); за ред. акад. НАПрН України О.В. Скрипнюка і проф. В.Л. Федоренка / НДЦСЕ судової експертизи з

питань інтелектуальної власності Мін`юсту. Київ: Видавництво Ліра, 2020. С. 87-93.

151. Франк А. Матеріальність і нематеріальність в інтелектуальній власності: концептуальні основи. Журнал юридичних наук. 1868. № 3. С. 45–62.

152. Царьов Р. Ю. Цифровий слід в Інтернеті. Лекційні матеріали онлайн-тренінгу, Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку, 2025. С. 1–5.

153. Центр демократії та верховенства права. Аналітичний звіт “Регуляторні пісочниці для AI в Україні”. К.: ЦДВП, 2023.

154. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: № 435-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

155. Цивільно процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

156. Чабанець Т. М. Практичні аспекти викладення альтернативних ознак у формулі винаходу (корисної моделі). Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2022. № 6 (24). С.62-70. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2338/2818>.

157. Чабанець Т.М. Напрями удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю. Інвестиції: практика та досвід. 2025. № 12. С. 223-226.

158. Чабанець Т.М. Підходи до підвищення ефективності механізму державного управління інтелектуальною власністю. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2025. Том 36 (75). № 2. С. 126-131.

159. Чабанець Т.М. Продукт через спосіб. Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності (“Крайнівські читання”): Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2019 р. м. Київ); за ред. акад.

НАПрН України О.В. Скрипнюка і проф. В.Л. Федоренка / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С.126-129.

160. Чабанець Т.М. Судові експертизи у сфері інтелектуальної власності в системі комплексів та у складі комплексних судових експертиз (сучасна практика та проблемні питання). Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайнівські читання»): матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (23 грудня 2024 р., м. Київ); за ред. д.т.н. М.О. Можасєва / НДЦСЕ судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Людмила, 2025. С. 7-14.

161. Чабанець Т.М. Фоя О.А. Особливості патентування штамів мікроорганізмів. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2020. № 3(9). С. 63-73. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1701/2144>.

162. Чабанець Т.М., Фоя О.А. Ознаки промислового зразка: актуальні проблеми судової експертизи. Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайнівські читання»): Матер. II Міжнар. науково-практ. конф. (20 грудня 2018 р., м. Київ); за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка / Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. К.: Вид-во «Ліра», 2018. С.108-111.

163. Черненко С. О. Управління нематеріальними активами підприємства: правовий та економічний аспекти. Х.: ХНЕУ, 2017. 188 с.

164. Шаповал О.С. Ефективність державно-приватного партнерства у сфері ІВ. Публічне управління та адміністрування. 2021. № 1(29). С. 50-62.

165. Шаповалова А.О., Запотоцька О.В., Гуржій А.В. Правовий захист об'єктів інтелектуальної власності в умовах воєнного стану: збереження та

безпека інновацій. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 642–645.

166. Шевченко П.С. Цифровізація реєстру патентів та авторських прав: досвід України. ІТ-право в Україні. 2023. № 11. С. 33-49.

167. Шикір Д. О. Аналіз Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності...» в контексті війни. Матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 26 квітня 2022. С. 219–223.

168. Юрченко І. П. Управління правами інтелектуальної власності в наукоємному виробництві. К.: Політехніка, 2019. 203 с.

169. Юсупов В.А. Інтелектуальна власність та глобалізація: аналіз впливу глобалізації на інтелектуальну власність і взаємозв'язок з торговельними угодами. Право і суспільство. 2023. № 14. С. 145–152.

170. Яременко Т.П. Стан та перспективи розвитку ІР-комор в Україні. Наукова думка. 2024. № 7. С. 142-154.

171. An Overview of U.S. Privacy and Data Protection Laws. Pandectes . URL: <https://pandectes.io/blog/an-overview-of-the-rights-and-requirements-in-us-data-privacy-laws/>

172. Becker E. Rechtsobjekte und Rechtsverhältnisse. – Berlin: Springer, 1930. – 187 S.

173. Becker L.C. Property Rights: Philosophic Foundations. London: Routledge & Kegan Paul, 1977. 234 p.

174. Bently L., Sherman B. Intellectual Property Law. 4-те вид. Oxford: Oxford University Press, 2014. 672 с.

175. Birlings E. Objekt und Subjekt im Zivilrecht. München: C.H. Beck, 1962. 198 S.

176. Bluntschli J. C., Deutsches Privatrecht, т. I. Мюнхен: Literarisch-artistische Anstalt, 1853. С. 191–192, 186–190.

177. Chabanets T.M. Evaluation of the effectiveness of state regulation of intellectual property. Public administration and state security aspects. Vol. 1/2025. URL: <http://passa.nuczu.edu.ua/uk/arhiv/213-chabanets-t-evaluation-of-the-effectiveness-of-state-regulation-of-intellectual-property>
178. Chunytska I.I., Bondaruk O.S. Suchasnyy stan rynku intelektual'noyi vlasnosti v Ukraini. Economy and Society. 2023. № 52. С. 55–65.
179. Copyright, Designs and Patents Act 1988. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/copyright-acts-and-related-laws>
180. Denicola, Robert, Ex Machina: Copyright Protection for Computer-Generated Works (2016). 69 Rutgers University Law Review 251 (2016). URL: <https://ssrn.com/abstract=3007842>
181. European Commission. Regulation (EU) No 910/2014 (eIDAS) Article 25. EC, 2014.
182. FATF «Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers» (червень 2019). URL: <https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/guidance/RBA-VA-VASPs.pdf>
183. Gierke O., Regelsberger F. Allgemeines Privatrecht. – Berlin: W. de Gruyter, 1923. – 278 S.
184. Hohfeld W. N. Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning and Other Legal Essays. New Haven, CT: Yale University Press, 1919. 92 с.
185. Knight W. Gamer Wins Back Virtual Booty in Court Battle. URL: <https://www.newscientist.com/article/dn4510-gamer-wins-back-virtual-booty-in-court-battle/>
186. Kokhanovska O. V. (2014). Vtilennia ta realizatsiia idei rozrobnykiv TSK Ukrainy shchodo normatyvnoho zakriplennia poniattia ta vydiv obiektiv tsyvilnykh prav. [Implementation and implementation of the ideas of the developers

of the Central Committee of Ukraine regarding the normative consolidation of the concept and types of objects of civil rights.]. Aktualni problemy pryvanoho prava: Zbirnyk statei do yuvileiu doktora yuryd. nauk, prof. N.S. Kuznietsovoi. Vidp. red. R. A. Maidanyk ta O. V. Kokhanovska. Kyiv: PrAT «Iurydychna praktyka». P. 247–271.

187. Lastowka, Greg and Hunter, Dan, The Laws of the Virtual Worlds. California Law Review, Vol. 92, № 1, 2004. URL: <https://ssrn.com/abstract=402860>

188. Lemley M. A. Property, intellectual property, and free riding. Text. Rev. 2004. Vol. 83. P. 1031.

189. Savigny F.C. System of the Modern Roman Law. Vol. 2. Translated by W. Holloway. Madras: Higginbotham, 1867. P. 215–240.

190. Unger J. Das Sachenrecht. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1880. 306 S.

191. Ward M. Does Virtual Crime Need Real Justice? URL: <http://news.bbc.co.Uk/2/hi/technology/3138456.stm>

192. Wilkof N. Theories of intellectual property: Is it worth the effort? Journal of Intellectual Property Law & Practice, 2014, Vol. 9, Issue 4, pp. 257–266.

193. WIPO Lex — правова база Всесвітньої організації інтелектуальної власності. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/283854>

194. World Intellectual Property Organization About WIPO: global forum for IP services, policy, information and cooperation; self-funding UN agency with 192 Member States. URL: <https://www.wipo.int/about-wipo/en/>

195. Wu T. Intellectual property, innovation, and decentralized decisions. Va. L. Rev. 2006. Vol. 92. pp. 123.

196. Zaika I, Skrypnyk V. (2017). Informatsiia v systemi ob'ektiv tsyvilnykh prav. [Information in the system of civil rights objects]. Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo. P. 240–245.

197. Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford: Oxford University Press, 1996. P. 254–278.

ДОДАТОК А

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

б-р Л. Українки, 26, м. Київ, 01133, тел.: (044) 221-12-45, тел.: (044) 221-12-46, www.intelect.org.ua, e-mail: intelect.ndc@gmail.com, ЄДРПОУ 33499693

Вих. № 23 від 30.04.2025

**Довідка про впровадження
результатів наукових досліджень Чабанець Тетяни Миколаївни
за темою «Удосконалення механізмів державного управління
інтелектуальною власністю в Україні»**

Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України засвідчує, що результати наукового дослідження Чабанець Тетяни Миколаївни за темою «Удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю в Україні» були впроваджені в практичну діяльність Центру та використані у процесі розробки нормативно-методичних документів, що стосуються проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності.

Зокрема, результати наукової роботи були реалізовані в таких виданнях:

1. Навчально-методичне видання «Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні» (вид. 2-ге, розшир. і доп., 2022, 196 с.) під заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. Особистий внесок Т.М. Чабанець — авторство параграфа 3.4, що присвячений дослідженням, пов'язаним із винаходами і корисними моделями.

2. Методика дослідження торговельних марок (знаків для товарів та послуг) (2023, 179 с.) — науково-методичний документ НДЦСЕ у сфері ІТ та ІВ Мін'юсту України. Особистий внесок — авторство Розділу 3 «Порівняльні об'єкти

дослідження при проведенні експертизи торговельних марок» та Розділу 5 «Порядок проведення експертизи».

3. Методика експертного дослідження промислових зразків (2023, 42 с., реєстр. код 13.4.01 від 07.03.2024). Особистий внесок — авторство Розділів 1–4, що охоплюють загальні положення, визначення промислового зразка як об'єкта експертизи, аналіз ознак зразка та методи його дослідження.

4. Методика проведення судової експертизи, пов'язаної з винаходами та корисними моделями (удосконалена) (2023, 195 с.) — за редакцією та науковим керівництвом Т.М. Чабанець. Особистий внесок — визначення понять «винахід» та «корисна модель» як об'єктів експертизи, а також ідентифікація об'єктів, які не підпадають під ці визначення.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Чабанець Тетяни Миколаївни стали науково-методичною основою для оновлення та вдосконалення підходів до проведення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності в Україні, що підтверджує їхнє практичне значення та впровадження.

Директор

Сергій ТЮЛЕНЄВ

2

державного управління інтелектуальною власністю та є корисними для потреб публічного адміністрування у відповідній галузі.

Виконувач обов'язків
Директора УКРНОІВІ

Ігор ПАРЕНЧУК

Анна КРУТАСЬ
494-06-23

ДОДАТОК В

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ
УКРАЇНИ
Мін'юст**

вул. Архітектора Городецького, 13,
м. Київ, 01001
тел.: (044) 364-23-93, факс: (044) 271-17-83
E-mail: callcentre@ca.minjust.gov.ua,
themis@ca.minjust.gov.ua,
Web: <http://www.minjust.gov.ua>,
код згідно з ЄДРПОУ 00015622

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чабанець Тетяни Миколаївни
на тему: «Удосконалення механізмів державного управління
інтелектуальною власністю в Україні»,
підготовленого для здобуття наукового ступеня кандидат наук з державного
управління за спеціальністю 25.00.02 – механізм державного управління**

Науково-практичні результати дисертаційного дослідження Чабанець Тетяни Миколаївни відзначаються актуальністю, своєчасністю та спрямовані на удосконалення механізмів державного управління інтелектуальною власністю України і можуть бути використані при реалізації державної політики у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Проаналізовано результати дослідження Чабанець Т.М., зокрема, наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Чабанець Т. М. Практичні аспекти викладення альтернативних ознак у формулі винаходу (корисної моделі). Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2022. № 6 (24). С.62-70. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2338/2818>.

2. Федоренко В.Л., Чабанець Т.М. Позначення торговельних марок, що є кольором: проблеми судово-експертної теорії та практики із інтелектуальної власності. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2022. № 5 (23). С.23-49. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2369/2845>. Внесок здобувачки: здійснено аналіз практики рішень Апеляційної палати Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» щодо реєстрації знаку, який є кольором або поєднанням кольорів.

3. Чабанець Т.М. «Судові експертизи у сфері інтелектуальної власності в системі комплексів та у складі комплексних судових експертиз (сучасна практика та проблемні питання)». Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань

СЕД АСКОД
Міністерство юстиції України
№ 109030/129986-31-25/6.2 від 31.07.2025
Підписувач Ткаченко Наталія Миколаївна
Сертифікат 3FAA9288358EC00304000000AA473200A1A4E400
Дійсний з 28.05.2025 13:52:53 по 26.05.2027 13:52:53

інтелектуальної власності («Крайневські читання»): матер. VIII Міжнар. наук.- практ. конф. (23 грудня 2024 р., м. Київ); за ред. д.т.н. М.О. Можаяєва / НДЦСЕ судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Людмила, 2025. С.7-14.

4. Федоренко В.Л., Коваленко В.В., Чабанець Т.М. Зображення чи імітація торговельною маркою державного прапора України та інших державних прапорів: проблеми судово-експертної теорії та практики. Криміналістика судова експертиза: міжвідом. Наук-метод.зб. / Київський НДІ судових експертиз редкол. Д.В. Журавльов (голова ред.), О.Г. Рувін (заст. Гол. Ред.) та ін. - Київ. Видавництво Ліра-К. 2022 - Вип. 67. С. 627-647. Внесок здобувачки: досліджено проблеми теорії та практики експертних досліджень, які стосуються зображення чи імітації торговельною маркою державного прапора України та інших державних прапорів.

Дисертанткою взято участь у розробці науково-дослідних робіт, які впроваджено в практичну діяльність державних науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, зокрема: Методика експертного дослідження промислових зразків (реєстраційний код 13.4.01); Методика дослідження торговельних марок (знаків для товарів та послуг) (реєстраційний код 13.6.02); Методика проведення судової експертизи пов'язаної з винаходами і корисними моделями (удосконалена) (реєстраційний код 13.3.02.).

Отримані результати дослідження можна рекомендувати до подальшого впровадження в експертну практику та підвищення якісного рівня професійної підготовки майбутніх судових експертів. Результати дисертаційного дослідження мають практичну та методичну цінність для вдосконалення підготовки майбутніх судових експертів за напрямком інтелектуальної власності.

**Директор
Департаменту експертного
забезпечення правосуддя**

Наталія ТКАЧЕНКО